

Eger, 1978. augusztus 31.

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
DÉKÁNI HIVATALA

6701 S Z E G E D

Táncsics M. u.2.

B Ö L C S É S Z D O K T O R I

D I S S Z E R T Á C I Ó

Göcző Géza

/: 3300 Eger, Mária utca 15.sz. :/

" GYÖNGYÖS VÁROS TÖRTÉNETE A XVIII. SZÁZADBAN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VÁROSI TANÁCS JEGYZŐKÖNYVEIRE "

I.

Gyöngyös mezőváros történetének áttekintése 1711-ig

Gyöngyös városnak és a hasonnevű pataknak nevét egyesek -például Istvánffy- a mátrai erdőségekben előforduló fagyöngyökből származtatják. A terület a honfoglalás idején -Anonymus szerint - Ed és Edömér kun vezéreknek jutott, egyik unokájuk, Pata felépítette a róla elnevezett patai várat. E nemzetség egyik le- származottja volt Aba Sámuel király. Az Aba nemzetség hosszú ideig majdnem kizárólagos birtokosa volt a Mátraaljának. Az Abák nemzetsége a tatárjárás idején több ágra oszlott, a negyedik ágát a Csobánkák alkották. IV.Béla 1261.évi oklevele Gungus Puspoky alakban említi a város szomszédságában fekvő Püspöki falut, melyet az oklevél szerint Szent László király adományozott az egri püspökségnek. A város tehát a XIII. században már kiemelkedő hely volt, hiszen a mellette levő településnek megkülönböztető nevet tudott adni.

A XIII. század végén a Csobánkák az urai Gyöngyösnek. /1267, 1275. évi oklevelek: Chobanka de Gungus. /1301-ben Csobánka János birtokjoga Benevárára is kiterjed.

A Csobánkák 1312-ben a rozgonyi csatában Csák Máté oldalán Károly Róbert ellen harcoltak, ezért az Anjou király elvette tőlük Gyöngyös birtokjogát és 1327-ben Széchenyi Farkas fia Tamás erdélyi vajdának és Szolnoki ispánnak adományozta, majd 1334-ben a földesur kérésére Gyöngyöst Buda város kiváltságaival ruházta fel, mezővárosi rangra emelte.

A mezővárosi rangra emelés nem szabadította fel Gyöngyös lakóit a földesuri hatalom alól, ezek továbbra is jobbágyok maradtak, de a földesuri adózásokat a városi előljáróság rendszerint egy általános összegben teljesítette, ennek a háztartásokra való kivetését és beszedését a városi előljáróság intézte.

A mezővárosban nem a földesur állított bírót, hanem a polgárság választotta előljáróit, a város biráját és a későbbi évszázadokban tanácsát. Ezután a földesur nem közvetlenül érintkezett teherviselő jobbágyaival, hanem az előljáróságon keresztül. Az öngazgatásnak, bíróválasztás jogának fontos kísérője volt még a mezővárosban a korlátozott birói jogkör is. A városbíró csak kisebb fontosságú ügyekben ítélkezhetett, de például a bűnügyek megítélésé továbbra is földesur uriszéke elé tartozott. A mezőváros jobbágysága továbbra is fizette a földesuri és egyházi dézsmát, az évi gabona- és bortermés, meg az állatszaporulat után, fuvarozott a földesur részére, robotkötelezettsége fejében.

A városi öngazgatás, sommás adózás, korlátozott birói jogkör jelentette azt a mérsékelt pluszt, mely a mezőváros polgárait a jobbágysztruktúrák teherviselői fölé emelte. Széchenyi földesur azért volt érdekelt a mezővárosi rangnak az uralkodó által történő engedélyezésében, hogy ezek az előnyök a mezővárosba való fokozott betelepedésre ösztönözzenek, fokozzák a bortermelők, dézsamfizetők, kézművesek árutermelését, mindezek arányában emelhető legyen az évi somma mennyisége is.

A XIV.-XV. században Gyöngyös város birtokjoga a Rozgonyi, guti Ország, Losonczy, Báthory, Erdődy, stb. mánás családoké lett. A mohácsi csatavesztést követő hetekben a szultáni sereg egyik része Gyöngyösön át Miskolcig pusztított, a törökök megrohanták, kifosztották, majd felgyújtották a ferencrendi zárdát, feldúlták a város egy részét. János király 1536-ban és 1540-ben megerősítette az 1334. évi mezővárosi kiváltságokat, hangsúlyozta a város birói illetékességét főleg a borszállítással összefüggő vitás ügyekben.

Gyöngyös város az 1544-1546. években török hódoltsággá , vagyis adófizetőjévé lett a török hatalomnak, de mint szultáni khász-várost nem a polgári, vagy katonai tisztségviselőknek, szpáhiknak osztották ki időszakos haszonélvezetre, hanem egyszersmindenkorra közvetlenül a szultán birtoka lett, az egy összegben megállapított sommás adózást továbbra is a városi előljáróságon keresztül fizette a török kincstárnak.

A "holdulást" követő legelső -1550.évi- török adóösszeírás -defter- Gyöngyös városban 300 adóköteles házat és 738 adózó házaspárt sorol fel. Ezek lakóhelye: Nagy utca, Virág utca, másik Nagy utca, Tót utca, Sziget utca, Solmos utca, Bene utca. /lásd: Fekete Lajos: A hatvani szandzsák 1550.évi összeírása. Jászberény, 1968. 37-42.lap./ A töröknek fizetendő évi summa: 15.000 akcse. /1 akcse: = 50.-Ft/ A magyar állam, magyar földesurak és egyház részére teljesítendő adózások természetesen a hódoltság idején is megmaradtak, a város népe előljárósága utáján kétfelé adózott. Törökök a városban nem laktak. A város népe felett török részről a Hatvani török várban székelő katonai és polgári hatóságok parancsoltak.

A szultáni khász-város lakói a török pribékek harácsolásaival szemben a kincstár jogán bizonyos védelemben részesültek, a török katonai és polgári hatóságok Hatvanból a mezővárosi előljáróság öngazgatásába, bírói jogkörének gyakorlásába általában nem szóltak bele, de például a gyilkosság és egyéb súlyosabb bűnesetet a török kádi ítélte meg, súlyos pénzbírsággal, hiszen ebből élt, miután fizetést nem kapott.

A városi előljáróság a magyar földesurakkal közvetlenebb kapcsolatban állott, ezek - most már a török hatalom ellensúlyozása érdekében is - szabályozták a város belső életét, statutumokat ad-

tak neki, erélyesen követelték tőle a földesuri tartozások teljesítését. Egyéb földesurak mellett főbirtokos volt 1570-től enyingi Török Ferenc, 1606-tól Nyáry Pál, majd a Nyáry-rokonsághoz tartozó Haller, Vámosy, Bossányi, Eszterházy, Koháry család, vagyis jobbára magyar mágnások. A Losonczy család birtokrésze a Forgách grófoké, az egykori Báthory-jószág a Rákóczi fejedelmi családé lett a török hódoltság időszakában.

1659-ben a magyar földesurak statutumban szabályozták a Szent György napján -ápr.24.-én- egy évre megválasztott bíró és 12 tagu városi tanács teendőit.

1634-ben a városi tanács többszöri kérésére betelepült jezsuiták megnyitották a gimnázium első osztályát.

A benei Kallók völgyében már a hódoltság elején is nagyszámu csapó, vagyis szürposztót kallózó mester - és molnár üzemeltette a nagyhirű benei malmokat, a kőművesek, ácsok, kőfaragók és egyéb iparágak képviselői 1650 körül sorra céhekbe tömörültek, céhprivilégiumokat szereztek a magyar uralkodótól.

A fejlett kézművesipar és kereskedelem mellett mégis a bortermesztés volt a város lakóinak főfoglalkozása a török hódoltság utolsó évtizedeiben éppugy, mint a korábbi évszázadok során.

1660 körül Evlia Cselebi török utazó a nála ismert ropant méretű tulzással emlegeti Gyöngyös 1060 boltját, ezernél több műhelyét, 8000 szép házát, rózsaszínű, fehér és zafirhoz hasonló sárga borait, melyeknek szerinte a világon párjuk nincsen, meg a fehér tejhez hasonló édességű pálinkáját. Ezzel szemben a vasvári békét követően a török, kuruc és császári hadak, meg a "vasas és vasalatlan rabok" sarcolták, bomlasztották egyre mértéktelenebbül a lakosság anyagi erőforrásait.

1674-ben a város porráégett, a lakók egy részre szétszóródott.

1679-ben pestisjárvány tizedelte a népet. 1685-ben Szolnok visszavétele után a Mercy császári tábornok által kivetett súlyos katonai terhek elől egyszer a környékbeli falvak népe menekült Gyöngyösre, máskor a város lakói bujdostak ki a falvakba.

1687-ben, Eger visszavétele folytán Gyöngyösi felszabadult a török hódoltság alól s a XVIII. század közepéig inkább ez szolgált megyeszékhelyül, mint Eger.

Az 1696. évi adóösszeírás során 308 nemnemes háztartást és mintegy 190 adóköteles házat találtak a városban. 1689-ben a Piacz utcában, a Csapó, Tót, Solymos és Bene utcában, meg a Peczei malom feletti birtokrészen laktak a Rákóczi család telkesjobbágysai és zsellérei. /országos Levéltár, Heves megye 1696. évi dicális összeírása.- U.ott Urbaria et Conscriptiones 25:49. /Ugyanis II. Rákóczi Ferenc egyik részbirtokosa volt Gyöngyösnek, Forgách Simonnal és Koháry Istvánnal együtt.^{1.}

Az 1697.évi hegyaljai kuruc felkelés leverése után Heves megyében is fokozódott a Habsburg elnyomás s bár Butler egri várparancsnok összefogdostatta, vagy szétverte a megyében kóborló kurucokat, mégis rövidesen újból mozgolódni kezdtek nemcsak a még lappangó kurucok, hanem az állami adótól, császári katonák beszállásolásától, fuvarozásától, földesuri és egyházi terhektől sanyargatott parasztok is. Fokozta az elkeseredést a spanyol örökösödési háború érdekében elrendelt kényszerű toborzás.

Az 1702. decemberében Gyöngyösön tartott megyegyűlésen kihirdették I. Lipót király azon rendeletét, miszerint az örökösödési háborúban harcoló Habsburg-haderő kiegészítésére minden jobbágyporta egy katonát köteles kiállítani.

/ A porta ebben az időben már eszmei, adózási fogalom: négyjobbágygazdaságot értettek rajta. V.ö:Soós I.: Heves és Külső Szolnok megye 1772-1849.évi rovásadó összeírásai. Eger 1973.7.lap/.

A kettős megye jobbágyságát a felszabadító háborúk hadvonulásai, az elviselhetetlen adóterhek oly mértékben pusztították, anyagi javait annyira tönkretették, hogy a Mátrától Csongrádig terjedő hatalmas területen 1696-ban mindössze 93 adóportát, vagyis legfeljebb 472 jobbágygazdaságot találtak az adóösszeírók. A Habsburg-uralkodó által kívánt katonai létszámot hat héten belül kellett kiállítani. ².

A kényszertoborzással egyidőben 1702/ 3 fordulóján a Habsburg-uralkodó a spanyol örökösödési háború céljaira kivitte Magyarországról zsoldos hadseregét, de a jobbágyokból felállítandó 12 ezredet is ki akarta vinni a külföldi hadszínterekre. Nem csoda, ha mindez tápot adott antifeudális megmozdulásokra főleg a Tiszaháton.

Amikor aztán 1703 tavaszán a Tiszaháton szervezkedő "népi kuruc" megmozdulás küldöttei Brezán várában felkeresték a francia király küldötteivel szövetségről tárgyaló II. Rákóczi Ferencet, ez most már élére állt a felkelésnek. 1703 július havában átkelt a Tiszán, alvezérei szeptemberben körülzártak, majd rohammal bevették Szonokot. Egyre inkább várható volt Gyöngyösre való behatolásuk is. Ilyen fegyveres akció esetén -városfalak hiányában- a kitisztított árkok, hevenyészett sövénykerítés komoly védelmet alig nyújthatott a város lakói számára. Ennek tudatában először tettek érdemi intézkedést a ferencrendi barátok a kurucokhoz való irányba. Rákóczinak Szatmár melletti táborában augusztus utolsó napjaiban követeket küldtek, hogy a fejedelem jóindulatát hűségnyilatkozatukkal biztosítsák.

A fejedelem tehát 1703. szept.3.-án menlevelet állított ki a gyöngyösi ferencrendi klostrom lakói részére. Közrejátszott ebben a kitűnő személyi kapcsolat: a gyöngyösi ferences zárda házfőnöke ebben az időben nem más, mint Rákóczinak gyermekkori nevelője, Bárkányi János, akit Rákóczi később is gyakran segítkezett, s aki kuruc magatartása és a fejedelemhez való ragaszkodása miatt később sokat szenvedett.

A városi tanács átállása már nem volt ennyire gyors és egyértelmű, annak ellenére, hogy a város egyik földesura éppen a fejedelem. A kuruc felkelés hírére a város előljárósága a budai katonai parancsnokságtól engedélyt kért arra, hogy a várost övező, betömődött árkokat kitisztíthassa, esetleg ujakat ássanak, a rajtuk vágott ajtókat eltávolítsák.

Az előljáróság birság terhe alatt kötelezett minden polgárt, hogy a saját árokrészét a tövisből font sövénykerítéssel együtt tartsa rendben. A városi tanács pedig arra utasította a birákat, hogy a piacon és a város négy kapujánál őrbódékat állíttasson fel, azokba állandó őrségeket rendeljen.

A kurucok behatolásának közeli lehetőségére való tekintettel a váltott őrségben való részvétel alól senki sem kaphat felmentést, - így rendelkezett a városi tanács. Ezek az elővigyázati intézkedések főleg a vagyonbiztonság érdekében, még inkább az értékes ingó vagyontárgyakkal és pénzsekkel rendelkező gazdagabb nemesség érdekében születtek, miután kezdetben az urak azt a hírt terjesztették a kurucokról, hogy a szegénylegényekhez hasonlóan zsoldot ezek sem kapnak s ahová teszik lábukat, fosztogatnak. ^{4.}

De 1703. augusztus havában már a gyöngyösi előljárók is puhatolózó lépéseket kezdeményeztek a kurucok felé. Bár Budáról kemény büntetéssel fenyegették őket arra az esetre, ha a kurucoknak behódolnak, a városi tanács augusztus közepén Berényi Gergely és Majthényi György nevű megbizottait szóbeli utasítással elküldte tárgyalni Rákóczi táborába. Minderről a városi jegyzőkönyv csak annyit mond, hogy aug. 31.-én számoltak be küldetésük eredményéről, és hogy "jó resolutioval meghöttenek."

Az aug. 29.-én kiadott vetési kiáltvány feltárta a felkelés okait; megjelölte a kurucok célkitűzéseit. Gyöngyös előljárói és polgársága körében egyre erősödött a kuruc oldalra való átállás szándéka, a Rákóczival való érintkezés most már nemcsak a földesur-jobbágy viszonyával kapcsolatosan, hanem a poli-

तिकai állásfoglalás kérdéseiben is gyakoribbá vált.

1703. szeptember 25.-én a Budára küldött két követüket az ottani császári parancsnok letartóztatta és négy napig erős áristomba záratta, a kuruc felkelőkkel való cimborálás gyanúja miatt. Ugyanis Rákóczinak egy levelét találták náluk. ^{5.}

A mozgalom kezdetben parasztfelkelésnek indult, melyet a magyar urak fegyverrel szerettek volna elfojtani. Ezt volt az álláspontja és kívánsága Gyöngyös egyik földesurának, Koháry Istvánnak is. Aki feledve az Eger visszafoglalása során kapott súlyos sebeit, hadat szervezett, ezzel a Vág mellé vonult, hogy egyesüljön Bottyán Jánosnak, illetve gr Forgách Simonnak, - Gyöngyös másik mágnás földesurának - csapataival.

Utóbbiak mindketten a császári haderő főtisztjei voltak.

Ugyanakkor a kuruc felkeléstől, uri kastélyok kifosztásától rettegő megyénk nemesei insurrectiót szerveztek, a kurucok ellen. ^{6.} De Gyöngyösön nagyszámu köznemes lakott, az előljáróság felerésze közülük került ki.

Ezek hamarosan felismerték: Rákóczi fegyveres parasztfelkelése az ő rendi sérelmeiket is orvosolni kívánja, az ő rendi célkitűzéseiket is realizálhatja.

Ez a szélesebb perspektíva a parasztfelkelésnek indult kuruc mozgalmat kiszélesítette Habasburgellenes rendi szabadságharcá-. A gyöngyösi köznemesség és a Heves megyei rendek és a hivatalos vármegye átállásában a gyöngyösi Almásy Jánosnak jutott fontos irányító és ösztönző szerep.

Almásy János, a királyi tábla jegyzője, később Heves megye alispánja 1677-ben kapta címeres nemeslevelét. Ebben Lipót király a legnagyobb dicséretekkel halmozta el őt. Nagy vagyonszerző volt, ebben testvérbátyja, Almásy András gyöngyösi plébános is segítségére volt.⁷

Nem tudni, mi sodorta át Almásy Jánost, Lipót Király kedveltjét Rákóczi oldalára, miképpen lett Bercsényi megbizottja. De az biztos, hogy Gyöngyös lakosságának és a Heves megyei nemességnek kuruc oldalra való átállásában neki döntő szerepe volt.

Mint Bercsényi megbizottja, 1703 október 4-én Gyöngyös-ről kiáltványt bocsátott ki Heves megye népéhez. Ebben kiadta a parancsot, hogy a következő vasárnapra minden fegyverbíró ember Gyöngyösön gyülekezzen, hogy innét "elkeseredett és nagy iga alatt nyomorgó hazánk szabadulása végett oda mehessenek, hová parancsoltatik". Almásy kiáltványának hatására a Heves megyei rendek Gyöngyösön bejelentették Rákóczihoz való csatlakozásukat. Elhatározták, hogy a Borsod megyei felkelőkkel egyesülve, megostromolják Eger városát és várát, melyet Zinzendorf parancsnoksága alatt német katonaság őrzött.

Az ostrom vezetésével Almásy Jánost és Dévay Pált bízták meg, gyülekező helyül Gyöngyöst jelölték ki. Gyöngyös lett a Heves megyei kuruc megmozdulás központja, legalább is annak kezdeti szakaszában.⁸

Almásy parancsára a Gyöngyösön összegyűlt lovas és gyalog kurucok 1703. október 21.-én elindultak Eger ostromára. Miután a megadásra vonatkozó felszólítás hatástalan maradt, Almásy körülzárta a várost. Megjelent Bercsényi is 8-9000 főnyi hadal. Erre Eger magyar őrsége elvonult, de a német és rác katonaság a várban rendezkedett be további védekezésre. A város megszállása után a várbelieket Almásy ostrom alá fogta s 1703. nov. 18.-án, majd 21.-én kemény parancsolatot küldött a gyöngyösi előljárókhoz, hogy onnét a fegyverbíró embereket azonnal hajtsák Eger vára alá.

Ezekkel az erőkkal kezdődött meg Eger vár ostroma 1704 tavaszán, de Almásyról november vége óta nem hallunk többé, betegnek érezvén magát, végrendelkezett s feltehetően meghalt.^{9.}

Rákóczi 1704 március havának közepén a francia, lengyel és török követ kíséretében Gyöngyösre érkezett, hogy a Habsburg-ki-
rály megbízottjával, a gyöngyösi születésű Széchényi Pál kalocsai ér-
sekkel megvitassa a béke helyreállításának lehetőségeit.

1704. márc. 17.-én a fejedelem maga nyitotta meg a tár-
gyalásokat s a nemzet kívánságait a hiressé vált 25 gyöngyösi pont
alakjában terjesztette elő.

Széchényi megígérte ugyan az ország szabadságának helyre-
állítását, de miután Rákóczi a tervezett békeszerződés kikötései-
nek megtartását Anglia, Hollandia, Svéd- és Lengyelország kezessége
útján kívánta biztosítani, e garancia elfogadására nézve Habsburg-
részről semmiféle ígéretet nem kapott, a gyöngyösi első béketárgya-
lás néhány nap múlva eredménytelenül félbeszakadt, még fegyverszü-
net sem jött létre.^{10.} /Bachó 29-30 lap. Ugyanitt a 25 békepont
teljes szövege./

Amikor Rákóczi a sikertelen gyöngyösi tárgyalásról 1704.
márciusának végén visszatért Eger alá, itt még javában tartott a
vár blokádja. Itt csatlakozott a fejedelemhez és esküdött hűséget
a másik gyöngyösi földesúr, gróf Forgách Simon császári tábornok,
hivatásos katona. A kurucokhoz való csatlakozása állítólag József
főherceg adott neki titkos megbízatást, hogy a kurucokat vissza-
tartsa a trónfosztástól. Nyugtalan, gőgös főúr lévén, Bercsényi-
vel hamarosan szembekerült. De miután a kuruc seregben ő rendel-
kezett a legmagasabb hadvezetési képességekkel, Rákóczi fontos
feladatokat bízott rá.

Almásy halála után re bizta eger vár ostromának irányítá-
sát.

Forgách most már rögtön alkudozásba kezdett régi ismerőseivel, Zinzendorf várparancsnokkal s rövidesen megkötötte vele a megegyezést az egri várnak 8 hónapon belül leendő átadásáról.

Miután a császáriak Rákóczi bajor-francia szövetségeseire Höchstädtnél súlyos csapást mértek, Lipót király újabb fegyverszüneti tárgyalásokat javasolt Rákóczinak, abban a reményben, hogy ez most, a vereség hatására engedékenyebb lesz.

A tárgyalás alatt békepártot akart a király kialakítani Rákóczi táborában. A fejedelem tehát 1704. aug. 20.-án ismét Gyöngyösre ment, itt kezdetét vette a második gyöngyösi béketárgyalás, miután előbb egy hónapra fegyverszünetet kötöttek.

A tárgyalások októberben Selmecbányán folytatódtak. De a császár most is teljesíthetetlen követelésekkel állt elő: többek között az erdélyi fejedelemségről való lemondást, a kuruc haderőnek a Tisza-Maros mögé való visszavonását szabta feltételül. Ezért a második gyöngyösi, illetve selmecbányai béketárgyalás is megfelelt.

1706. július havában Rabutin császári tábornok Kolozsvárról a Dunántúlra akart vonulni, hogy a kurucok elleni támadást megelőzően német-rác csapatokkal egyesülhessen. Rabutin 1706. évi hadvonulása, meg a rácok pusztításai tönkretették Csongrád és Külső-Szolnok megyének településeit, de a kurucok is menekítették előlük a lakosságot, kiűritették, majd felgyújtották Szolnok várost is, hogy a labanc sereg élelmet ne találhasson.

Részben hasonló sors várt Gyöngyösre is, hiszen a nagyszámu labanc katonaság első sorban a népes mezővárosokban tudott élelmet harácsolni, egyéb értékeket rabolni.

1706. szept. 12.-én a gyöngyösi előljárók Károlyi Sándortól sürgős levélben azt a parancsot kapták, hogy azonnal teljesen őrítsék ki a várost, mert Rabutin 12.000 főnyi hadával már Jászberénybe érkezett a feltehető, hogy Gyöngyöst is megsarcolja, feldulja.

A kiürítést fejvesztés terhe alatt kellett végrehajtani.

A nép tehát elbujdosott: "szokatlan bujdosásra és keserves szaladásra atták Lakosink magokat, elhagyván mindeneket házaiknál". De miután Rabutin nem Gyöngyösnek, hanem Kassa felé vette útját, a gyöngyösiiek két hét múlva, 1706. szept. 27.-én hazatérhettek.^{11.}

November elején Rákóczi ismét Gyöngyösön járt, itt a piactéri házában írta levelét a francia királynak. Ebben közölte, hogy az elszenvedett pusztítások, súlyos károk ellenére is bizik a napkirály ígéreteiben s ezért a bécsi udvar újabb tárgyalási kísérletét visszautasította. A városban ekkor már hat kompánia kuruc hajdút szállásoltak el, ezeket a városnak kellett élelmeznie. A hajduk részéről a sokszor tulzott követeléseik behajtása során nem egyszer fordultak elő erőszakosságok, visszaélések. A hajduk parancsnoka, Csajághy kuruc ezredes - "óbestér" - a városbíró és a járási szolgabíró is lecsukatta, amikor ezek az erőszakoskodó hajdukat szidalmazták.^{12.}

Az 1705. évi széchenyi országgyűlés elrendelte, hogy a német, vagy német érzelmű jezsuiták hagyják el az országot, a magyar rendtagok pedig vagy szakadjanak el az osztrák rendtartománytól s szervezzenek önálló magyar provinciát, vagy ha erre nem hajlandók, ők is távozzanak.

De miután a pápa megtiltotta nekik a széchenyi konföderációs okmány elfogadását, távozniuk kellett. Rákóczi álláspontja az volt, hogy a jezsuita rend "az ország szép intéséhez magát alkalmaztatni nem akarván,..... az ország confoederált részeiből ki menjen és kivezetessék." Ennek folytán a gyöngyösi jezsuiták 1707. március 17.-én távoztak. A gimnáziumi ifjúság tanítására Telekessy püspök négy világi papot rendelt.^{13.}

Az 1708. év végén Gyöngyösön erősen pusztított az első pestisjárvány. Ezt 1709/10-ben a második követte. A tarnaórsi táborban 1709-ben elhalt Vak Bottyánt özvegye Gyöngyösre vitette és a ferencrendiek templomában temette el.

1709-ben a városi előljáróság egyes tagjai titokban már érintkezésbe léptek a császáriakkal, előkészületeket tettek a nekik való meghódolásra. A gyöngyösi földesurak közül Orczy István egri püspöki jószágkormányzó menekült legelőbb a kurucok süllyedő hajójáról, a hűségesküt a császáriak kezébe őt tette le legelőször. Azután 1710. november 28.-án bevonult a városba a Habsburg uralkodó serege.

II.

Gyöngyös mezőváros társadalmi és birtokviszonyai a XVIII. században

a./ A n e m e s s é g

Gyöngyös mezőváros társadalmát a XVIII. században, - a kései feudalizmus időszakában- nemesek és jobbágyok alkották. A nemesek között a földtulajdon különböző mértéke és megszerzésének módja, a jobbágyok között pedig a használatukba adott urbéri föld, szőlő, házhely, állatállomány, bortermés, vagy kézműves ipari termékek mennyisége idézett elő további vagyoni rétegződést.

Alig szabadult fel a város a török uralom alól, az állam, illetve vármegye az adókivetés érdekében, maguk a földbirtokosok pedig a jobbágyaiktól szedhető feudális járadékok kipuhatolása céljából azonnal siettek adóösszeírásokban, urbáriumokban rögzíteni a különféle jogcimen adóval terhelhető birtokot, illetve jobbágyvagyonot. Ennek folytán már a XVII. század végén sokatmondó

adatfelvételek rögzítik a mezőváros nemesi társadalmának vagyoni rétegződését.

A mezőváros nemességét a XVII-XVIII. század fordulóján a következő rétegek alkották:

- 1./ a./ jobbággyokkal rendelkező mágnás földesurak
- 1./ b./ " " köznemesek
- 2./ a./ nemesi telken lakó kurialista, vagy egytelkes nemesek,
- 2./ b./ parasztfunduson lakó armalista nemesek,
- 3./ szabad funduson lakó zálogbirtokos kisnemesek.

A mágnás és középbirtokos földesurak között 1689-ben az alábbi arány szerint oszlott 14 részre a város birtokjoga:

Koháry Istvánnét illetve.....6 rész,
a fejedelmi /Rákóczi/árvákat.....3 "
Erdődiné Rákóczi Erzsébetet.....3 "
a többi közbirtokos földesurat.....2 "

E közbirtokos földesurak számát nem ismerjük. Az 1689. évi Rákóczi-urbárium annyit közöl róluk: "Esterházy Miklós és több aprólékos portionatusok /részbirtokosok/ között némellyik egy, némellyik két /essiót/ /jobbágytelket/ bir.¹⁴.
A legfontosabb földesuri járadékot, a bordézsát ebben az arányban osztották fel 14 részre a mágnás és középbirtokos földesurak között.

1693-ben az alábbiak szerint oszlott meg a gyöngyösi jobbágytelkek birtokjoga:¹⁵.

A királyi kincstáré volt.....	30	jobbágytelek
II. Rákóczi Ferencé.....	31	"
Erdődiné Rákóczi Erzsébeté.....	40	"
Koháryi Istváné.....	37	"
Forgách Simoné.....	27	"
Esterházy Istváné.....	28	"

egyéb közbirtokosé.....57jobbágytelek

Még részletesebb tájékoztatást ad a földesuri birtok-
jogok megoszlásáról az 1698.évi összeírás.^{16.}

a királyi kincstáré volt.....	30 jobbágytelek
II. Rákóczi Ferencé.....	31 jobbágytelek
gr.Erdődi Györgynéé.....	42 jobbágytelek
gr.Koháry Istváné.....	37 jobbágytelek
gr.Forgách Simoné.....	27 jobbágytelek
gr.Eszterházy Istváné.....	28 jobbágytelek
b.Haller Sámuelé.....	10 jobbágytelek
a Bossányi családé.....	9 jobbágytelek
a Huszár családé.....	9 jobbágytelek
Vay Ádámé.....	8 jobbágytelek
a Sőtér családé.....	6 jobbágytelek
a Repeczky családé.....	10 jobbágytelek

E főrangú családok rendszerint királyi adományozás,
donáció útján jutottak a birtokhoz, tehát adományos, donációs föl-
desurak voltak. Legtöbbjük másutt is birtokos lévén, nem lakott
ugyan állandóan Gyöngyösön, de egy részük lakóházat szerzett, vagy
épített a városban.

A szatmári békekötés után az elkobzott Rákóczi-javakat
az uralkodó gróf Althan Mihálynak adományozta, ettől 1741.-ben
Grassalkovich Antal vásárolta meg. E birtokrész 1741.-től 1847.-ig
a három Grassalkovich Antalnak debrői uradalmához tartozott, és
a városban levő urbéri birtokjognak egy negyedrészt alkotta.

A másik negyedrésznek tulajdonosa a XVIII. században a
Koháry-javakat is öröklő herceg Eszterházy család bujáki uradalma
volt.

A harmadik negyedrészt a gróf Forgách család bírta, a negyediket pedig a Nyáry -örökös négy "linea". Ugyanis 1606-ban bedegi Nyáry Pál egykori egri várkapitány feleségül vevén enyingi Török Ferenc leányát, Zsuzsannát, birtokosa lett a mintegy 70 falura terjedő török-vagyonnak. Két gyermeke - Nyáry Miklós és Borbála férjezett Haller Györgyné- között két részre oszlott az óriási birtok: egyik fele Haller-vonalon öröklődött, másik fele Nyáry Miklós és négy gyermeke között négy ágra, "lineá"-ra darabolódva, a XVIII. században a gróf Szunyogh, Petrovay, Huszár, Orczy, Bossányi, Tarródy, Szemere, Török nevű beházasult családokat tette az egykori Nyáry-vagyon örököseivé. Amikor a Nyáry-örökös Haller Sámuel generális meghalt, birtokát 1788-tól négy,- ugyancsak mágnás -veje örökölte. Ezek voltak: Berényi Tamás, Hunyady János, Révey Károly és Brudern József. ^{17.}

Ezek szerint 1769-ben négy főbirtokosa volt Gyöngyösnek. ^{18.}

a herceg Eszterházy-féle bujádi uradomé volt az első negyed
a gróf Krassolkovich féle debrői uradalomé volt a második negyed
a gróf Forgách családé volt.....harmadik negyed
a Nyáry-örökös négy lineáé volt.....negyedik negyed

E négy nagybirtokos mellett a XVIII. század első felében még mintegyhusz középbirtokos nemes is szerzett urbéri jobbágybirtokot, a város belterületen nemesi házat, a határban szőlőt. Közülük az Almásy, Stőszel, Kada, Gosztonyi, Országh nevű családok tagjai jutottak fontosabb szerephez a város XVIII. századi életében.

A nagybirtokosok, középbirtokosok szántóvető majorüzemet, allodiumot nem működtettek Gyöngyösön. 1788-ban a négy nagybirtok majorsági szántóföldjeinek kiterjedése együttevve 544 kat. hold volt, vagyis egy-egy nagybirtokra átlagosan legfeljebb 110 hold jutott, ezt inkább konvenciósaik használták illetményföld gyanánt.

Az összeírás nem is külön-külön, hanem csak együttesen adja meg a négy nagybirtok majorszántóinak terjedelmét.

Ugyanakkor, 1788-ban 28 középbirtokos földesur majorsági szántóföldjeinek kiterjedése ugyancsak együttvéve: 190 kat.hold, vagy egy-egy középbirtokosé átlagosan 7-8 hold.

A város közönségének tulajdonát képező szántóföldek kiterjedése 1788-ban Bene pusztán 29, Encs pusztán 436 kat.hold. Ezutóbbi kisholdakra átszámítva mintegy 600 holdnak felel meg, ezt szokta a város évente taksásai között kiosztani.^{19.}

Ellenben bortermelő majorgazdaságokat is üzemeltettek a földesurnak a XVIII. század eleje óta. Az 1770/71. évi urbérrendezést megelőző összeírás arról tájékoztat, hogy bortermelő majorságok vannak a város határában. A majorsági szőlőföldek kiterjedéséről azonban a feudalizmus időszakából nincsenek feljegyzések.

A jobbágytalan nemest a nemességszerzés módjára utalva armalistáknak, a nemesi telek jogi helyzetére utalva kurialistáknak, prédialistáknak, egytelkeseknek szokták nevezni.

Az armalisták a módosabb jobbágyok sorából emelkedtek a nemesség közés az armáli -cimeres nemeslevél- megszerzése útján, miután egykori jobbágytelküket, házukat volt földesuruk a neki tett szolgálatokért, a neki kölcsönzött pénzért felszabadította, adómentessé tette.

A megnemesített címerleveles - armalista- személy rendszerint ezen a felszabadított egyetlen telken élt tovább, vagy birtokot szerzett. Jobbágya nem volt, az egy telekre menőkis nemesi birtokát maga művelte meg és mint a saját kuriáján élő egytelkes -kurialista- nemes a megyei házipénztárába megyei taksát, a város pénztárába pedig gyöngyösi háza, telke, földje, szőleje, állatállománya után városi háztaksát -"domalis cenzust" fizetett, de az állami hadiadó fizetése alól nemességi folytán mentes volt.

Heves megye területén már a török hódoltság idején is a legtöbb egytelkes, vagy armalista nemes Gyöngyösön telepedett meg. 1675-ben Heves és Külső-Szolnok egyesített megye 296 armalistája közül 95 lakott Gyöngyösön.

E város híresszőlőhegyei, a szultáni khász-városi jellegből adódó viszonylagos élet- és vagyonbiztonság vonzották ide a házat és szőlőt vásárló nemesekeket. Gyöngyös a kettős megyének legnépesebb és talán leggazdagabb települése volt a XVII-XVIII. század fordulóján.²⁰

Voltak olyan kisnemesekek, akik pénztelenek lévén, a nemeslevél megszerzése után nemesi kuriát vásárolni nem tudtak, vagy akiknek jobbágytelkét a földesur a jobbágyterhek alól nem szabadította fel. Ezek tehát megnevesítésük után is jobbágytelken, parasztfunduson laktak.

1696-ban 76 volt Gyöngyösön a parasztfunduson lakó armalisták száma. A kurialista egytelkesek és a parasztfunduson lakó armalisták a vármegye 1698. évi rendelkezése szerint a vármegye házi pénztárába háztaksát, a város szükségleteire a városi pénztárba háztaksát fizettek. A parasztfunduson lakókat - az általuk használt ingatlanok urbéri jellegére való tekintettel - katonai fuvarozásra, szekerezésre, beszállásolásra- kvártélyadásra - is kötelezték, e terhek alól csupán a városi hadnagyokat, tizedeseket mentesítették.²¹

Miután az állami, megyei és városi adókövetés alapját mind az egytelkes kurialisták, mind pedig a parasztfunduson lakó armalisták esetében az ingatlan vagyon, - ház és fundus, továbbá az állatállomány, igaerő /"ökörsor"/, meg a bor- és gabonatermések képezték, ezért a város előljárósága a lakosság vagyoni viszonyai- ban, igaerejében, teherbirásában beállott változásokat sűrűn kipu- hatolta és adóösszeírásban rögzítette.

Ilyenkor a vagyoni állapot "-jóság"- fokozatát az u.n. "ökör-
 soros, egészhelyes, félhelyes és octávás" /nyolcadtelkes/ elnevezé-
 sü kategóriákkal vették számba. Például 1703-ban volt Gyöngyösön

"armalista uraimék közül ökör-
 soros39
 félhelyes29
 octávás.....19."

"Ha a város nemes, vagy nemtelen lakosának 400 forint
 érő jószága lenni comperiáltatik /apasztaltatik,/ egy ökör-
 sort viseljen az közönséges tehernek el viselésében". Ha tehát ²².

400 Ft értékű vagyona, van mint ökör- soros adója	4.-Ft
200 Ft " " " " egészhelyes "	2.-Ft
100 Ft " " " " félhelyes "	1.-Ft
50 Ft " " " " octávás "	1.-Ft

Az egytelkes kurialista nemes is hozzájárult ugyan a
 vármegye és a város közterheihez, de már a katonai beszállásolás,
 a kvártélyadás összeférhetetlen volt a nemesi kiváltságokkal.

1710-ben Heves megye így rendelkezett: "Szolgabíró uram
 Gyöngyös várossa birájának parancsollya megh, mivel az nemességet si-
 ne discrimine /megkülönböztetés nélkül/ felettébb is terhelik a
 szállókkal /beszállásolt katonákkal/, hogy ezen abusos /visszaélés/
 tolláltassék /megszűnjön/, tovább elkövetni ne mérészéllyék és sen-
 kire szállót ne igazítsanak, másként ha valamelyik polgár el követi
 meg álcáztatik." ²³

Akár saját kuriális telkén, akár parasztfunduson élt a
 kispap, szabad költözési jogát általában kétségbe vonni nem le-
 hetett, de a tőle szedett taksára való tekintettel arra kötelezték,
 hogy távozását földesurának, vagy a vármegyének bejelentse.

1733-ban a vármegyétől kapott körrendelet alapján így rendelkezett Gyöngyös város tanácsa: "Nemes uraimék, akik vagy magok, vagy más uraság fundusaink laknak és a vármegyének esztendőnkint taxát fizetnek, jóllehet szabad átköltözködésük nem elleneztetik, mindazonáltal, ha egyik helységről a másikba, egyik vármegyéből a másikba lakásokat transferálni /áttenni/ ügyekezniük, tehát a földesuraságnak, vagy a viceispánnak hiralással lenni el ne mulassák, másképpen nemes uraiméknak is - hir nélkül - a szabad átköltözködés nem engedtetik." ²⁴.

3/. Szabad funduson lakó zálogbirtokosok. A nemesi birtok hasznosításának szokásos és gyakori módja volt a zálogbaadás. A birtokrészuktól távol élő tulajdonosok szokták ezt alkalmazni akkor, ha pénzkölcsönre szorultak, vagy ha birtokrészüknél saját kezelésben való üzemeltetése nem látszott kifizetődőnek.

Hosszabb-rövidebb időre zálogba adták tehát birtokrészüket pénzes hitelezőnek. A hitelező addig üzemeltette a zálogba vett birtokrészt, addig huzta annak hasznát, amíg a tulajdonostól a zálogösszeget vissza nem kapta. Az elzálogosítás tényét a hiteles hely jegyzőkönyvébe "beirták" /inscriptio, pignoratatio,/ mai szóval a kölcsönösszeget a birtokra rátáblázták.

A zálogbavevő földhasználati joga tehát ideiglenes volt, s miután nem királyi adományon alapult, nem volt jogosult a donációval járó kisebb királyi haszonvételekből, regálékból, korcsmáltatásból, huskimérésből- eredő bevételek élvezetére. Viszont a zálogos birtok nem paraszti, hanem adómentes nemesi ingatlannak, "szabad fundusnak" minősült.

A szabad fundust használó zálogbirtokos kisnemesek száma Gyöngyösön nem volt ugyan jelentős, mégis az adományozás nemes földesurak igyekeztek őket a regálék élvezetéből kizárni. Ezt kívánta 1791-ben Tarródy József, a Nyáry-örökös négy lineának képviselőjeként, amikor Heves megyénél tiltakozott az ellen, hogy a Gyöngyösön élő különböző jogu inscriptionalisták, pignoratariusok, fassionariusok élni merészelnek a kormáltatás és huskimérés jogával, pedig e

regálékból eredő bevételek csakis az adományos nemeseket illetik meg. 25.

4./ Encs és Bene pusztákat tulajdoni joggal bírta a mezőváros közönsége, korábbi királyi adomány alapján.
Habár általában a földesuri hatalom alatt élő mezőváros - egyéb kiváltságai ellenére - sem lehetett nemesi birtok tulajdonosa, Gyöngyös esetében a régi szokásjog, illetve újabb királyi adomány titka kivételt teremtett. 26.

Ezt a régi tulajdonjogot sikerült átmenteni a XVIII-XIX. századra is, annak ellenére, hogy 1726-ban a királyi kincstár az 1715. évi 16.t.c. értelmében az Ujszerzeményi Bizottság előtt el-
lenezte a puszták tulajdonjogának meghagyását. A város tehát kénytelen volt okmányokkal igazolni a hozzájuk való régi jogát, de főképpen kénytelen volt fizetni, - még pedig 2.000.-ft-t - régi tulajdonjogának megerősítéséért.

Erre most már az Ujszerzeményi Bizottság elismerte,
III. Károly király pedig 1729-ben újabb adománylevélben megerősítette Gyöngyös város közönségének Encs és Bene pusztákon gyakorolható tulajdonjogát, főleg azon érdemeért, hogy 1685-ben a Mercy generális által a megyére kivetett hadisarc lefizetésére a város 60.000.-ft-t kölcsönzött a két pusztát még 1729. körül is inkább a császári katonaság táplálására, mint a saját szükségére használta. 1730-ban megtörtént a két puszta birokába való újabb bevezetése, jogerős birtokbaiktatás. 27.

A gyöngyösi szántóföldek összterülete 1696-ban mindössze 269 köblös volt. /A köblös föld itt egykisholdnyi - 1200 négyszögöles - kiterjedésnek felelt meg./ A szőlők összterülete pedig 4498 kapás volt. ^{28.}

Ezek szerint 1696-ban a főleg bortermesztésből élő igátlan /egykoru kifejezéssel: "ökrötlen"/ zsellérek száma 259, míg a gabonatermesztéssel is foglalkozó ökrös /telkes-/ gazdáké mindössze 46 volt. A bortermelők tulsulyát hangoztató portaösszeírás azt is megjegyzi, hogy a bor értékesítési lehetőségei kedvezők.

A XVII.-XVIII. század fordulóján a gyöngyösi jobbágyokat az egytelkes és armalista nemésekhez hasonlóan ugyancsak "jószáguk" alapján sorolták be a fentebb már említett négy vagyoni kategória valamelyikébe. Így 1703-ban a 429 gyöngyösi jobbágy és zsellér /egykoru közös elnevezéssel: "Ruralista" között találtatott: ^{29.}

ökörsoros.....	12 háztartás
egészhelyes.....	62 háztartás
félhelyes.....	157 háztartás
octávás.....	198 "

Bár az 1696. évi állami portaösszeírás és az 1703. évi városi számbavétel szempontjai merőben különböznek egymástól, mégis az összehasonlításból az derül ki, hogy az 1696-tól 1703-ig eltelt hét év alatt a jobbágyháztartások száma 308-ról 429-re emelkedett, továbbá, hogy az 1703. évi városi összeírásban említett egész- és félhelyes, meg octávás jobbágyok valójában házas és háztalan zsellérek lehettek.

A jobbágylakosság számbeli és vagyoni viszonyairól az 1701. évi megyei adóösszeírás így tájékoztat: ^{30.}

15 éven felüli jobbágyférfi.....	474 személy
15 éven felüli jobbágnő.....	436 "
parasztok birtokában igásökr.....	219 db
parasztok birtokában tehén.....	139 db
parasztok birtokában ló.....	70 db
parasztok birtokában tinó.....	125 db
parasztók birtokában csikó.....	9 db

parasztok birtokában juh,kecske.....	127 db
parasztok birtokában nagyobb sertés.....	268 db
parasztok birtokában féléves süldő.....	210 db
parasztok birtokában bárány.....	14 db
parasztok birtokában méhköpü /méhkas/.....	280 db
parasztok birtokában bortermés.....	2606 akó
parasztok birtokában buza, kétszeres rozstermés.....	5313 kila
parasztok birtokában borsó, lencse termés.....	1 kila
parasztok birtokában árpa, zab termés.....	1606 kila
parasztok birtokában köles.....	155 kila

A jobbágyföldek elvesztése, a gazdák zsellérsorba süllyedése

A XVII.-XVIII. század fordulóján Gyöngyösnek már alig volt valamelyes szántóhatára. 1720-ban csakugy, mint 1696-ban, legfeljebb 2 köblös /két kisholdnyi/ szántóterület jutott egy gazdára. Az 1723. évi 1737. évi megyei adóösszeírás már rámutat a gyöngyösi jobbágyszántók elszűkülésének okaira: az amugy is szűkös szánhatár-ból a földesurak és helybeli kurialista-armalista kisnemesek egyre-másra foglalgatnak.

A gazdák - megfelelő rét hiányában- egyre kevésbé tudják tartani igásállataikat, erre csak kevés módosabb gazda képes, elsze-gényedő társaik ezekkel műveltetik meg -pénzért- a részükre kiosztott földeket. Saját határukban nincsen legelő, ezért a szomszédos Atkár, Adács, Vámosgyörk, Nagytut határában pénzért bérelnék ilyen területet. ^{31.}

Az igásállatok leadását követő újabb állomása a zsellér-sorba süllyedésnek: a jobbágyház eladása. 1726-ban a városi tanács megállapította, hogy egyre többen akadnak "olyan gazdák, kik, hogy /az állami adó és katonatartás terheli alól/ magoknak könnyebbséget szerezzenek, házokat eladván, nemes uraimékhoz recipiálták /vették/ magokat zsellýerségre. ^{32.}

Mária Terézia 1767/71. évi urbérrendezéséig Gyöngyös gazdái a saját határukban levő összes szántóföldeket elvesztették, csupán a város köztulajdonát képező Encs pusztá határából tudtak

csekély földparcellákat osztani egyéves használatra. Az encsi szántóföldek kiterjedése 1770-ben mindössze 600 kishold. Ez a 600 hold azonban nem volt telkekre kihasítva, a mezőváros lakói földközösségben használták azokat.

A városi tanács minden évben rendszerint május 5. körül végezte el az encsi földparcellák kiosztását, házak sorrendjében. A XVII.-XVIII. század fordulóján e városi közföldekből még minden évben jutott 2 holdat meg nem haladó szántóterület minden gyöngyösi gazdának: 1720-ban már csak minden második, 1770-ben minden negyedik évben részesülhetett földjuutatásban ugyanazon gazda.

Amikor 1770-ben az urbérrendezést megelőzően a földek összeírását elvégezték, az összeírók nem találtak gyöngyösön egyetlen telkesgazdát, a város határában nem találtak semmi jobbágytelki szántóföldet, de találtak itt 890 zsellért. De az encsi 600 hold szántó, illetve Encs és Bene pusztá egész határa nem egyik vagy másik földesurnak, hanem magának a város közönségének volt tulajdona, királyi adományozás és jogerős birtokbaiktatás folytán.^{33.}

Az urbérrendezést megelőzően, 1770-ben, a jobbágyoknak feltett 5.-ik kérdőpontra a város lakói azt felelték, hogy a város határában urbéri szántóföld, rét egyáltalán nincs, az évente kiosztott encsi városi földekből pedig egy-egy gazdának "szántófölde oly csekély, hogy legalább 4-ik esztendőben 2-3 lépés egy gazdának ha jut. Legelőmezejek igen kevés, vagy éppen semmi, számot sem téssen."^{34.}

Igy az 1771. évi urbérrendezés során magánföldesuri tulajdont képező urbéri szántóföldek hiányában urbéri jobbágytelet egyáltalán nem lehetett kialakítani, az urbáriumot nem vezették be, az összes nemnemes lakosokat földesuruknak háztaksát fizető "taksás zselléreké" nyilvánították.

A 600 hold encsi szántóföld továbbra is megmaradt a városi tulajdonba, továbbra is évente osztották őket.

De miután a háztartások száma tovább növekedett s a földesurak és tisztjeik a 600 holdból is derekasan foglalgattak, 1828. körül már csak minden 16.-ik évben részesült kiosztásban ugyanazon gazda.

Erre nézve az 1828.évi országos összeírás során a városi előljáróság a következő nyilatkozatot tette az összeírók előtt: "Azon kérdés alá vett 600 köblös földek, melyek a nálunk soha ususba /gyakorlatba/ nem jött kegyelmes urbáriumba praenotáltattak /bejegyeztettek/, noha királyi privilégiumunk mellett a communitásé /város közönségéé/ lévén, városunk tanácsa által esztendőnként lakosaink között mind a kegyelmes urbárium előtt, mind azóta házsor szerint szoktak febsztatni, de már azokbul néhány esztendőnk előtt egynémely alább megvezendő földesurak magoknak örökös földeket tulajdonítottak, amellet az 1816. esztendőkbén a fölesuraság erőhatalommal minden helybéli birtokos ur részére azokbul esztendőnként 1-1 köblös földet kiadatni rendelt, azt a tiszt urak is praetendálták /követelték,/ kimetszetett e földekből az alsó parochiális temetőhely is", a földesurak a városi közföldekből a két nyomásban együtt már 327 köblös területet kisajátítottak, míg a lakosok számára csak 273 köblös szántóföld marad. "Mivel már a földesuraságok, a tiszt urak, ugy lakosaink és a házak száma annyira megsokasodván, hogy a házak sora szerint kiosztatni szokott földekbül alig 15-16 esztendőnek lefolyása alatt kaphatnak lakosaink egy kilás /félholdas/ földecskét, de az is oly csekély értékű, hogy sokszor a munkáját sem érdemli, avégett sokan lakosaink közül bé sem vetik, hanem azt azonnal 1-2 forintért másnak általadják.....Encs és Bene pusztákat donatio és statutio /királyi adományozás és jogerős beiktatás/ mellett birjuk. 35.

A jobbágyok-taksás zsellérek -- földesuri terhei

A XVII. század végén és a XVIII. század fordulóján a földesurak részére járó legfontosabb szolgáltatás volt a háztaksa, domalis census.

Telkesgazdák, zsellérek, kuriális, vagy armalista nemesek egyaránt fizették, ha a városban házuk volt. Összegére nézve 1698-ban a városi tanács így rendelkezett: "Mivel az ökörsorosok és egészhelyesek a félhelyeseknek és octávásoknak huzzák terheiket, ezután valakik fél helyet, vagy octávát viselnek, azok is mindnyájan domalis censust /háztaksát/, azaz adó fizetést, két-két forintot adgyanak. Curialista uraimék pedig az adó fizetésében csak medietással / feleannyival/ tartozzanak. Ha akár curialis, akár praedialis és más közönséges nemes ember házánál valamely nemtelen sellyér találtatik", a város szolgálatára csak a nemes házigazda be-
laegyezésével kötelezhető." 36.

Miután a mezőváros határában a szántóterület minimális volt, a gabonatermesztés egyre inkább csak Encs puszta területére szorítkozott.

A földesurnak járó gabonadézsmá jelentéktelen lehetett. Annál nagyobb jelentősége volt a város határában elterülő szőlők bordézsmájának, ez biztosította a földesurak számára a legfőbb bevételt. Minden gyöngyösi bortermelő köteles volt tehát borterméséből a földesuri dézsmát szüretkor a földesurak városszéli dézsmaszékén beszolgáltatni. Dézsmaadásra voltak kötelezve azok a más faluban lakó szőlősgazdák -"extraneusok" - is, akik a gyöngyösi határban szereztek és használtak szőlőföldet. 37.

Mária Terézia urbérrendezése előtt a földesuri terheket csak egyik-másik gyöngyösi földesur szabályozta írott szerződés formájában. E szerződésekkel a jobbágyság a robotkötelezettséget váltották meg készpénzzel. De például Almásyék jobbágyságai "szokás" szerint szolgáltak, akkor rendelték őket robotra, amikor földesuruk háztartásában, szőlejében szükség volt rájuk. 39.

Az 1771. évi urbéri rendeletben az uralkodó megszüntette a szokás szerinti robottatás gyakorlatát, s a házas zselléreket 18 napi, a házatlan zselléreket 12 napi kézirobot teljesítésére kötelezte.

De lehetővé tette, hogy urbérpótló szerződéseket kössenek azokon a helyeken, ahol az urbáriumot valamilyen okból nem vezették be. E szerződések természetesen nem írhattak elő terhesebb szolgáltatásokat, mint az urbárium. ^{40.}

Miután Gyöngyösön telki szántóföldek és telkesjobbágyok hiányában az urbáriumot 1771-ben nem vezették be, helyette a földesurak szerződésekben szabályozták a taksás zsellérek szolgáltatásait. Például az Eszterházyféle bujádi uradalom 1772-ben a zsellérek kézirobotjának készpénzzel történő részbeni megváltására a következő tartalmu szerződést kötötte gyöngyösi taksásaival:

Mi gyöngyösi lakosok többnyire mesterségüknek folytatásával keresvén kenyerünket, a most előírt urbéri kötelezettségeknek természetben való teljesítése, a mi életviszonyaink között alig lehetséges, annál kevésbé, mivel kevesen vannak köztünk olyanok, akik a mezőgazdálkodást főfoglalkozásként folytatják. Ezért helyesebbnek láttuk urbéri kötelezettségeinket készpénzzel megváltani és erre nézve az uradalm tisztjeivel szerződést kötni. Kötelezzük tehát magunkat, hogy:

1./ minden házas zsellér évente 1.-ft háztaksát fizet;
2./ Az évi 18 napi zsellérrobotot napi 10 krajcárral megváltjuk. De ha földesuruknak mégis szükséges lenne kézirobotunkra, évente háromnapi kézirobot teljesítésére kötelezzük magunkat, de a robotnapok munkadíját a fenti robot váltásgösszegéből levonják.

3./ Évente kiosztott szántóföldek terméséből a szokott földesuri kilencedet kiadjuk.

4./ A borárulás joga az év egyik felében minket illet. Az év másik felében a földesur a borkimérés jogát évi 100 forint bérösszegért bérbe adja nekünk. Az uraság a saját földesuri vendégfogadóival szabadon rendelkezik.

5./ Tapasztalta a földesur, hogy némely házas zselléreknek oly nagy házhelyei vannak, hogy azokra több házat is fel lehetne építeni. Ezeknek benépesítésére a jogot a földesur fenntartja magának. ^{41.}

A bordézsmá, a legjövedelmezőbb földesuri bevétel, nem képezte megváltás tárgyát, ezt továbbra is természetben kellett fizetni.

Grassalkovich gyöngyösi zsellérei 1786-ban azért folyamodtak Heves megyéhez, hogy azt az évi 8 Ft összegű földesuri takását, melyet az uradalom a nekik adott szerződésben természetbeni szolgáltatásaik megváltásaként terhükre előírt, szállítsák le 4 Ft-ra, mert ezt a terhes szerződést úgy erőszakolták ki tőlük. ^{42.}

Azok a nemes taksások, akik a Grassalkovich birrokrészen zsellérfunduson laktak, 1787-ben "az urdolgát" /a 18 napi zsellérrobotot/ parasztfundusok után évi 8 Ft-ért váltották meg a borból, búzából dézsmát adtak. ^{43.}

A zsellérrobot váltságával kiegészítette háztaksa mellett a XIX. század első felében is a bordézsmá volt a parasztfunduson élő gyöngyösi taksások súlyos földesuri terhe. Ez alól csak a földesuri alkalmazottak, konvenciósok mentesültek. Ezeknek a házhelyét szabad fundusnak, szőlejét szabad szőlőnek nevezték. Mindezekre nézve az 1828. évi országos összeírásnak a XVIII. századra is visszatekintő utalásai nyújtanak beszédes helyzetismertetést:

A szántóföldek most már három nyomásra oszlanak, bennük tiszta búzát, kétszerest és kukoricát termesztene, mást nem. A szántóföldek terméséből alkakosság földesurának kilencedet, az egyháznak tizedet ad.

A jobbágyszántók terjedelme 600 hold. Ebből minden lakónak minden évben jut kiosztható földdarab. Nem lévén jobbágytelkes, a lakakat a házas, vagy házatlan zsellérek kategóriájába kell sorolni.

1828-ban a város négy fethályaiban volt összesen: 1818 zsellér háza, 505 házatlan zsellér, 535 iparos, 77 kereskedő; 1917 adókötelelesház, 525 pozsonyi mérős szőlőterület, ami 2103 kapás szőlőnek felel meg. /Az összeírás szerint 4 kapás tesz ki egy mérős, vagy kb. 600 négyszögöles területet. Ezuttal tehát 150 négyszögöl jelentett Gyöngyösön egy kapás szőlőt./

A szántóföldek nagyobb részét, -főleg a városi közönség földjét- egyáltalán nem szokták trágyázni, mert itt az a szokás, hogy a földeket bizonyos időközökben a város lakói között használatra kiosztják, ezért senki sem tartja érdemesnek a következő évi használó számára trágyázni.

A bordézsmaalás mértéke a következő:

1./ heteddézsma jár a földesurnak.....	308	kapás szőlő után
2./ nyolcaddézsma jár a "	136	" " "
3./ kilenced- és tizeddézsma jár a.....	1540	" " "
4./ dézsmamentes szabad szőlő.....	119	" " "

Nincs a városnak sem rétje, sem legelője, állataikat készpénzen vásárolt takarmányon tartják., vagy a szomszédos falvak pusztáit veszik bérbe legeltetésre. ^{44.} / Hm. L.Országos összeírások, 1828.Gyöngös./

A lakosság közterhei

A város lakossága az 1715. évi 8. törvénycikk alapján felállított állandó közös hadsereg fenntartására hadiadót, a megye és város szükségleteire háziadót fizetett. A kismemes hadiadót nem fizetett, de a város közterheikhez köteles volt hozzájárulni, régi szokás szerint.

Wesselényi Ferenc nádor 1569-ben² megparancsolta a gyöngyösieknek, hogy a "város megmaradására és a jó rend feltartására /vagyis a városigazgatás szükségleteire/ a nemes emberek is egyaránt tartoznak adózni, amikor a török adó és a királyé kivetettetik. Ha kinem akarják" /a városi adó befizetni/, attól a városbíró birsággal vegye ki.⁴⁵
A városi adó kivetése, beszede, elszámolása összefondott a hadiadó adminisztrációjával.

1703 körül Gyöngyös város adókivetésének módszere még az ökörsoros, egész- és félhelyes, illetve octávás elnevezésű vagyoni kategóriákhoz alkalmazkodott. De ez a helyi adókivetési gyakorlat nagyon körülményes volt.

Bizonytalan és sok esetben méltánytalan eredményekre vezetett annak megállapítása, kinek vagyona éri el például a 400 Ft-ot s mint ökörsoros, 4 Ft adót fizessen-e, vagy pedig mint félhelyes, ennek csak felét.

A vármegye időnkint új utasításban, instructioban szabályozta az adókivetés módját s a vagyon kipuhatolása reálisabb és differenciáltabb szempontokat alkalmazott. Ebben a XVIII. század első évetitől kezdve az 1696. évi országos portaösszeírás rendszerét vette alapul. Eszerint a gazda fakultását, tehetőségét, ingó vagyonának, termésének értékét kellett összeírni és eszmei adóegységben, dikában kifejezni. Hogy azután Heves megyében hány jobbágyszemély, hány darab állat, hány köből gabonatermés, hány forint jövedelem, stb. képez egy dikát és hány dika tesz ki egy eszmei adóportát, a vármegye közgyűlésén alkotott utasítá-

sok, instructiók határozták meg. Egy dikát képezett:

- 1 felnőtt jobbágyszemély
- 2 jármos ökör, 2 igásökör, 2 tinó, vagy csikó
- 10 köből bor, 10 juh, kecske,
- 20 bárány, vagy kétéves malac, sertés,
- 20 kila /mérő/ buza-, kétszeres-vagy rozstermés,
- 20 kila /mérő/ bab-, lencse-, köles-, borsótermés,
- 30 kila /mérő/ árpa, zab-, kukoricatermés stb. ⁴⁶.

1716-ban Gyöngyös város megszüntette az ökörsorok szerinti adókiivetési gyakorlatot és áttért a fakultásnak dikábasorolás útján történő megadóztatására, szóval átvette azt a gyakorlatot, melyet a megye már 1696. óta -kisebb-nagyobb módosításokkal - az előbb elmondottak szerint alkalmazott:

Az ennek előtte practicált rovások és ökörsorok után való rendelések terhesnek láttatnak lenni. Némelyek bár jobb értékűek lévén, facultások igazán meg nem vallásával másokat defraudáltak /csalárdul megkárosítottak/. Tetszett ezért , hogy egy seriesst beszállítvan /egy városnegyed adófizető gazdait a városházára adóbevallásra behivatván/, domatim /házankint/ kinek kinek minemű értéke legyen, - tudniillik az Instructió szerint gazda, vagy sellyér-e, hány ökre lova, tehene, juha, kecskéje, mikor hány kila vetése, pálinkafőző fazeka, mestersége, kereskedése és az kalmárnak hány forint /!/ érő jószága, vagy portékája vagyon, hány emberkapálló szölleje: - jó lélek szerint investigályák /kérdézzék ki/,....mind curialista, armalista és inscriptionalista uraiméket is, többekkel együtt. "/....Elmaradván az ökörsoros praxis, az új conscriptio /^a dóösszeírás/ szerint egy gazdának taxája háza után fizetendő adója /: 3 dénár, egy pár ököré 3, 6 kila buzavetésé: 1 dénár.....Városnak fizessenek minden taxapénz után 50 dénárt /városi adó gyanánt/....Curialisták, más nemesurak in medietate concurrálnak /feleannyi városi adót fizetnek./ ⁴⁷.

1716 körül "sokszor történik a nagy nyomoruság és szegénység miatt, hogy némely szegény ember majd három esztendei adójának

restantiájával lévén, semmiképpen nem igyekszik annak kifizetésében. Azért az olyantén contumax /megrögzött adóhátralékos/ ha az város fogházában vitetik és onnan elszökik, ha gazda ember, 12 Ft-ra büntettedik, ha pedig szegény, az Piarczon publicie /nyilvánosan/ megcsapattassák", ⁴⁸.

A város és földesur konvenciós alkalmazottai -/harangozó, kántor, cselédek, béresek/- személyük után nem fizettek sem hadi- sem háziadót, legfeljebb ingó vagyonuk után, ha egyáltalán volt valmelyes vagyonuk. Ezeket libertinusoknak, szabadosoknak nevezték. 1725-ben "Nemes uraimék és több más szabadosok nem dicáltatnak és város közé majd igen kevésben contribuálnak /adóznak./ Mindazonáltal az benei határt vagy Mátrát usuálják/használják/ épületre, konyhára való fát magok szükségire hordatnak arrul." Ezért a Bene és Encs puszták fegyverjogváltsága részleteként minden nemes, jobbágy, libertinus fizessen személye után 1 Ft-ot. ⁴⁹.

1733-ban a városi tanács a vármegyén az alábbi részletes helyzetjelentéssel próbálta kieszközölni a reá kivetett adóporták számának csökkentését: "Szegény embereink személyekben elfogytak, sokan elholtanak közüllük, sokan koldusság marattak.

Némely paraszt sorsban lévő özvegyasszonyok nemes emberekhez menvén férjhez, adózó embereink közé semmiben nem fizetnek, valamint azok is, kik nemességeket edoceálván /igazolván/, az adó alul kivétettek.

Azon asszonyszemélyek, kiknek urai parasztok lévén, magok nemes atyáktul születtek, urok holta után nemesek közé számláltattak. Azonkívül vármegye hadnagya, négy tizedes, három polgárjaink, kerülőink s több olya szolgálk, kik nemcsak a várost szolgálják, hanem az uraknál vinczellérkednek és más hivatalban lévők szabadságban lévén, az szegénység /jobbágyság/ közibe semmiben sem contribuálnak /adóznak./.

Az acatholicus /protestáns/ szabó mestereink is mesterségek folytatása tilalmazásával nem kevés contributionalis fundusunk decedálnán/ az adólap csökkenvén/,

mindekkoráig azoknak terheket is viselnünk kellett. Két esztendő óta a szegénység nem prosperálhatván, magának sem buzájából, kinek az vetésben módja sincsen, mivel hat ekésgazdánál több nem találtatik, sőt ha több volna is, határunk kisedségére való nézve és kaszáló nemlétele miatt itt nem élhetne. Feladósittatván magát, az creditorát /hitelezőjét/, avagy quantumját /állami adóját/ fizesse? - nem tudja. Miből adózzon és pociózzon, magát fel nem találhatja.

Az egy vásári jövedelmeckéknél semmi egyébhez nem bizhatunk, melyet conventiókra, szénára, abrakra, lovakra, ökrökre és szekerekre könnyen erogálhatunk /kifizethettünk/. Azonfelül az korcsma is szabad lévén, korcsmáink csak egy kevéssel tésznek többet az nemlételeknél. "De a megyegyűlésen Erdődy püspökfőispán "maga megolvassván,....mondotta: nem találtak oly okot, melynek felvételi-vel portáinkot minimálhatta /csökkenthette/ volna.

Megmondotta, válasszunk: hogy 41.2/4 portáinkkal megelégszünk-e, vagy továbbá is az conscriptiot sollicitáljuk /az új adóösszirást sürgetjük/. Mely rettentő projectumát Őexcelentiájának megértvén, netalántán magunkra megharagitsjuk, hogy hallgatással.....megradtunk meg az 41.1/4 portákban az előbbi mód szerint. Mindazonáltal mindenféle szolgák, kiknek személyeken kívül valamely facultások is vagyon, nemkülönben azon nemes asszonyszemélyek is, kiknek az uraik parasztok lévén, uroktul elmaradtak /özvegyekké váltak/ azok, is, kiknek urok paraszt lévén, nemes emberhez mentek férhez, azok is, kik ujabban nemesedtek, az libertinusokkal együtt kezünkbe adattak s nem a nemes uraimék közé / a vármegyei házipénztárba nemesi taksa-fizetőként/, hanem közinkbe fognak contribuálni /adózni/ 50.

Az itt előadottak megértéséhez tudnunk kell, hogy Heves megyében a XVIII. században is Gyöngyös volt az a hely, ahol kisnemesek legnagyobb számban éltek együtt parasztokkal, nagyjából azonos vagyoni körülmények és életviszonyok között.

Együttélésük, összeházasodásuk a rendi korszakban a nőjogon nemeseknek, félnemeseknek, libertinusoknak olyan szövés-vényes kapcsolatait hozta létre, melyek vagy a személynek, vagy az ingatlannak nemesi jellege folytán, meg a libertinusok kisebb-nagyobb adómentessége folytán az adóteher kikerülésére jogosan ösztönöztek, máskor jogalap nélkül inkább csak csábitottak.

A lakosság a hadiadón, a megyei és városi házipénztári adón kívül utak, hidak, gátak építésére és helyreállítására köz munkát teljesítettek, a lófogatos gazdák a megyei tiszteket hivatalos kiszállásaik során egy, vagy két állomással továbbfuvarozták /előfogatállitás, forspontozás/, a lakók az elfogott rabokat a megyei tömlöcbe szállítás céljából egyik faluból a másikba kísérték, a hivatalos leveleket hasonló távolságra stafétaszerűen hordták, a gabonatermést veszélyeztető kártékony madarakat, farkasokat irtották. ^{51.}

Katonaállitás, katonatartás és beszállásolás.

1715 óta az állandó közös hadsereg folyamatos kiegészítése általában toborozás /Werbung/, vagyis önkéntes felajánlkozás és felfogadás útján ment végbe. Ilyenkor a hadfogadó bizottság a korcsmában itallal, zeneszóval, tánccal igyekezett a katonaélethez kedvet adni, s amelyik ifju katonának felcsapott, azzal meghatározott időre /legalább két évtizedre/ u.n. kapitulációs szerződést kötöttek s verbunkpénzt, foglalt fizettek neki. A kötelező ujonclétszámot a városra adóportái alapján vetették ki.

Az előljáróság a vagyontalan parasztlegények, utlevél nélkül utazók közül igyekezett a reá kivetett létszámot kiállítani, de a tehetősebb gazdák fiaival kivételt tettek.

A verbuváló hadfogadó bizottság pedig sok csalafinta esz-közzel törekedett a legényekre ráfogni, hogy önként álltak be katonának.

A befogottakat öreg korukig ~~katon~~ életre kényszerítették, de indokolt kérésükre és a városi előljáróság javaslatára korábban is kezükbe adták az elbocsátó levelet, obsitot. ^{52.}

A lakosságot katonatartásra is kötelezték. A falvakban elszállásolt császári katonák tartásának terhét ember- és lóporciók alakjában közadók módjára vetették ki. Egy katona emberporciója: naponta: 1 font hus, 2 font kenyér, só, tűzifa, gyertya, ágy. A lóporció egy napi adagja: 6 font zab, 6 font széna, heti 3 csomó szalma.

E terményporcióknak az állami pénzzadóval való szoros kapcsolata miatt a hadiadót is gyakran porciónak nevezték. De a császári katonának, "a németnek" ellátásával egybekötött beszállásolása, kvártély volt a legsúlyosabb teher, mert a gazdának és családjának a bekvartélyozott némettel való tartós együttélése örökös sérelmeket szült. ^{53.}

1719-ben Gyöngyös város tanácsa felpanaszolta a katonai "stábnak minden esztendőben rajtuk lévő" közterheit: a tiszteket minden évben 1.000 Ft összegű, kamatra felvett kölcsönpénzen tudják csak tartani: élelmezik azok szolgálait, marháit, lovait, kopóit és ebeit, tűzifát, gyertyát adnak, az őrházat évente reparálják, lovaik számára istállókat csináltatnak, levelüket hordozzák, fel-alájáró tiszteiknek külön szállást, ágyat, szalmát, szénát adnak, őket kocsikon fuvarozzák. Mennyi lopást szenvednek el a beszállásolt tisztek szolgálaitól! Emiatt 70 családfő vagy elköltözött, vagy adófizetésre képtelenné vált. ^{54.}

1734-ben a "Károlyi regimentből 100 személyből álló compa-nia /zászlóalj/ fog városunkban quartélyban bészállni". ^{55.}

1748-tól Heves megye Gyöngyösön helyezte el a megyébe szállásolt katonaság törzsét, stábját, egyben utasította a várost, hogy a következő tavaszon kezdje el egy megfelelő "stabalis quartélyház" építését.

Miután a telekre nézve a földesurakkal, a költségekre nézve a várossal nem tudott megegyezést elérni, végül is maga építette fel, sok huzavona után 1767-ig a nevezetes megyei kvártélyházat Gyöngyösön. ^{56.}

1786-ban a szolgabíró írásos utasításával két rabot kellett Gyöngyösről Egerbe kísélni. Egyiket a vármegye tizedese kísérte, ezzel nem volt baj. A másik rabot polgári személynek kellett egyik falutól a másikig kísélnie, a másik falunak átadni, onnét ugyancsak polgári személy kíséri a következő faluig, végül így, stafétaszerű kísérettel jut el Egerbe, a vármegye tömlöcébe. Egy gyöngyösi szabólegény kísérte a rábizott rabot Gyöngyöstől Abasárig.

A sári bírák azonban nem vették el tőle a rabot, tovább kísérte tehát Halmajig. "De a halmaji bírák sem vették át tőlem a rabot." Egy társa viasszaszaladt a sári bírákhoz tanácsért, mitévők legyenek. Azok azt a tanácsot adták, kísérje vissza Gyöngyösre, kérjen a szolgabírótól új parancsot. Amikor a szabólegény egyedül maradt a rabbal, ez besötétedéskor a sári után elvágta magáról a köteleet, kísérőjét megragadta, megverte, majd elszaladt az erdőbe. Erre a szolgabíró a szabólegényt vetette börtönbe, azzal a váddal, hogy szándékosan engedte el a rabot. ^{57.}

A rabkísérés módjáról a megye a következő utasítást adta ki: "Meghagyatik a helységek bíráinak, hogy ezentúl egy rabot is, mielőltte azt önkéntes vallomásainak kivétele végett szolgabíró eleibe nem vezetendik, a vármegye fogházába bé ne vezettetessenek.

A mágános rab mallé is mindig két vezetőt, - nem gyereket, nem is élmedett öreget, - hanem jó erővel bírót rendeljenek, akiknek kemény büntetés terhe alatt hagyják meg, hogy vezetés közben korcsmába, vagy más helyüvé részegítő ital ivása végett betérni ne merészeljenek.

A rabot pedig a bírák nem katonavasban, hanem úgynevezett vaskesztyűben, vagyis bilincsben, lakat alatt is kezét kötéllal, hátulról megkötve és a kötleet a nyakára is hurkolva vezettessék s a

rabnál találtatott kést, egyéb gyilkoló eszközt általadás alkalmazásával tőle elvegyék.^{58.}

Az egyházi tized, a királydézsma

I. István király rendelkezése szerint bizonyos termékekből és állatszaporulatból tizedrész - decima, dézsma, - járt az egyház részére. Volt tehát gabona, - bórán-, bortized, stb.. Csak a jobbágy fizette, a nemes mentesült alóla. Akinek gabona-, vagy bortermése, állatszaporulata nem volt, például a földnélüli zsellér, terménydézsmája helyett u.n. kereszténypénzt, az aratómunkás sarlópénzt, a pázsztoreMBER ostopénzt, botpénz fizetett.

A török hódítás időszakában, az 1569. évi törvény rendelkezésére, a végvárok közelében levő dézsmákat a főpapoktól a királyi kincstár képviselőjében rendszeresen a királyi kamara szokta bérbe venni, a végvárok ellátására, ezért ettől kezdve az egyházi dézsmának királydézsma lett a neve.

A török kiverése után az egri püspöknek megnyílt a joga arra, hogy az egyházmegyéje területén szedhető dézsmákat ismét saját kezelésbe vegye. De miután a törvény a földesuraknak előbérleti jogot biztosított, ezek tiltakoztak az ellen, hogy a birtokaikon élő jobbágyaikat az egyház dézsmaszedői zsarolják. Ragaszkodtak tehát előbérleti joguk érvényesítéséhez.

Azt a hosszantartó viszályt, amely emiatt a püspök és a földesurak között felmerült, végül is 1722-ben úgy oldották meg, hogy az egyházi /király-/ dézsmát a vármegye vette bérbe, a kettős megye területén az egri püspök által szedhető dézsmák bérlete fejében évente 3000 Ft bérösszeget fizetett a püspöknek, viszont a királydézsma beszedését a községekre, városokra bízva, ezekkel minden évben bizonyos váltságösszeget - dézsmaárendát- fizettetett be saját pénztára javára.^{59.} Szederkényi N: Heves m.tört.IV.köt.189-191.lap/

Gyöngyösre nézve a vármegye 250-300 Ft-ba szokta megállapítani a királydézsmá egyévi árendáját. A városi előljáróság szüret előtt minden évbenösszeíratta polgárok szőleiről, s minthogy ezek összterülete az 1720-1740. közötti években általában 3000-4000 kapást tett ki, a város minden kapás szőlő után 7-10 dénár váltságösszeget szedett be a szőlősgazdától, e járulék végösszege kiadta a vármegye számára befizetendő, 250-300 Ft összegű gyöngyösi dézsamarendát.

De a XVIII. század első felében különösen a kisebb birtokú földesurak még nem rendelkeztek kellő létszámú urasági apparátussal ezért kívánatosabb volt számukra, ha a város a királydézsmát a földesuri kilenceddézsmákkal együtt szedi be.

Természetben való dézsmáltatás esetén a szüretnek, illetve gabonadézsmálásnak napját a földesurak és városi előljáróság együttesen állapították meg. Ekkor a jobbágyszőlőkből beszállított szőlőtermést a város belterületébe vezető szekérutak, mellett, a város kapuinál a dézsaszéken, vagy dézsmaházban felállított kádakban a földesurak és a város emberei lemérték s királydézsmá fejében minden tizedik kőből szőlőt a város számára, földesuri kilenceddézsmá fejében pedig minden kilencedik kőből szőlőt a földesurak számára levonták.

A gazda csak az egyházi tized és földesuri kilenced levonása után vihette be termését a városba, házába. A gabonadézsmát augusztus felső felében szokták hasonló módon a mezőn különválasztani és önnét elszállítani.

A városi előljárók általában ragaszkodtak a pénzben való dézsmáltatásához. Amikor pld.-ul 1723-ban a tisztujító közgyűlésen a földesurak a természetben való dézsmáltatást óhajtották, a városi előljáróság a polgárokra nézve károsnak nyilvánította azt, hogy természetben való dézsamszedés esetén az igátlan, ökrötlen szőlősgazdának drága pénzen felfogadott szekresei a város kapuin kívül, a dézsaszék előtt összehordva, egész éjszakán át kénytelenek várakozni, míg a mérésnél rájuk kerül a sor, ezért ezuttal is pénzben kívánta a királydézsmá váltságát beszédni, kapásonként 15 dénárban.

Ezt a kijelölt exactorok -pénzbeszedők- még szüret előtt könnyen beszedhetik. De a más falubeli szőlősgazdák - extraneusok- a gyöngyösi határban birt szőlőik után rendszerint természetben fizették a szőlőtermés királydézsmáját. ^{60.}

1722-ben "a Böcsületes Tanácsa a buza és borbéli dézsmát a nemes Vármegyétől ezen mostani folyó esztendőre 300 Ft-ban kiárendálta, a dézsma alá való szőlőket és szántó földeket "szüret előtt összeíratta " és hogy a megirt 300 Ft-okat becszedhesse, egy kapás szőlőre 12 pénz /dénár/ számított. Mely 12 pénzzel való felvetés 3201 kapáló szőlő után tészen 384 forintokat és 12 pénzt.

A buza, árpa dézsmát hasonló conscriptioval véghez vivén, minden kereszt után három mérőt számlálván, mérőjét 15 pénzzel, ~~mim~~ tészen az árpa és buzabeli proventus /bevétel/ sarlópénzzel együtt 50 forintokat és 12 pénzeket. Főbiru ur mentől szorgalmasabban kisedvén, adja perceptor /pénztáros/ uram kezéhez. "Ugyanakkor "tanáltatván máris olyanok, akik dézsmálás előtt a buzájokat bérhordatták, sokan pedig a ~~közzrenden~~ közrenden lévők, nemes uraimék közül is, az üdő előtt való buza bérhordással marhájokat szabadon bocsátották.

Sok károkat tesznek az kereszttek között.....Ezek mind marhátuk egy-egy forintra fizetődjenek. " ^{61.}

HmL. Gyöngyös város tanácsjkve. IV. prot. 47. lap-ugyanott 52-53, 107.lap./

C./ Nemzetiségek, lélekszám

A görögkeleti vallású görögök, rácok, örmények, a török hódoltság idejében, a XVII. század első felében tűntek fel Heves megyében és Gyöngyösön.

1690 és 1710 között a már meglévő rácgörög telepekbe al-bán nemzetiségű u.n.arnótok is beköltöztek. Gyöngyösön 1710-ben az arnótok kereskedő társulatba-"Arnót Compániába" - tömörültek, külön bírójuk volt, vallásgyakorlatukat azzal a megszorítással engedélyezték, hogy ha papot akarnak tartani, annak egyesült görögkatolikus papnak kell lennie. De a görögök ezt a megállapodást nem tartották meg, titokban saját szertartásaik szerint éltek, vándorkalugyerek görögkeleti szertartás szerint tartottak számukra istentiszteletet, ezért a városi előljárók megtorló rendszabályokat foganosítottak velük szemben.

1732-ben a vármegye is - felsőbb utasításra- kiadta a rendelkezést: "görögök és arnótok két 15 napok alatt a nemes vármegyében lévő minden helységekből magok országokba takarodjanak." 62.
/Gyöngyös v. tanácsjegye V.köt.59.lap./

A görögök azonban rövidesen visszatértek s bár 1739-ben 1741. években ismét kutasították őket, ennek a rendelkezésnek sem lett tartós fogamatja. A XVIII. század közepén a Gyöngyösön lakó görögök számt 300-ra becsülték. Miután többnyire uton voltak, török áruk beszerzése céljából rendszerint az ozmán birodalom területén tartózkodtak, állampolgárságuk bizonytalan volt, ezért 1752-ben a helytartótanács hűségükre kötelezte őket.

A gyöngyösi görögök nagy része letette az állampolgári esküt. 1785-ben megkapták a szabad vallásgyakorlat jogát. 1806-ban már csigk 40 görög család élt a városban. 1806 és 1809 között ugyan külön görög templomat is építhettek maguknak, mégis 1848 körül csupán 4 görög család találtatott Gyöngyösön. 63.

1739-ben: "Már arnótok, sidók a város közönséges lakosi közül kiüzettetvén, a nemes vármegye által, mely kiüzetésekben biróuram némely tanácsbéli uraimékkal fáradozott. " 64. Gy.v. tanácsjkve. V. kötet 418.lap.

1743-ban: "Itten városunkban tanáltattak két olyantin görög legények, azkik sem nem compánbéli személyek, sem pedig városunkban contribuensek /adózők/. Mégis a magok akarattyok szerint oly praesumptioval /elhatározással/ kívánnak élni, hogy azonnal az Compániabéli görököknek injuriájokkal /sérelmével/ az nemes Tanács akarattya nélkül bótót nyitván, árulni merészlettek.

Ahhoz képest az Becsületes Tanács ökök az Compániabéli személyeknek isntatiájára az árulástul suspendálta és praeccludálta /felfüggesztette és kizárta/, mindaddig , miglen igaz pápista keresztény catholicusokká nem lesznek, Kik is magokba szállván, Isten őszentfölsége annyira megszállotta szivüket, és leköket, hogy megösmervén az igaz római hitet, azonnal azon schismatica /görögkeleti/ válásoknak megtagadásával igaz hitvallást és gyónást tevén büneikről, kitérték az igaz hitre. Kik is azonnal városunk lakossai köziben számláltattak és az árulás és kereskedés folytatásához képest felszabadítottak, ugy mindazonáltal, hogy ígéretük és fogadásuk szerint állandóan hivek és igaz keresztény emberek legyenek, másként ha valami ollyas idegenség fog benne tapasztaltatni, akkoron más opinióval /véleménnyel/ fog lenni irántuk az Becsületes ~~Tanács~~ Tanács. " 65.

x

1773-ban: "A görögök különös birát tartván, őfelsége parancsolatja ellen. Hogy tánczoltak, már egyet 62 Ft-ra büntettek, a másikat is szintén ugy büntetni kívánják. Mely helytelen vakmerőségekért, hogy őfelsége tilalma ellen fondorkodni bátorkodtak, érdeemes büntetéseket el nem kerülík. Most pedig azon 62 forintot ide fizessék be. 66.

A némettség a ferencrendiek krónikása szerint a XVIII. század közepén kezdett Gyöngyösön meggyökerezni. 1750-ben még csak 50 német család kért a ferencrendiek templomába külön német hitészónokot, ^{67.} de husz év múlva a naplóbíró bartá 140 német családról tesz említést, akik rendre elmagyarosodnak.

1795-ben külön német prédikációt kívántak maguknak, mert saját állításuk szerint 4000-an vannak, amikor lélekszámuk megállapítása céljából a város összeíratta őket, kiderült, hogy "a magyar nyelvet beszélni nem tudó németek" száma mindössze 197, ezek legtöbbször fehérek, és szőlő, míg a legények közül 47, a gyerekek közül 4 nem tud magyarul, a többiek elmagyarosodtak. ^{68.}

A tótskat a Nyáry-örökös földesuri családok 1640 körül kezdték betelepíteni Gyöngyösre és Heves megyei birtokaikra Árva, Liptó, Sáros, Zólyom megyékből. Kézműves foglalkozásuak, luteránus vallásuak voltak. 1648.-ban: "valami tót deákkal kezdettenek prédikáltatni. Volt íssimmár némelyiknek /kiváltképpen sári és visontai Tótoknak/ oly szándékjok, hogy onnat felül/ről/ hozzanak magoknak Luteránus Tót Praedicatort", de a ferenceseknél 1635-ben kezdett áttérési anyakönyvtanúság szerint a ferences barátok megkezdték a katolikus vallásra való áttérítésüket, a város pedig a Szent Erzsébet /másként ispotály-/ templomot adta nekik.

A XVIII. században tót és magyarnyelvű prédikációkat még felváltva tartottak az ispotálytemplomban, de a XIX. század elejére megszűnt a kat.vallára áttérített, elmagyarosodó tótok egyházi különállása. ^{69.}

A városi lakosság lélekszáma felől 1712-ben hihetetlen adatot közöl a városi tanácsjegyzőkönyv, amikor a következőket mondja: "Az elmúlt három esztendőök álfolyásában az pestis helyünkben igen grassálván /dühöngvén/, a romai catholica regilión levő keresztények közül - azmint számban vétetődött,- eöt ezer, az Helveica confession /református valláson/ levő atyafiak közül eötszáz eötvenyen multak ki ez áárnyékvilágbul." ^{70.}

600 lehetett az 1709-1711. évi pestisben elhalt gyöngyösi katolikusok száma.

Az 1746. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint a gyöngyösiek tulnyomó része katolikus magyar, de rajtuk kívül vannak tótok és kevesen németek. Lélekszámuk 1746-ban vallásfelekezetek szerint a következő:

katolikusok.....	4480 lélek
kálvinisták.....	417 lélek
luteránusok.....	69 lélek
görögkeleti felnőttek.....	80 lélek /?/

A XVIII. század közepén tehát a város lélekszáma nem sokkal haladta meg az ötezret. További négy évtized múltán, a II. József-féle 1786-1787. évi népszámlálás idejéig 9700-ra emelkedett Gyöngyösön a lélekszám. Az 1786-1787. évi első magyarországi népszámlálás Gyöngyösre nézve a következő részletadatokhoz hozta felszínre: ⁷¹

házak száma.....	1565
háztartások száma.....	2176
tényleges népesség.....	9722
pap.....	49
nemes.....	520
tisztviselő.....	14
polgár.....	202
paraszt.....	--
ezek örökösei.....	93
zsellér.....	1628
távollevő.....	227
jelenlevő idegen.....	519

III.

A mezőváros jogállása és kiváltságai

A mezőváros elnevezés létrejöttét többféleképp szokták magyarázni. A XVII. században a Werbőczy Hármaskönyvét magyarázó Szegedi János "mezőben levő" városnak módja, mert nincs fallal körülkerítve, mintegy a mezőben áll, ellentétben a kulcsos, vagy kerített, vagy fallal övezett várossal.

Egy másik magyarázat szerint a mezőváros -oppidum- lakói főleg mezőgazdálkodásból élnek, szemben a polgárvárossal, civitasszal, melynek lakói nagyobbbrészt iparosok, kereskedők, akik ebben a kisebb árutermelő centrumban forgalmas hetipiacukon, országos vásárukon, intézményeikben vonzáskörzetüknek ipari-kereskedelmi művelődési, vagy szociális téren mutakozó igényeit többé-kevésbé képesek kielégíteni. ^{72.}

A mezővárosi fejlődés hazánkban különösen a XV. században vett erős lendületet s bár a török hódítás korában megakadt, kivéve az alföldi mezővárosokat, mégis a XVIII. században még mindig 500-600 a mezővárosok száma. Ezeket egyrészt az önkormányzat bizonyos foka, a bíró, tisztviselők és tanácstagok választásának joga, meg a választott tanács kiterjedtebb hatásköre emlete a többi jobbágyközség fölé, másrészt a földesuri terheknek egy összegben, saját előljáróságukon keresztül történő lerovására.

Az önkormányzat azt a jogot biztosította számukra, hogy a földesuri hatóság nyomása alól kiemelkedhettek, saját portájukon maguk rendelkeztek, ügyeiket saját választott szerveikkel intézték. A földesuri szolgáltatásoknak egy összegben való lerovása pedig laztotta azt a köteléket, mely a jobbágyot az urbéri szolgáltatásokon keresztül földesurához füzte.

Lényeges könnyebbséget jelentett ugyanis a mezőváros lakói számára az a körülmény, hogy urbéri tartozásaikat nem az uraság tisztjeik, hajduik, hanem saját önkormányzati szervei hajtották be.

De a mezőváros a XVIII. században is még mindig job-
bágyközség, a földesur és az uriszék hatalma alatt áll, kiváltságai
teszik kiváltságos mezővárossá. Gyöngyös is világi nagybirtokosok,
főleg mágnások joghatósága alatt élő kiváltságos mezőváros -oppidum
privilegium- volt a XVIII. században.

Kiváltságbiztosító oklevelet a középkorban és a XVI-XVII.
században kiadhatott az uralkodó, meg a földesur is, de az 1741:4.t.
c. szerint ettől kezdve csak az uralkodó. A földesurak inkább urbé-
ri szerződéseket, meg igazgatási és jogszolgáltatási kérdéseket
szabályozó statutumokat szoktak adni mezővárosi alatt-valóiknak.
Míg a szerződések szolgáltatásokat állapítottak meg, addig a statu-
tumok szabályozták azt a jogkört, amelyet a földesur a mezőváros ható-
ságának átenged. ⁷³.

A kiváltság tartalmát a király által adott kiváltsággle-
vélből, illetve a földesurral kötött szerződésből, statutumból le-
het megállapítani. Gyöngyös mezőváros lakóinak élete még a XVIII.
században is jórészt azon rendhez, szabályokhoz alkalmazkodott,
melyeket a sok évszázaddal korábban kiadott kiváltságlevelek és
statutumok előírtak, s amelyeket időről-időre újból megerősítet-
tek, kiegészítettek.

Először tehát tekintsük át időrendben a fontosabb
gyöngyösi kiváltságlevelek tartalmát, legalább is azokét, melyek a
XVIII. században is valamely vonatkozásban élők, érvényesek voltak.

1./ 1334. Károly Róbert király kiváltságlevelei

Ebben Szécsényi Tamás erdélyi vajda és Gyöngyös földesura kérésére, érdemének jutalmazására Gyöngyöst mezővárosi rangra emeli, felruházza Buda város jogaival, engedélyezi Gyöngyösnek városfalakkal, tornyokkal, bástyákkal való felszerelését, megerősítését. E kiváltságokat a király 1355-ben újból megerősítette.

2./ 1536. Szapolyai János király biztosítja Gyöngyös város lakói számára azt a jogot, hogy saját termésű boraikat az ország egész területén harmincad és más vám fizetés nélkül, szabadon árusíthatják. II. Mátyás király 1609-ben megerősíti ezt az oklevelet. 1610-ben Forgách Zsigmond felső-magyarországi főparancsnok a szepesi kamarának és harmincadvám szedőinek figyelmét e kiváltság tiszteletben tartására különös in felhívja, 1670-ben I. Lipót király a kiváltságot újból biztosítja.

3./ 1618. Mátyás II. a várost megerősíti Encs pusztá bir-
tokában.

, 4./ 1655. III. Ferdinánd király a város régi jogait és
kiváltságait megerősítő oklevelében elrendeli, hogy régi szokás
szerint:

1./ városi tisztségre protestáns ember meg nem választha-
tó.

2./ a városi -hatósági-, borkimérés idején seni magánki-
mérést nem folytathat, mivel a város közönségének a súlyos török
adó kifizetéséhez nem áll más jövedelemforrás rendelkezésre, mint a
városi korcsmák bevétele;

3./ a régi szokás szerint Szent György napján megválasztott
birák egy év multán, tisztségük lejártával kötelesek elszámolni.

4./ az előljáróságnak jogában áll a gonosztevőket, lázadókat, engedetleneket "a régi büntetéssel" sújtani, a "polgárok a király védelme alatt maradván".

5./ határukat, szántóföldjeiket, erdeiket, rétjeiket, malmaikat a korábbi kiváltságlevelekben biztosított régi birtokjoguk alapján ugyanazon szabadsággal ezután is birhatják.

5./ 1659. Rákóczi László földesur rendelete arról, hogy "az régi szent királyok idejétől continuált /érvényben lévő / jó rendtartások ellen" semmi újítást maguk közé be ne hozzanak, városi tisztségre protestáns embert meg ne válasszanak, "egyébként mindnyájan megbusultok miatta."

6./ 1659. május 16.- és szept. 13.-i földesuri statutumok. A pozsonyi országgyűlésen összegyűlt gyöngyösi földesurak és a hozzájuk küldött gyöngyösi katolikus és protestáns küldöttek között az előljárók választásáról, a tanács működésről, a városigazgatás egyes kérdéseiről 9 pontból álló megegyezés jött létre. /E pontok tartalmát alább részletesen közöljük./ E statutumokat I. Lipót király 1669-ban megerősíti, 1672-ben I. Rákóczi Ferenc földesur maga részéről is jóváhagyja.

7./ 1714. III. Károly király privilegiális levelében Gyöngyös mezőváros számára évente négy országos és minden héten két hetivásárt engedélyez.

8./ 1715. III. Károly király újból megerősít a III. Feredinánd-féle 1655. évi kiváltságlevélben adott privilégiumokat: a város előljárói katolikusok legyenek, a bormérés joga a várost illetik, senki a polgárok közül magánkorcsmát ne kezdjen, a városi közjövédelmek kárára. Az ősi kiváltságokhoz hasonlóan a mezőváros ezután is szabadon rendelkezik a város belső és külső határával, szántóföldekkel, szőlőkkel, bokros, gyepek helyekkel.

9./ 1729. III. Károly király az Ujszerzeményi Bizottság által hozott határozat alapján, illetve 2000 Ft fegyverjogváltság lefizetése után Gyöngyös mezőváros részére biztosítja Encs és Bene puszták birtokjogát. ^{74.}

Gyöngyös város 1659 május 16-i és 1659. szept. 13-i statutumai. A pozsonyi országgyűlésen összegyűlt gyöngyösi földesurak és a hozzájuk küldött gyöngyösi katolikus és református küldöttség között az alábbi megegyezés jött létre:

1./ A birák és tanácsstagok vallási hovatartozása. A városi tanács és a két vallásfelekezet meghatalmazottjai a földesurak előtt abban egyeztek meg, hogy miként eddig is szokásban volt, úgy azután is a birák és tanácsbeliek egyedül a katolikus vallásu polgárok közül választassanak. A földesurak szintén úgy döntöttek, hogy a "város régi jó rendtartása, szokása és Privilegiuma" továbbra is érvényben maradjon és a városi tanácsba más, mint katolikus, be ne vétessék.

2./ A birák és tanácsstagok választásának módja.

Szent György napja -ápr. 24.- előtt két héttel a hivatalban levő birák a tanácsoslal együtt a város nemes és nemnemes lakóit gyűjtsék egybe és a birói hivatalra szokás szerint hat személyt jelöljenek, kandidáljanak.

A jelöltek a választás napjáig kötelesek otthon maradni, az uton levők a választás napjára haza sietni. Aki távolmaradással akar kibujni a birói tisztséggel járó követelességek alól, vagyona a város szükségére elkobozható. A megválasztott biró a tanácsbeli személyekkel, jegyzővel, és polgárokkal /városi hajdukkal/ együtt köteles a hivatali esküt letenni, 40 Ft birság terhe alatt.

3./ A birák és tanács feladata: a pörlekedő és panaszos jogkeresőknek igazságot szolgáltatni, az ország törvénye és a város régi jó szokásai szerint, de a földesurak kára nélkül.

4./ Az adókivetésnél A város közönsége jelen legyen. A közönség elhatározásából kivetett adókat mind a nemes, mind a paraszt lakóktól beszédhetik, de a nemes embert legfeljebb vagyona után szabad megadóztatni, személye után nem. Amelyik paraszt az adót szüretig be nem fizeti, borát az adóhátralék erejéig lefoglalhatják.

Az ökörsorok értékelését a két felekezet tagjai közül kiválasztott és felesküdt 24 személy-, limitátor és exacotr, vagyonbecslő, illetve adószedő- intézi úgy, hogy ezek minden utcából maguk közé behivatnak bizonyos számú adófizetőt, akik azon utcabéli lakosok vagyoni viszonyait jól ismerik, ezekkel együttműködve állapítják meg kinek-kinek az adót, az ökörsófizetést és az "czédula fizetést" is. A török császár adóját régi szokás szerint ki kell vetni. A magyar részre fizetendő hadiadónak portaszám szerinti kivetése alól a nemesek mentesek. /szüretkor a bordézsma beadásáról a termelők cédulát kaptak.

5./ Fuvarozás a városi előljárók számára. A lő-, vagy ökörfogattal rendelkező gazda köteles a város szükségére, a birák utasítására ellenkezés nélkül befogni, a megállapított fuvardíj ellenében.

6./ Mértékek hitelesítése.
Terményadózásnál buza mérésére a kiállók, bor mérésére szüret idején a köblők és iccék "ujonnan megmérőssenek a kösség előtt."

7./ A kalmárok és kereskedő mester emberek felajánlották a földesuruknak, hogy a város részére szükség esetén hitelbe is szállítanak árukat. A földesurak pedig azt írták elő, hogy a nem helybenlakó kalmár kereskedők és mesteremberek Gyöngyösön "apródonként", -kicsiben- nem árusíthatnak, kivéve az országos vásárokat.

8./ A birák és földesuri "polgárok" elszámoltatása. A bármely címen beszédett adóról és mindenféle városi jövedelemről a birák a két felekezethez tartozó limitátorok-vagyonbecslők, számvevők- előtt

évente számoljanak el.

Ha elszámolásukban hiány mutatkoznék, tartozásaikat a 24 limitator és exactor végrehajtás útján behajtja. "És mivel minden Földes Urnak vagyon a városban arra rendelt embere, vagy polgára, aki az ő ura részéről levő szokott adó és impositiot exigállya, /földesuri szolgáltatásokat beszedi/ ezeket a polgárokat saját földesuruk jobbágysai számoltassák el.

9./ A biráknak mind nemesek, mind parasztok részéről illendő becsület adassék.

Akiket a bírák maguk elé hivatnak, azok tartoznak azonnal engedelmeskedni.

"Ha a jobbágyemberek egymással megverekednének s egyik a másikén kéket /kék foltot/ vagy vért téssen, aki bűnösnek találtatik, azon 6 forintot vèhessenek, mely csak magoké legyen."

Itéletük ellen a földesurhoz és vármegyéhez lehet fellébbezni. Ha más faluban lakók követnének el testi sértést, azokat a gyöngyösi bírák 12-ft-ra büntethetik. Ha a paraszt, vagy nemes ember közérdekü ügyben a bíró hívásának nem tesz eleget s annak hivatalában meg nem jelenik, minden esetben egy forint birásgot fizet. ^{75.}
/Bachó: Gyöngyös város története a török hódoltság idejében 93-99.lap./

IV. A mezőváros harca kiváltságainak megtartásáért:

a./ Az előljárátság választásának kérdésében.

A XVIII. században a fejlettebb mezővárosokban is kiéleződött az osztályharc. Egyes mezővárosok polgársága szabadulni akart a földesuri terhektől, a szabad királyi városi rang megszerzésére törekedett, mint például Eger.

A földesurak a legélesebben ellenálltak a törekvésnek, a városok hiába alkalmazták harci eszközül a szolgálatmegtagadást, a felszabadulási törekvések csak egy-két kamarai, vagy egyházi mezővárosnál hoztak sikert. ^{76.}

Gyöngyös mezőváros antifeudális harca más alapállásból indult el, mint Eger városáé. Nem a földesuri kötelékek teljes lerázását célozták, hanem a korábban nyert, eléggé széleskörű mezővárosi kiváltságok megtartására irányultak, amikor e kiváltságok megnyirbálására a földesurak a XVIII. század egész folyamán, de még inkább a XIX. század első felében ismételtén kísérletet tettek.

Egernek a két egyházi földesurhoz, a püspökséghez és káptalanhoz való viszonyát, jogállásátéppügy a földesur által adott szerződés szabályozta, mint Gyöngyösét. De Eger 1695-ben, tehát olyan időpontban és olyan körülmények között kapta a jogállását megállapító szerződést földesurától Fenesy György püspöktől, amikor a török kiűzése után a birtokközpontjába visszatelepítő földesurat a török hatalom katonai jelenléte már nem akadályozta földesuri jogainak elismertetésében és százszázalékos gyakorlásában.

Gyöngyös jogállását régebbi keletű kiváltságglevelek, illetve statutumok szabályozták. Amikor az 1659. évi statutum a bíróválasztási szokásokat egyenesen a "szent királyok"-tól származtatja, ezt természetesen nem szabad szó szerint venni.

De feltehető, hogy egyes szokások a városi rangra emelés óta megvoltak, legalább is középkori eredetűek, majd a XVII. század közepén az akkori igényekhez és viszonyokhoz átformálva, írásban, földesuri statutumban is rögződtek.

Gyöngyös mezővárosi autonómiájának körvonalait az 1659. május 16-án, illetve szeptember 13-án Pozsonyban kiadott közös földesuri statutum rajzolja le leghatározottabban és a XVIII-XIX. századra is kiható érvénnyel. Az a jogkör, melyet ezuttal Gyöngyös földesurai a mezőváros polgárainak átengedtek, szélesebb körre terjedt, mint amennyit Fenesy 1695-ben az egrieknek engedélyezett. Egernek ekkor nem volt törököt túlélő lakossága, mely régi kiváltságok szakadatlan birtoklásával érvelhetett volna.

De Gyöngyös 1659-ben olyan helybenmaradó gazdatársadalommal és előljárósággal rendelkezett, melynek a khász-jelleg a török birtoklásrendben, a kettős hatalom, kondominium viszonyai között, az elérhető legszélesebb mezővárosi önállóságot biztosította.

Tudjuk, hogy a hódító török szemében a "magyar tartomány" már végvidéknek számított, itt csak katonailag volt jelen, hódítását polgári berendezkedés követte.

Gyöngyösön például egyetlen török polgári szerv működött. A hódító az adó beszedésének és a helyi rendfenntartásnak minden gondját átengedte a régóta folyamatosan működő helyi önkormányzat választott előljáróinak. ^{77.}

Ennek a török által elismert, alatti is folyamatosan működő mezővárosi autonómiának képviselőivel egyezkedtek 1659-ben Pozsonyban azok a magyar mágnás földesurak, akiknek Gyöngyösön ~~xxx~~ lakni a török katonai jelenléte miatt nem volt tanácsos, akik a hódoltságban uradalmi apparátust nem építhettek ki, legfeljebb néhány nemnemes terménybeszedőjük "polgárnak" nevezett hajdujuk képviselte itt érdekeiket.

Ahogy a török részről hiányzott a polgári berendezkedés, a távollakó magyar földesurak részéről meg hiányzott az uradalmi végrehajtó apparátus, ezért az előljárók jelölésében és választásában, a belső rendfenntartásban, biráskodásban, a városi közföldek birtoklásában, általában a közös javak gondozásában szélesebb jogkört engedtek át a város közönségének, a "populus"-nak, népnek.^{78.}

A mezőváros népe számára, - melyet Gyöngyösiek "popule" alakban szoktak emlegetni-, az előljárók szabad választása volt a feudalizmus viszonyai között elérhető egyik fontos eszköz az öngazgatásra.

A nép a választásnak két aktusban nyilváníthatta akaratát: a jelölésben /kandidálásban/ és a jelöltek egyikének megválasztásában. A döntést tulajdonképpen nem is a szoros értelemben vett választás hozta meg, hanem a jelölés, hiszen a jelöléssel néhány személyre lehetett leszűkíteni a megválaszthatók körét, ki lehetett zárni azokat, akik a népnek /esetleg a földesuruknak / sem kellettek.

A "gyöngyösi popule" birtokában volt nemcsak a választás, hanem a jelölés jogának is.

Egerben a városbíró és tanácstagok jelölésének jogát a Fenesy-szerződés értelmében a földesur magának tartotta fenn.^{79.}

Gyöngyösön 1732-ben a "régi bevett szokása tartván a Böcsületes Tanácsnak, hogy Szent György napja előtt két héttel az Böcsületes Tanács tagjai közül birói hivatalra alkalmas személyeket candidállyon. " ^{80.}

Ennek során az előző évi elsőosztályu tanácstagok közül szokott a tanács jelölni három nemes és három nemnemes tanácstagot. Majd Szent György napján, a tisztujító közgyűlésen a jegyző felolvasta a jelöltek nevét, ezután "az egész popule előtt votizálván/ szavazván/ őkegyelmekre elsőben is az Böcsületes Város népe, annak utánna /földesuri/ Tiszt uraimék, utollyára a jelenlévő Földes Urak.

Pluralitate vocum /szavazattöbbséggel/ ezen negyedik esztendőre is nemes Ország Pál uram választatott birónak....." Az megholt tanácsbéli uraimék helyében candidáltatván, mind a négyen tanácsbélieknek declaráltattak." ^{81.}

A városbirói tisztségre jelöltek fele szokás szerint nemes ember volt, a városvezetésében tehát érvényesülhetett a nemesség befolyása akkor is, ha a tanács által való jelölés és választás szabályszerűen folyt, le. De a XVIII. század második, harmadik évtizedétől kezdve eza lehetőség - a földesuri befolyás - egyre erősebben aktualizálódni kezdett. Erre az időre a birtokos földesurak kiépítették Gyönyösön bortermelő gazdaságaikat s ezeknek működtetésére, meg a bordézsának s egyéb szolgáltatásoknak behajtására létrehozták a főtitkárjaikat, prefektusaik vezetésével működő, tekintélyes létszámú uradalmi szervezetüket.

Az előljárók jó része uradalmi alattvaló, taksás lévén, magatartásuk nem lehetett mindig közömbös, vagy éppen ellenséges a földesuri tisztek részéről jövő befolyásolással szemben.

A bortermesztésből prosperáló, izmosodó nagybirtok a várositanács rendelkezése alá tartozó közföldekből bővithette majorság-szülőinek terjedelmét. Hogy e közföldek kisajátítását az előljáróság engedélyezze, oda a földesurnak saját embereit kellett beépítenie.

A földesurak 1716/17-ben indítottak első ízben támadást a közösség szabad biró- és tanácsválasztói jogának kisajátítására, úgy, hogy maguk vették kezükbe a jelölés jogát saját jelöltjeiket ültették a birói és tanácsosi székhé. 1717-ben az egyik birtokos nemes, Almásy Ferenc lett a városbiró, a szenátorokat pedig maguk a földesurak nevezték ki.

Ez az "uraságoknak holduló biró és tanács" aztán rögtön át is játszotta a földesurak kezébe a dézsmabor és egyéb adózások

adminisztrációjának jogkörét. Ettől kezdve nem egy esetben a tanács kér a földesuraktól engedélyt olyan jogok gyakorlására, amelyekre 1717. előtt a földesurak tisztjei szoktak engedélyt kérni a nép által választott tanácstól.

"Az 1716. évtől, mióta az uraságok a tilalmak ellenére törvénytelenül a városi restaurációba beavatkoztak, a város és polgár lakosok privilégiumának értelme szerinti törvényes jogaikból igen sokat elfoglaltak és törvénytelenül magukévá keresztelték." ^{82.}

Az 1716/17. évi törvénytelen eljárás nyílt formában három évtizeden át nemismétlődött meg. De 1728-ban gróf Forgách földesurnak a bíróválasztásra küldött meghatalmazottja a szabályszerű jelölés útján a jelöltek egyikére sem volt hajlandó szavazni, mert földesura a saját városrészén külön bírót kívánt állatani. A több földesurtól támogatott tanács sarkára állt:

"Gyöngyös városa számos méltóságoké és ónagyságoké, minden részre in particulari /külön/ bíró nem választatik" ^{83.}

Az 1766. évi tisztujítás során Bozsik Farkas előző évi városbíró azzal a feltétellel hagyták meg tisztében, ha püskösdig tisztázza magát a városi jövedelmek, vásári helypénzek hűtlen kezelése, stb. miatt ellene emelt vádak alól. De arra az esetre, ha szabálytalansági az uralkodó által küldött bizottság előtt beigazolódnak, "az uraság és község" nemzeti Csiba Józsefet választotta városbíróvá, amikor az utóbbi elfoglalta hivatalát, június 23.-án "Csiba uram a földesurak által letétetett", Bosik uram pedig, aki magát nem tisztította, /bírónak ismét/ felvétetett.

De már 100pálca büntetés alatt meg lévén parancsolva, az ott lévő nemteleneknek, hogy ezen végzés ellen senki nemmerészen szólani. Más érdemes tanácsbeliek proscriptioval 100 pálca büntetésből álló fenytéssel rettentettek.

"A nép körében emiatt" zendülés és zenebona támadt: Gyöngyös város nemes és nemtelen lakossainak privilégiumi nem szenvedhetik, hogy Bosik nem a nemesek és nemtelen votumával /szavazatával/ tetetett újra birónak.....E törvénytelen cselekedetnek ellenállnak, Bosik uramot birónak el nem ismervén, reclamálnak, kívánván egyenlő akarattal, hogy nemzetes Csiba József uram, amint volt, biróságra az egész tanácscsal redintegráltasson /visszahelyeztessék/, a pecsét, /melyet Bozsik a nagytemplomból ellopatott/, visszaadattasson:" 1768-ban azután végre jobbágyot választottak biróvá, Jancsó János csizmadiamester személyében. A ferencrendiek krónikairója szerint a Bozsik-Csiba eset után a város "kiváltságos" státusát már csak a népes országos vásárok dokumentálják. ⁸⁴⁻

1795-ben a földesurak uriszéke rendelkezéssel a város kormányzásának új módját irták elő: "Az uraság a tanácshivatalra és birói hivatalra az candidatusok neveit Szent György nap előtti napon az közönségnek kiadja és azok magok közt a votumot voks szerént egybeszedvén, fertálysámra az uraság széke előlülőjének Szent György napján benyujtsák minden csendességgel."

"Nótáriusok kinevezését az uraság magának főntartja." A pénztárost, vásárbirót, egyéb hivatalosokat is a földesur jelöli, a városbirónak csupán a szolgák fölfogadására van joga. A megválasztott birót és egyéb tisztviselőket a földesur erősíti meg, a helyetést is az uraság állítja. 1791-ben a földesur az első- és másodrendű tanácsosok számát 12-ről 6-ra szállítja le. 1802-ban a földesurak már úgy rendelkeztek, hogy a "tanácsok és jegyzők kinevezése az uraságokat illeti. Meghagyatik nekik, hogy ha az uraság rendelkezéseit nem teljesítik, üdőközben is kivetettnek hivataljaikból. ^{85.}

/Tanácsjvk.VIII. kötet 756-766.-Gyöngyös v.tanácsának ir XX/75.sz./

1820-ban a város az uralkodó elé tárta sérelmeit.

A helytartótanács csak másfél évtized múlva, 1836-ban hozta meg döntését s ebben az következő sovány engedményt tette:

"A városi tanácsnak meg van engedve, hogy minden városi hivatalra hármat-hármat candidáljon, a földes uraság ehhez még hármat-hármat adhat, de senkit a tanács által tett candidatioból ki nem hagyhat.

"Csupán a város jegyzőjét és egyben levéltárnokat választhatja a község, földesuri befolyástól mentesen.

Ennek ellenére 1837-ben a földesur a tanács ált jelölt Nagy Jánost a candidatioból kihagyta, de a nép a választás napján mégis Nagy Jánost tette meg bírónak, őt erőhatalommal feleskettette. A földesur ugyan elmozdította a nép választottját, de a vármegye rövidesen visszahelyezte. ^{86.}

A légkör az 1842. és 1844. évi bíróválasztás alkalmával mára annyira feszültté vált, hogy nyílt zendülésben tört ki.

Csiba Antal városbíró az 1842. márciusában tartott népgyűlésen felhívta a polgárokat, hogy a földesurak jogtalan urbéri követeléseinek álljanak ellen s velük semmiféle szerződésre ne lépjenek. A földesurak ezért elhatározták, hogy Csibát eltávolítják a város éléről. Kpóra jött nekik nemes Borhy Antal, aki már tíz év óta szeretett volna városbíró lenni.

Az 1844. ápr. 24.-i bíróválasztáson meg is tettek mindent Csiba kibuktatására. Borhyék betörték a városháza ablakait. Erre a nép kőzáporral árasztotta el Borhy híveit és a fegyveres lovashadnagyokat, a nagy verekezésben súlyos sebesülések történtek.

" A nép a városházából kitört és a kintlevőket széjjel-szalasztotta, a földesuraság a tiszttujitást félbeszakította. Erre a városházán levő nép Csiba Antal a levegőbe ragadván, őtet a templom felé vitte, ottan a becsukott ajtót kinyitotta s a birónak a plebános meg nem jelent, a városházán a biró és a többi tisztviselők egymást polgárilag megeskedttették.

Miután végre a szomszéd határból mintegy 35 emberből álló katonaság érkezett és oászserü rendelések tétettek, a város teljes békébe lépett."

Szeptember 6.-án a vármegye törvényszéke a néplázitásssal vádolt Csiba Antal főbirót, Fodor főjegyzőt és nemes Chilkó Mihály számadót fenytő pörbe fogta és hivatalától felfüggesztette, mintegy 30 embert a helyszinen pálcáztatott meg, s hosszabb-rövidebb időre a vármegye börtönébe záratott.

A szept. 9.-én megismételt tiszttujitáson Kovách József táblabirót "választották" a város birájává.^{87.}

b./ Hatásköri összeütközések a városi és a földesuri előljárók között.

Már az 1659. évi városi statutum arról tudósít, hogy Gyöngyösön minden földesurnak van terménybeszedője, u.n. polgára, akit a kötelező évi számadás során saját földesurának jobbágysai számoltatnak el.

A török hódoltság idejében a Felvidékre menekült földesurak hódoltságbeli birtokainak igazgatását itt és másutt is, még a népesebb településekben is, igen kisszámú, egy-két személyből álló uradalmi "intézőség", néhány terménybeszedő hajdu, polgár látta el.

De a török kiűzését és a szatmári békekötést követő békés időszak kezdetén a földesurak sorra lakóházat, gazdaági épületeket emeltetnek, önmaguknak esetleg csak ideiglenesen, alkalmazottaiknak végleges lakások, stb. céljára.

Gyöngyösön most már mind a négy nagybirtokos felállította különböző fokozatu birtokirányító apparátusát, hivatali személyzetét, a tiszttartóságot, számtartóságot. Viszonyt a két hercegi /Eszterházy és Grassalkovich/ uradalom központja Bujákon, illetve Debrőn volt. Mindkét hercegi uradalom iruszéke az uradalom központjában, Bujákon illetve Debrőn működött, mindkettő pallosjoggal volt felruházva, vagyis büntetőügyekben főbenjáró, halálos ítéletet is kimondhatott.

Gyöngyösön tehát egyik nagybirtok sem állított fel uriszéket. De a négy nagybirtok tisztjei időnkint közbirtokossági ülésre ezért összeültek, ahol a birtokigazgatást kérdésein kívül megvizsgálták és megítélték saját jobbágyaiknak, taksásainak olyan magánjogi vonatkozású pereit, vagy kisebb büntető ügyeit, melyek még nem tartoztak a bujáki, ill. debrői uriszék elé. Ítéleteiket a földesuri polgárok, végrehajtották, hajduk hajtották végre.

A gyöngyösiek "ur-rende" néven ismerték ezt a földesuri birtokigazgató és biráskodó szervezetet. Ítéletvégrehajtóit, terménybeszedőit, úincelléreit, urasági hajduit közös elnevezéssel "ur-rendi polgárok"-nak hívták.

Ezek az ur-rendi polgárok szedték be a gyöngyösi taksásoktól a legfontosabb urbéri szolgáltatást, a dinnyebornak nevezett földesuri boradézmát, mustot, beszédteka földekről a kevésbé jelentős gabonadézmát, megtorolták az uri szolgáltatásokkal szemben tanúsított mulasztást, engedetlenséget, behajtották a hátraléki birságot, végrehajtották az urrendi ülés büntető ítéleteit, stb.

Tudjuk, a feudális nagybirtok irányítási rendszere nem szűkölt le csupán a gazdálkodásra, hanem a birtokon belül közigazgatási és biráskodási feladatokat is ellátott.

Az ilyen, uriszéken kívüli biráskodás gyakorlata a hódoltság korában alakult ki, amikor is a hódoltsági birtokon élő peres feleket a királyi országrész messzi várába, az ottani birtokközpontban felállított uriszékre beidézni, megjelenésüket kötelező tenni lehetetlen volt. Az uriszéken ékivüli biráskodás gyakorlata azután tovább élt a XVIII. század ékőzepéig, főleg azokban a népesebb településekben, ahol a földesuraknak uriszéke nem volt.

A gyöngyösi ur-rendi ülés a négy nagybirtok közös birtokigazgatási-biráskodási szervezete volt. Akár közigazgatási ügyeket intézett, akár biráskodott, működése mindenképpen beleütközött a városi előljáróság hatáskörébe, sérelmes volt a városi kiváltságokra nézve.

A városi jegyzőkönyvekben 1717-ben van első ízben nyoma annak, hogy a földesurak a nekik járó szolgáltatásokat már nem a kiváltságos mezőváros előljárósága által kívánják összegyűjteni, és ezektől egy aktussal átvenni, hanem ur-rendi polgáraik végezzék el a beszédést, minden taksástól külön, nem kis sérelmére az alapvető városi kiváltságnak.^{89.}

1729-ben: "ami az ur-rendi előtt való törvénykezést illeti", a városi előljáróság most már kénytelen megosztani bíró hatáskörét az ur-rendével. A források csak annyit közölnek, hogy ez a testület a saját taksásainak birtokon belüli vitás ügyeit vizsgálja és ítéli meg.^{90.}

1747-ben a tisztújító városi közgyűlés így határoz: "Minthogy az Tekintetes Ur Rendin levő polgárok nemes és közrenden lévő uraimékkal együtt nemes város bírájának hivatalába sokakban magokat ingerálják /beleavatják/, a földes uraságtul ennek előtte való esztendőben feltett punctumokba magokat ne avassák.^{91.}

1749-ben a biróválasztás előtt hozott határozatok között olvasható: "Hogy az ur-rendin lévő polgár urak ordanarius /városi fő-/ biró uram hivatalába magokat ne avassák, most is tilalmaztatik, valamint ennek előtte való esztendőkbén." 92.

1760-ban kimondja a tanács, hogy ha két különböző földesura taksásai között merül fel valamilyen vitás ügy, akkor a városi előljáróságra tartozik a döntés. "Az földes uraság polgárjait pedig, avagy Ur-rendit az intra dominium lévő causák /birtokon belüli peres ügyek/ illessék." 93.

1765-ben: "Az ur-rendei semmi dolgokban nem avatván magokat, az város birájátul és tanácsátul függni tartznak és köteleztetnek." 94.

1769-ben a ferencrendiek naplóírója így jellemzi a városi előljáróságnak, illetve az ur-rendének a város vezetésben mutatkozó súlyát, jelentőségét: Régen kiváltságos volt ez a város, de a mai helyzete alig jobb, mint a többi jobbágyközségé. Bármi intézkedés történik, abban a földesurak akarata nyilvánul meg. Ugyaniss a négy nagybirtokos földesur elküldi bizottságait az Ur rende nevű közbirtokossági ülésbe, ahol az uralmi tiszt elnököl és a város ügyeit intézik úgy, hogy a városbirónak alig van már hatásköre, legfeljebb az, hogy a vármegye rendelkezéseinek végrehajtásáról neki kell gondoskodnia. Emiatt 1765-ben is már nagy felzudulás következett be, amikor az egyik földesur a birót idő előtt önhalmaun letette és másikat állított helyébe."

Amikor az 1771. évi urbárium kiadása során országosan szabályozták a községek előljáróságának, a falulsi és mezővárosi birának hatáskörét, az ur-rendi polgárok létjogosultsága megszűnt, működésüknek egyébként sem volt törvényes alapja.

Végleges felszámolásukra 1775-ban akkor került sor, amikor már adómentességet is igényeltek maguknak. Erre a lépésükre már a vármegye is felfigyelt, és keményen reagált: "Mivel az gyöngyösi földesuraságok polgárjai az birónak hatalma ellen galibáskodtak, a taksás emberekét a biró és tanács ellen felingerelván, magokat függetlenek-

ké tették, a városi előljáróságnak nem engedelmeskedtek, a várme-
gye mintorendbontókat, zavart okozókat, az ur-rendit mindenestül
fogva gyökeresen kiirtani parancsolta. " 96.

c./ A városi közföldek elsajátítása a földesurak által

Gyöngyös mezőváros egyik sarkalatos kiváltságát a vá-
rosi közföldekkel való szabad rendelkezés képezte. III. Ferdinánd
1655. évi kiváltságleveléből kiolvasható, hogy ez a privilégium
ennél az évnél korábbi keletű, hogy régebbi királyi leveleken és
tartós gyakorlaton alapszik, s , hogy kiterjed a város egész ha-
tárára, az összes szántóföldekre, rétekre, malmokra, az 1715. évi
kiváltságlevelét szerint pedig a városnak nemcsak külső, hanem belső
területére is.

Gyöngyös város közönsége Encsés Bene pusztákat tulajdoni
joggal birta, királyi adomány és jogerős birtokbaiktatás alapján.
Ezzel szemben a város tulajdonképpeni határának tulajdonosa a feu-
dalaizmus viszonyai között a földesur volt, míg a város közönsége a
sorozatosan ismétlődő kiváltságlevelekben csak a határral való ren-
delkezés jogát kapta meg, " salvo jure dominiali", a földesuri tulaj-
donjog sérelme nélkül.

A XVII. században a város külső- belső határával való
rendlkezési jog még nem esett a földesurak részéről korlátozás alá.
Ugyanis a külső határban a földesurak birokreszei nem voltak még
kihasítva, meghatározva, mesgyékkel sem voltak elkülönítve ezért,
mert a földesurak akkor még közösen birtokolták a város külső hatá-
rát. A közös biroklás azt jelentette, hogy a gazdáktól évente be-
szedett dézsmabort és gabonakilencedet összehordták és birtokarányuk-
nak megfelelően egymás között szétosztották, d e a határbeli föld-
parcellák valamennyi földesur közös tulajdonát képezték. 97.

Más volt a helyzet a város belterületén levő házhelyek, fundusok és a szőlők esetében. A közös földesuraság ezekre nézve nem állott fönn, Minden beépített házhelynek és minden művelés alatt álló szőlőnek megvolt határozva a tulajdonosa, valamelyik földesur joghatósága alá régen besoroltatott, a telkenülő, szőlőt használó gazdával, zsellérrel, taksással, vagy éppen parasztfundura telepedt armalista kisnemessel együtt.

Házhelyek, és szőlők esetében a ~~mező~~város közönségének, előljáróságának rendelkezési joga a beépítetlen, üres házhelyekre, parlagon hagyott gazdátlan szőlőföldekre, ezután beépíthető bokros, gye-
pes helyekre korlátozódott. Encs és Bene pusztá egész határa, meg ezek a magánbirtokba nem vett területek képezték a XVIII. század elején a városi közföldeket. E földeket a privilégiumok értelmében a város osztotta, tőle kellett megvásárolni. Ha a szőlősgazda a város által számára kiosztott parlagon földesur alá még be nem sorolt szabad földön telepített magának szőlőt, az ilyen szőlőt szabad szőlőnek hívták, enek dézsmája elvileg a város illette volna. ^{98.} HmL. Gyöngyös Város tanácsának ir.XX~~7~~75.sz./

Mihelyet a török kiűzése után a földesuri apparátus visszatelepedt és kiépült, azonnal megkezdődött a szabad szőlőnek a földesurak által való elsajátítása, közvetlen földesuri rendelkezés és dézsmáltatás alá való besorolása.

A gyöngyösiek úgy emlékeztek, hogy 1701-ben kezdték a szőlőket házak után összeírni és a szőlősgazda fundusával együtt valamelyik földesur joghatósága alá, most már közvetlen dézsmáltatás céljából besorolni, megszüntetve ezzel a város rendelkezési jogát. A III. Károly-féle 1715. évi kiváltságlevél már az új birtokviszonyokhoz alkalmazkodva csak azonházakt, szőlőket, bokros, gye-
pes parlagokat hagyta meg a város rendelkezése alatt, amelyek eddig az időpontig -1715.-ig- nem kerültek közvetlen földesuri taksa, illetve dézsmáltatás alá.

Ettől kezdve a városi közföldekkel, szabad szőlőkkel való rendelkezés kérdése a gyöngyösiek osztályharcának egyik központi témája volt.

Ennek a harcnak, az idevonatkozó kiváltságoknak sorozatos befagyasztásátkrónikaszerűen összefoglalta egy magát meg nem nevező városi tanácsstag, talán városi jegyző, vagy a város által meghatalmazott ügyvéd 1852-ben, a szőlődézsma váltsággal kapcsolatos tárgyalások során, amikor nagy szüksége volt a városnak a szabad szőlőkkel, városi közföldekkel való rendelkezési jogának igazolására. Ebből a visszapillantásból idézzük a másfélszázados harc egyes csatajeleneteit feltáró szövegrészeket. ^{99.}

1717: már az uraságok candidálják a bírót és tanácsstagokat, a tanácsot az uraságok nevezeik ki. Nemes Almásy Ferenc főbíró kijelentette: ezentul a szokott adót és dinnyebort nem a város bírāja, hanem az uraságok polgárai szedjék. Későn eszméltek a városiak arra, hogy a szántóföldek a privilégium értelmé szerint a várost, azaz annak polgár lakosait illetik.....Többé nem is adtak a lakosok a földesuraknak dézsmát azon földek után, melyeket a város tanácsa osztott ki nekik.

Az osztott városi közföldekkel való rendelkezés és adóztatás jogát sikerült is a tanács hatalma alá visszavenni " s jelenleg is /1852-ben/ az kezeli, mint a város privilegális javait."

1723: Almásy János urank a régi kálvinista temető mellett üres helyet, ahol most /1852-ben/ az Alsó Ujváros van, meg bárá Orczy István alispánnak a férfi ispotálytemplom felül, az országutja mellett azon kastélyhelyet, mely most gr. Szapáry György birtokában van, a volt vásárhelyen, a városi tanács "tiszteletbül adta."

1735.: A városi tanács a földesurak rendelkezésére a Kismérges és a Solmos utcai szérüskertek között elmaradott szántóföldeket osztja, "félelemből". Ekkor is a földesurak nevezték ki az előljárókat. Így jutott Eszterházy birtokába azon szántóföld, melyen most a Felsőujváros, vagy Miklósváros fekszik.

1740: Grassalkovich Antal, Haller Sámuel, Orczy István és Sándor, továbbá a Forgách és Almásy földesurak kezébe került a koreszmáltatás joga, a törvénykezési hatalom, a város belterületén levő üres terek kiosztása, meg a külső határban levő irtványok és szántóföldek osztása, továbbá a nép mikénti adóztatásának joga.

1752: Orczy uraság ügyésze a tanácsülésben felteszi a kérdést: amikor a szőlőket eladják, a régi fundus szerinti földesur alatt maradnak-e a dézsmáltatásra.

A városi tanács így felel: a gazda magával elviheti a szőlőt és dézsmáját új urához, annak a földesurnak fizeti ezután a dézsmát, amelyiknek jobhatósága alá, birtokára átment. "Ezen gyakorlatból világos az, hogy a szőlők tulajdonjoga a privilégium 4. pontja szerint mindig a polgárokat illette /?/, de a földesurak a lakosok tudatlansága és jószívűsége miatt dézsmálhatták azokat".

1753: A városi protocollum 224-225. lapjairól világosan megérthető, hogy a gyöngyösi határ, mely a privilégium 4. §.-ának 2. pontja szerint a várost és annak lakosait illette, az uraságok a városi bíró és tanács gyengesége miatt, - mivel már uralma alá vették, - az uraságok magok közötti felosztásra célbavették. Ha nem az urak között összeviharodás történt, céljuk sikertelen lett.

Az égi hatalom az egész gyöngyösi határt a szegénység számára ezenösszeveszés által megtartotta /!/. És annakutánna ismét a lakosok között felosztatván, bevett régi szokás szerint azok használták és a mai napig is a városi tanács kiosztása mellett a polgári közönség használja, az uraságok befolyása nélkül, kivéve azon részt, melyet a lakosok a Sárhegyaljai dűlőkben szőlőknek felfogván, beültettek, továbbá a Felső és Alsóújváros helyeit...Amely szőlők értelmesebb polgárok kezére jutottak, most is szabadon birtanak, de az együgyű szegény lakos kezén levőket az uraságok ház után dézsmálásra vették."

1782: A városi tanács azt határozta, hogy a város területén levő szérüs, veteményes és gyümölcsös kertek, valamint szabad, osztatlan földön levő szőlők mindenkor szabad adásvevés alatt gyakoroltattak.

Ziska Antal bíró előterjesztésére az uraságok önnyilatkozatukkal kimondották: ha azon uraság részéről, melyen az eladó lakik, vevő nem találtatna, 15 napok alatt, akkor annakutánna az eladó annak adhatja, akinek akarja.....

De még a város határában szőlők is szabadon adattak oly módon, hogy ha a dézsmás szőlőket, akármelyuraság részén valókat, oly lakos megvett, akinek háza szabad funduson volt, azon szőlőktől dézsmát adni többé senkinek nem köteleztetett, hanem azokat a földesuri joggal bírhatta, sőt mint más szabad szőlőket, akárkinek szabad uri joggal el is adhatta. De még oly emberek is találkoztak, kik házbérért, vagy árendában szabad házaknál lakván, mint szabad házban lakók, a ház tulajdonásának a szőlővevést fel nem jelentvén, minthogy földesurok nem volt, a vett szőlőjükből senkinek sem dézsmálván, örökösen szabadon birták.

1816. évi uriszémi határozat: Melyből kiviláglik az, hogy némely uraságok, a szőlők szabad adását-vevését törvénytelenül magok hatalmával megtiltották, azon határozatukkal, hogy amely uraság részén vagynn a dézsmásszőlő ezen esztendőben, azt többé más uraság részére ne vihesse, a szőlő dézsmálása azon uraság részén fog maradnimelyen az évben találtatott. A gazdaember azt más uraság részére, sem szabad fundusra többé át nem viheti.

1820: E sérelmeket a városlelkes és értelmesebb polgár lakosai nem szivelhetvén, az 1820. évben őfelségéhez a város tanácsa által a város és polgár lakosok sérelmei iránt egy folyamodást készíteni és azt őfelségének személyesen kezeibe nyújtani kívánták. Melyet a városi tanács elkészítettvén, Mórocz Mihály akkori bíró és Boroviczény Ferenc főjegyző urak mellé két polgárlakos rendeltvén, Bécsben őfelségének átnyújtották.

Őfelsége a helytartótanácsához megvizsgálás és rendelkezés végett, ez pedig Heves vármegyének a város és a bepanaszolt uraság kihallgatása végett 1821. évben leküldötte.

1824: Mely panaszok megvizsgálása három évet túlhaladó időkig tartván, 1824.-ben a helytartótanácsához felküldetett Heves vármegye által a felek kihallgatásával, véleményadással a jelentés.

1836: a helytartótanácsból leérkezett e döntés:

1./ pontjában a városi tisztválasztásokra bevett szokás 1831. évtől helybenahagyatott.

2./ pontjában a nemtelen családok ügyeiben a törvényhozás /biráskodás/ a városi hatóságnak megengedett és gyakoroltatott is 1851. május 6-ig, amikor az új rendszerben e jog áttétetett a cs. kir. járásbirósághoz.

4./ pontjában: az uraságok számára földek további kiosztása megszüntetettvén, egyedül házsorok szerinti kiosztása kegyelmesen megengedett. Emberemlékezetet túlhaladó időtől fogva a privilégium értelme szerint e földek mindenkor a város kezelése alatt lévén, most is ott hagyatván, az kezeli, minden uri befolyás nélkül, az 1848. évig házsor szerint a lakos polgárok között kiosztva, ezen év óta pedig árendában a polgár lakosoknak kiadva kezeltetik a város közszükségére.....

Ezután az urak üldözni kezdték Mórocz bíró és Boroviczény közjegyzőt, elküldték őket állásukból. Bűnük az volt, hogy Bécsbe mentek ⁱⁿinstanciázni s kieszközték a fenti kis engedményeket. Ezért az éutódok nem mertek szembeszegülni a földesurakkal, féltek harcolni a városi privilégiumok fenntartásáért.

1850-ben a gyöngyösiak a bordézsma erőszakos behajtása miatt panaszkodtak bécsben. A vármegye urai, akik között többen gyöngyösi földesurak voltak, a bécsi instanciázásért börtönbe záratták a nép vezetőit. De a császár kiküldte ide királyi biztosnak Dobrzsánszky Adolf helytartótanácsi titkárt, akinek sikerült a szembenálló felek között békés megegyezéssel a bordézsma megváltásáról szóló örökváltási szerződét létrehozni. Az 1852. okt.10.-én létrejött szerződés értelmében a gyöngyösi taksások a 89 közbirtokos földesurnak fizetendő

142.878 Ft összegű örökváltsággal végleg mentesülnek mindennemű földesuri adózás, szőlődézsmá, háztaksa és azok hátralékai alól, ezzel együtt a földesuri viszonyból eredő minden más kötelezettség is megszűnik.

Gyöngyös népe ezzel felszabadult a földesuri hatalom alól, minden szőlősgazda és minden taksás zsellér most már nemcsak használója, de tulajdonosa is lett házának, szőlejének.¹⁰⁰

d./ Küzdelmek a bormérés jogáért

A gyöngyösi polgárok legfontosabb terméke, egyben megélhetésük alapja a bortermés volt. A város közönsége és előljárósága számára ugyancsak a hatósági korcsmákban folytatott borkimérés biztosította azt a komoly összegű bevételt, melyből a közszükségletek nagy részét kielégíthette. Végül a harmadik érdekelt fél: a földesur. Ahol királyi privilégium, vagy földesuri statutum, szerződés a borkimérésből származó bevételek felhasználására külön előírást nem tartalmazott, ott a földesurnak monopolisztikus joga volt a bordézsmából, meg saját kezelésű szőlőföldjének terméséből összegyűlt borait az év meghatározott nagyobb részében, rendszerint az őszi, téli, és tavaszi évnegyedben - a falu, vagy város korcsmájában a forgalmi árnál magasabb áron a falu, város lakói között kiméretni, míg a szőlősgazdák csak a fennmaradó rövidebb időben - rendszerint nyári hónapokban mérhették ki saját boraikat.

A földesur gyakran bérbeadta bormérési jogát a községnek, városnak egy meghatározott összegért, a város pedig ugyancsak bérli-vel, árrendás korcsmárossal mérette a bort.¹⁰¹

Hogy Gyöngyös város különböző jövedelmi forrásai között milyen kiemelkedő helyet foglalt el a városi -hatósági - korcsmákban folytatott borkimérés haszna, azt a város 1702. évi jövedelemkimutatása szemlélteti: a város ezérvű összes bevétele 3082 Fft volt, ebből:

adóbevétel.....	1528 Ft
a város vendégfogadójának árendája....	320 Ft
a város mészárszékének "	36 Ft
a város korcsmájának jövedelme.....	825 Ft

a város vásári jövedelme..... 155 Ft

A török hódoltság utolsó évtizedeiben, -tekintettel a város közönségét terhelő súlyos török és magyar adókra, az előljáróság a városi jövedelmek fokozása céljából igyekezett megakadályozni, hogy rajta kívül mások is, - földesurak és városi- polgárok folytathassanak itt borkimérés.t

Az 1655. évi kiváltságlevél biztosította számukra azt a jogot, hogyhatósági borkimérés idején senki magánkorcsmát nem folytathat. Gyöngyösön tehát a borkimérésre nemcsak a földesuraknak, hanem a város közönségének is volt monopóliuma, egyedárusítása jog. Ez a körülmény ezután évszázados harc szülője lett a város és a földesurai között, bővelkedett fordulatokban.

1669-ben a város előljárósága- kiváltsága jogán- arra kötelezte a szőlősgazdákat, hogy boraikat a városi-hatósági korcsmáknak adják el.A korcsma bérlője előbb a város saját termésű borait mérte ki s csak azután a gazdákét.

1675-ben azt elrendelte a tanács, hogy a város területén sem pálinkát főzni, sem idegenből bort, pálinkát behozni elkobzás terhe alatt nem szabad. Ez a később is igen gyakran megismételt intézkedés a belső borfogyasztásnak, a városi korcsma forgalmának ~~melését~~ céllozta. A hatósági korcsmában a városi borbírák mérették a bort, a befolyt pénzekkel a városi pénztárásonél, perceptornál elszámoltak. Tavasszal a város jegyzője házról házra járva "füzérelte", vagy mérőpálcával megmérte és feljegyezte a szőlősgazdák pincéiben tárolt borok mennyiségét.

E nyilvántartás a titokban való árusítás ellenőrzését célozta. 103.

A török kiűzése után a város egy ideig még sikerrel védte a földesurral szemben a kizárólagos borkimérésre vonatkozó privilégiumát. 1701-ben Rákóczi Erzsébet grófnő korcsmát nyitattott, a súlyos anyagi gondokkal küzdő város nem csekély kárára.

A városi előljáróság keményen reagált: egyfelelől a városi korcsmában leszállította a bor árát, hogy a földesuri borkiméréssel szemben saját korcsmájának nagyobb forgalmat biztosítson, másfelől megfenyegette polgárait, köztük a grófnő jobbágyait is: "senki a Böcsületes Városban meg ne merészselleje próbálni, hogy bort árusítson,... ha ki ezt megtenné", hat forintot fizet. De azt már tudta megakadályozni, hogy a Nyáry-örökös Bossányi László, majd több földesur ujonnan felállított korcsmájában a városnak konkurrenciát támasszon. Csupán a saját városi polgárait volt képes eltiltani a magánkiméréstől. ^{104.}

"Amely két hordó bort Hallerné asszonyom korcsmárosa éczakának idein város statutuma ellen korcsmájára hozott Lőrinczirül, birák uraimék az város házához régi végzés szerint be is hajtották", a becsempészett bort egyhangú határozat alapján elkobozták, "hogy a város szükségére fordíttassék. ^{105.}

Az 1715. évi kiváltságlevél újból megerősítette ugyan a város közönségét a borkimérés kizárólagos élvezetében, mégis ugyanezen években a városi tanácsban is megerősödött a földesuri befolyás, kisebb földbirtokosok, kisnemesek, az ő embereik foglalták el a városi tisztségeket. Ez a nekik "holduló" előljáróság most már hajlandó volt velük kompromisszumra lépni, melynek értelmében maguk a földesuraknem állítanak fel korcsmát, de a városi korcsmák bevételeinek felét ők kapják meg.

1713: "Minthogy a sok rendetlen korcsma tartás miatt a Méltóságos Földes Uraknak kevés hasznok vagyon, az Városnak közönséges szükségére pedig éppen semmi sincsen, és az lakosok bórainak ára igen alább szállott, azért az szabad funduson lakó nemes uraimék és az Böcsületes Tanács megegyezett, akarattyából egy esztendeig csak kettő, három,

vagy négy korcsma folytattassék".

Két borbíró legyen, egyik az urak, másika város részéről, akik "az korcsmák folytatására s borral való tartására rendeltessenek, az korcsmát oly jó elkelő borral tartsák, melyből haszna s nem kára következhessek mind az földes uraknak, mind az városnak. Az ser, pálinka és egettbor árultatására is hasonlóképpen más hites emberek rendeltessenek. Az proventusról /bevételről/ minden kántoronkint /negyedévenkint/ számot adjanak és azt a perceptor ur kezéhez adják. A proventusnak fel lészen az közönséges /közös/ földes urak részére, a másik fele pedig az Böcsületes Város közönséges szükségére. 106.

A termelők borának a városi korcsma részére történő lefoglalásáról 1716.-ban így rendelkezett a tanács:

"Régi eleinktől fogva mindekor praxis volt, hogy midőn az város korcsmája megfogyatkozik borból, valahol városunk lakosságánál bor talál-tatik, város közönséges kormányára szabadon elfoglalják borbírók uraimék;

annyival inkább, midőn az uraság hasznára és közönséges városnak elő-mozdítására árultatik az korcsma. Mely praxis ujabban is confirmáltatik /megerősítetik./" 107.

/U.o.III.kötet.800 lap./

1717-ben kiküldik a tanácstagokat, hogy ahol tilos magán-kimérést tapasztalnak, ott a cégeket leszedessék:

"Amely helyeken cégér van, tovább is verjük le és az hordóját is vag-daljuk ki, sőt közönségesen /közösen hatósági végrehajtással/ is raj-ta menni el nem mulatjuk. 108.

1722-ben hasonló kompromisszumos alapon indítják el uj-ból a sörfőzést saját kezésben: "Minthogy a Böcsületes városnak sörfőző üstje, edényei vannak, egyhéhány esztendőktől fogvást exaren-dálva /árbe adva/ lévén, sörháza és helye is lévén, hogy sört főzethes-sen, exerceálván /saját kezelésben gyakorolván/ maga az Böcsületes Város az maga sörházánál való főzést, megegyeztek a Földes Uraság részéről, hogy nem lészen szabad másunnan való sört egy földesur részéről is introducálni /behozni/, hanem ezen város sörházánál

főzetendő sört árultatván a város, annak haszna egyaránt kétfelé fog osztatni az földes urak és b. város között. És amely két pálinkafőző fazeka exarendálva vagyon, azokat is felesínáltatván /helyreállítottatván, üzembe helyeztetvén/, és a város korcsmát folytatván, egyenlő két fészre fog minden proventusa osztatni. "109.
/U.o.IV. köt. 32.lap/

1724-ben: Böcsületes Borbély Mihály megjelenvén városunk közönséges tanács házánál, mivelhogy tudva vagyon csaknem az egész váraszon maga feleségének, nemes Dóka Judit asszonynak az boritalhoz való vágyódása, /ne mongyam: részegeskedése/, sokan magok korcsmájárrul atton-adgyák az bort és más itált/.

Tudván pedig már, miésodás lévén felesége, nemes Dóka Judit asszony, netalántán az hallgatása miatt felesége által elhordott, vagy hordandó italoknak consentiálni /beleegyezni./ láttassék", óva int mindenkit", hogy mostan tatt contradictója után feleségének italt ne adgyon hitelbe. 110.

1727-ben a tiltott magánkimérés megakadályozása minden utcában közkorcsma felállítását rendeli el a városi tanács:
"Hallatik, hogy uj borbul sokan alattomban árulnának lopott korcsmát, azokáért borbirák uraiméknak meghagyatik, - minthogy nem lehetett tellyességgel megtudni, kik árullyák az olyatén tilos korcsmákat,- hogy az ilyenek bővebb borbéli folytatással elnyomatassanak, őkigyelmek a borbirák némely helyeken az városnak minden utczájában uj bor kezdessenek. 111.

A hatósági eladásra összevásárolt, lefoglalt bor átvételi árát a városi tanács állapította meg, mérsékelt áron. 1730-ban: a legfoglalt "bornak akója rendeltetett két forintra. Borbirák uraimék sorban így szedjék az bort."

Más falubeliek korlátozás nélkül vásárolhatták és elszállíthatták a gyöngyösi szőlősgazdák borát, egymás közt kialkudott áron.

1734-ben "Szegény városi lakosaink panaszképpen jelentették, hogy az boraikat, melynek árából portiojokat /állami adójukat/ örömet complanálnák /kiegyenlitenék,/ nem distrhálhatják /nem tudják/ eladni/, mivel mind külső helyekre, mind az város korcsmáira szűken hordják. Determináltatott: borbirák uraimék az bornak akóját egy talléron szedjék, iczéit pedig 4 pénzen folytassák, hogy annyival inkább az bor bővebben distraháltassék s az szegény nép hamarabb pénzre kaphasson. 112.

1735-ben: "Minthogy az Becsületes Város az fogott /termelőktől lefoglalt bort árusító/ korcsmáknak kevés sikerét tapasztallya, arul lemondván, az Méltóságos Földes Uraság dispositiojába /rendelkezésére/ ajánlotta. Azminémü borok az korcsmákon félben maradtanak, méltóztassék megengedni kifolytatni, mindekelőtte az korcsmák felszabadulnak.

Az korcsmák mi karban maradjanak ennekuttána, tetszett az földes uraságoknak az törvény értelme szerint azt determinálni: hogy Szent György napjátul fogvást Szenté Mihály napjáig az földes uraság részére fog observáltatni /fenntartani./.,
ugy mindazonáltal, hogy azki azalatt korcsmát kívánna folytatni, az földes uraságnak /amely részen leszen/minden ákótul tiz polturával tartozzék. Szent Mihály napjátul fogvást pedig Szent György napig közönséges városunk és köznép szükségüre minden fizetés nélkül engedtetett. Kiki czédulát váltván, anélkül korcsmát nem folytathat, mely czédulaváltásért tisztartó uraimékot, vagy azokat, kikre őkegyelmek bizni fogják, kelletik megkeresni.

Idegen helyekből való boroknak folyamatja felől is discurálván, tetszett a földes uraságoknak: hogy az olyantin bor mingyárt confiscáltassék, avagy azon ember, azki ezen végzést átalhágná, 12 forintra büntetessék.

Inscriptionalista és libertinus uraimék is olya projekcüm-mal /elhatározással/ voltak az Urak, hogy őkegyelmek is az korcsmák folytatásáruul supersedáljanak /elálljanak,/ és csak törvényben engedett hónapokban contiuallyák az korcsma folytatását közönséges lakos uraimékkal.

Házat, vagy szállót az Böcsületes Tanács hire nélkül el ne adgyon, hanem mindekelőtte adás vagy vétel iránt leendő levél Becsületes Város pecsétje alatt kiadattassék, város protocóllumába béirattatván, ottan emlékezetben légyen.

Azok pedig, azkiknek sem házak, sem szöllejek nincsen, következendőképpen is contribuálnak /adóznak/ semmiben az város közé, hanem egyedül csak az korcsma árultatás kedviért vonódnak bé az városba más külső helyekből, az korcsma árultatásával tilalmaztatnak. 113.

Ezek szerint a kizárólagosan borkimérést biztosító kiváltságot a földesurak részéről a XVIII. század második évtizedétől kezdve egyre keményebb támadások érték.

A város a harmincas évek közepén a kiváltságon alapuló "fogott" korcsmáltatás gyakorlatát megszüntette s áttért az urbáriumban is előírt gyakorlatra, mely szerint egyik félévben a földesur, másik félévben a mezőváros mári a bort a hatósági korcsmában, míg a magánkimérésre ezután bárki engedélyt kaphat a földesur tisztjétől, ha a cédulaváltságot megfizeti.

Az urbérrendezés után kötött urbérpötlő szerződések is ezt, az urbáriumban előírt gyakorlatot vették át és alkalmazták az 1852. évi szőlődézsmaváltság idejéig.

V.

Az előjáróság és fontosabb teendői

A kiváltságos mezővárosok szervezete általában közelebb állt a szabad királyi városi szervezethez, mint a jobbágységekéhez. A mezővárosoknál is két fontos testületi szervvel találkozunk: a belső és külső tanáccsal. 114.

Gyöngyösön 1701-ben a belső, vagy elsőosztályu tanácsnak 12 tagja volt; közülük 6 nemes, 6 nemnemes. Ezek a másodbiróval rendszerint szerdai napon ültek össze a városi polgárok magánjogi vitás ügyeinek, polgári pereinek, kisebb bűnpereinek - "causáknak" peres ügyeknek - megvizsgálására és megítélésére. 1706.-ban: "mint-hogy a törvényes dolgokban ahhoz tudós, értelmes és azokhoz értő emberséges embereknek jelenléte kívántatik, azért amidőn az törvények bévett szokás szerint szerdai napokon fognak folyni, tizenketten tanácsbéli uraimék - azkik szólittatnak, - szorgalmatosan jelen lenni ne terheltessenek. 115.

A belső és külső tanács tagjait maga a tanács aját kebeléből jelölte és a Szent György napi tisztujtó közgyűlésen a nép választotta. Az elsőosztályu tanácsuraimék az "örök protocollumban előirt hivatali esküt tették. Nevük: consultor, tanácsos.

A külső, vagy másodosztályu tanács a XVIII. század elején 24 tagból állott, ezeket szenátoroknak hívták. Közülük 12 nemes, 12 nemnemes volt. 1791-ben a külső tanács tagjainak számát is 12-re csökkentették. A külső tanács hétfői napokon szokott ülésezni és a közigazgatás, városgazdálkodás sokféle problémáiban hoztak határozatot: "Amikor publicumok /közigazgtási ügyek/ és váarasunkat illető dolgok tractáltatnak, tanácsbéli uraimék mind az 24-en tartoznak büntetés alatt compareálni /megjelenni/, hacsak igaz mentsége nem léssen. 116.

A mezővárosi biráskodát Gyöngyösön a XVIII. században a 12 tagu belső, vagy elsőosztályu tanács, a másodbiró, vagy törvénybiró elnöklete alatt, ügyvédek, prókátorok közreműködésével, az országos törvények szerint intézte. Törvényeink szerint a mezővárosi bíróság elé kisebb jelentőségű bűnügyek, szabálysértések, továbbá polgári perek tartoztak, innét az uriszékhez lehetett fellebbezni.

Voltak rövid, vagy szóbeli, sommás perek és hosszú, vagy írásbeli perek, ügyvédek, prókátorok közreműködésével. "Valaki /felperesként/ az Becsületes Tanács előtt causáját /rövid, szóbeli peres ügyét/ akarja folytatni, mindenekelőtt az egy forintot az Böcsületes Tanács asztalára tegye. Nagyobb causákban pedig, akik allegativoval /ügyvédi replikákkal, írásban folynak./ az B. Tanács előbbeni statutuma szerint fizessen 3 forintokat, ugy kezdődjék az Törvény tétel." 117.

"Szerdán törvényes causák revideáltassanak és valakinek az B. Tanács előtt causája fog forogni, előtte az Actorea /felperes/ fél országunk bevett szokása szerint tegye le az törvényes pénzt, 6 forintot.

Az megírt napokra belsőtanácsbéli uraimék jó számot tartván....Prókátor uraimék ne excipiáljanak /felesleges alaki kifogásokkal a peres eljárást ne késleltessék./ Tizenkét tanácsbéli személyeknek kelljen jelen lenni. 118.

A mezővárosi biráskodát végző belső tanácsban 1717-ben a nemesek javára billent a tulsuly: közülük 7 tanácsos a nemesek köréből 5 pedig a mddosabb parasztok soraiból került ki. 1765-ben: Mindennemű causák, vagy perek folyjanak és végsőképpen decidáltassanak /megítéltessenek/", kivéve a birtokon belül megfellebbezett házhely és szőlőpereket.

Mely causáknak folytatására hetfü, szerda és szombatnapok rendeltettek. Ezekre való nézvez az ur-rendi már semmi dolgokban nem avatván magokat, az város birájátul és tanácsátul függni tartoznak és köteleztetnek. Ilyformán az birói teheré s munka számosodván, tanácsbelinek és biró uranmank 12 Ft engedtetik, /évi tiszteludij gyanánt/ 119.

A kisebb jelentőségű bünvádi pereket rövid, szóbeli eljárással megítélte az elsőosztályú városi tanács. Ezek közé tartozott a káromkodás, becsületsértés, rágalmazás, hatóság szidalmazása, garázdaság, meg az ádrágítás.

1722-ben "Gyulai János azért, hogy a nemességet böcstelentette, megbüntettetik 40 forintra. Görög Miklósnak tisztelendő pater káplányunk ellen való böcstelensége: hogy tudniillik /azt mondta/: "mitér a ti papotok, hiszen magok sem tudják, mit csinálnak, az prédikáló székből is csak bee-bee-bee, úgy beszélnek. Az ő görög bátyja is többet tud a mi káplányunknál;- " ezen szavaiért a város piarczán levő kalodában megcsapattatik." 120.

1732-ben "Biró Uram Uracs Ferenczet ökreivel transenna /katonai fuvarozás/ alá kívánván hajtani, ki is vakmerüségének vetvén magát, nem kívánván engedelmeskedni, biró uramot böcstelenséggel szókkal illetvén: "eb mejne, ebnek parancsolsz, ha biró vagy is. Mely iránt determinálta az tanács, hogy elsőben tétetődjék kalodáa, annak utánna büntetessék 12 forintra, nagy nyakassága mitt." 121

"Párducz Ferencz azt állította Dani Katárul, hogy lidércze van, kásával tartja, az hordja neki a pénzt a szép köntösökre." A tanuk kihallgatása során az asszonyra nem sikerült rábizonyítani, hogy lidérccel él együtt, ezért a vádaskodó Párduczot 24 pálcaütésre ítélték. 122.

A bizonyítást, ügyvédi replikázást igénylő hosszú, vagy másként írásbeli peres eljárást inkább magánjogi perekesetében szokták alkalmazni. De a másodbirónak, vagy törvénybirónak /subjudex/ személyes kötelessége volt az előforduló polgáriperekben a város érdekeit bárkivel szemben képviselni, továbbá vásárok alkalmával a piacon az árellenőrzést ellátni, hogy az áruk eladása, vétele során a termékek az előírt áron, az árszabásnak limitációnak megfelelően keljenek el s az eladók, vevők a limitált árat túl ne lépjék. 123.

A közigazgatási ügyekben - "a szegénység ügyes-bajos dolgaiban" - hétfői napokon a városi főbíró elnöklete alatt a 24 választott szenetárból álló külső tanács hozott határozatot. "Senator uraimék a közönséges publicumot /közigazgatást/ illető ügyekhez fognak beszállítatni.

Állami és városi adókivetés és behajtás, katonai beszállásolás, városgazdálkodás, korcsma, mézszárszék, közbiztonság, kegyuraság, földosztás, szüret, dézsam, stb.stb. kérdései képezték a hétfői tanácsülések tárgyát. De a kisebb vétkeket, kihágásokat, csendháborítást a fő bíró maga is megtorolhatta, az adóhátralékot saját hatáskörében behajtotta. "A város lakosai közt történhető izetlenségek, verekedések, lármák, káromkodások eltávoztassanak. Ezért adván teljes hatalmat a város birájának, hogy éczakának idein, ugy nappal is a kóborló, káromkodó, verekedő embereket megfogatván, érdemek szerint büntethesse. 124.

A harmadik, választott testületi szervről csak 1791-ben hallunk első ízben: "Még 1791. esztendőben azon rendelést tette az uraság széke, hogy az fertályokbul / a négy városnegyedből/ kiválasztott személyek előtt a tanács a számadóktul szoros számot vegyen." E célból válasszanak minden fertályban három-három polgárt, kiknek fele nemes, fele jobbágy legyen." E választott polgárok kötelessége: a számadásokon jelen lenni, az előljárásság esetlegespazarlásáról a földesurat értesíteni, az utcák csinosságára ügyelni. 125.

Ebben a testületben a fertálymesteri intézményt lehet sejteni. A fertálymesterséggel járó sok és terhes elfoglaltsággal nem állt arányban az érte nyújtott kedvezmény, a beszállásolástól való mentesítés, ezért nem szívesen vállalták.

1790-ben: "Mivel Sorster Pál lakosunk jó módval az fertálymesterséget felvállalni nem akarván, az elől bukdosik, bíró uram keményebb módokkal is kintesse annak elviseleésére, minthogy már több esztendőben is kihagyattatott." 126.

A mezőváros egyszemélyes hivatali szerveit, a tiszteket a városi tisztujtás során éppugy a tanács jelölte és a közgyűlés választotta, mint a belső és külső tanács tagjait. Ilyenek voltak: a főbíró, a törvénybíró, pénztáros, a jegyző /néhánykor fő- és al-jegyző/ utóbbiak tanult emberek akik a tanácsjegyzőkönyveket, adó- és egyéb nyilvántartásokat készítették, az írásbeli teendőket végezték, a város levelezését kezelték, továbbá: a vásárbíró, vagy piacbíró /"agoranomus"/, aki felügyelt a vásárok rendjére, az árucseré közben támadt viszályokat elintézte, a helypénzeket beszedte.

1729-ben volt külön helypénzszedő, sátorosztó a piacon belül és kívül a szekerek és mázsa mellé, azután borbírák, sőr- és pálinkabírák, templomi és ispotálydékán, a beszállásolt katonák német tisztjeivel való érintkezésre tolmács, azután minden városnegyedben adószedő, exactor.

1725-ben tolmácsnak "proponáltatott böcsületes Pencz Ferenc ura, mert jó deák /latinul is jól ért/, jó magyar, jó német, jó tót, másképpen is böcsületes ember, az Tanács bevette." 127.

A városnegyed adószedőit, exactorait a század első felében még a tanács kandidálta és a népválasztotta, de 1761-ben a földesurak a tisztujtató közgyűlésen a közadók beszédésére nézve új előírásokat adtak a tanácsnak. Elrendelték, hogy ezután az egész város az eddigi öt "series" helyett "négy fertályra fog vettetni, az öt series és annak neve cessál" megszűnik.

A nov.1-től kezdődött gazdasági évre ezután a földesurak tisztjei választanak egy városi perceptort, pénztárost és minden városnegyed válasszon a maga számára két adószedőt, exactort. Utóbbiak készítik az adóösszirást és az adó befizetéséről vezetett naplót.

"Adattasson a tanács által minden gazdának különös paléta /"adóiv"/ és befizetési nyugta,/, cédula, melyből maga adófizetésének quantitását megláthassa. "Amikor az adót befizeti, ezt az exactorok a palétára rávezetik, a beszedett pénzdókat azonnal átadják a városi

pénztáresnak. 1762-ben "a perceptor választás a földes uraságé legyen" 128.

1729-ben az adószedők csizmát kaptak a várostól:
"a portioszedő exactor uraknak, - hogy esztendőbeli fáradságokért, csizmaszaggatásokért valami consolatioval /vigasszal, ellenszolgáltatással/ legyenek a nyavalyások, /szegények/, determinált a tanács csizmára 2-2 forintokat. 129.

A rendészeti végrehajtási teendőket végző városi hadnagyot, tizedeseket és "polgárokat" /városi hajdukat/, a szőlőpásztorokat, erdő- és mezőőröket stb. szolgálkat a városi tanács fogadta fel.

A városi alkalmazottak a század elején a város szabad asztalánál étkeztek a beszállásolt katonák tisztjével együtt, de rövidesen költségesnek bizonyult a közpénzen folytatott dinomdánom: "A régiektől praxisban vett városunk közönséges házában való szabad asztal minden esztendőben nem kevés költségünkben állott, főképpen a transennák és condescendns /átvonuló és megszálló/ tiszteknek tartására való költséget esztendőről esztendőre birák uraimék kezekbe le kellett mutatnunk.

Tetszett egyenlő akaratunkból determinálnunk, hogy birák uraiméknak bizonyos sallarim /készpénzfizetes/ rendeltetett, hasonlóképpen városunk közönséges szolgálai készpénzül fognak kifizettetni és élelmeket ne várják a város házában, hanem éllyenek a conventiojukból." 130.

Amikor 1716-ban Almásy főszolgabíró, ez az egyébként is adómentes földbirtokos földesur lett a város főbirája és nemes Szaódy uram a törvénybíró, akkor ezek részére jelentős összegű készpénzfizetes, évi 200, illetve 150 Ft-ot szavazott meg "az uraknak holduló" Böcsületes Tanács. 131.

1723-ban a főbíró fizetése, illetve konvenciója: évi 100, Ft továbbá 20 kila /mérő/ buza, egy bécsi mázsa /50 kg/ marhahus, 15 akó bor, 1 mázsa só. 132.

A megválasztott egyén a XVIII. században is köteles volt elvállalni a birói tisztelet. 1712-ben: "Minthogy eddig csaknem minden biróválasztáskor némelyek nem gondolván az közönséges jónak előmozdításával, ámbátor közönséges vokssal birói hivatalra íteltettek alkalmatosnak lenni, mindazonáltal szegény városunknak megfogyatkozásával magokat helytelen menteségekkel a közönséges szolgálattól megvonni akarták.

Azért, hogy valaki ennekutánna, ámbár maga szabad fundusán lakó nemes ember legyen is, - hacsak előtte vármegyei magasabb hivatalt nem viselt, - úgy közrend közül is valaki közönséges vokssal városunk biróságának elviselésére alkalmasnak íteltetik, az olyan személyek helytelen mentesítés nélkül tartoznak esztendeig való biróságot magokra vállalni. Kik ha ezt nem cselekednék, s magokat esküvelis mentesítenék, az esküvésért 100 talléron elmarasztaltatnak. ^{133.}

A városi előljáróság teendői közé tartozott a szőlő és kertföldek eladásának engedélyezése. Az ilyen ingatlanok eladását az előljáróságon be kellett jelenteni; ezt a XVII. század közepe óta folyamatosan vezetett városi tanácsjegyzőkönyvbe bevezették s a vevőnek a jóváhagyott adásvételről öröklevelet állítottak ki a város pecsétje alatt.

De a vérrokon, meg mindkét szomszédos szőlőbirtkos elővételi joggal rendelkezett s aki szőlejét el akarta adni, előbb ezeket kellett vele megkínálni. Ha ezt nem tette, a vérrokon, vagy szomszéd az idegen részére történő eladást az előljáróságon 1ft "ellenző pénz" lefizetésével megóvta, megellenezte, az adásvételt nem hagyták jóvá, az óvást bevezették a városi protocollumba. 1715-ben Adácsy Ferenc személye szerint megjelenvén előttünk, tette le az ellenző pénzt az Sárhegyaljai szőlő végett, melyet Majtinyiné asszony bir maga szőleje szomszédágában, amelyet mint vér elenez és protestál.

Lakatos Judit is letette az ellenző pénzt a "Felső Tokán lévő szőlő végett, melyet Veres Csizmadia István birés mind igaz vér, ellene protestál. "Marót Ferenc megjelenén...azmely szőlőt azelőtt való esztendőben nyert vala és most is bir Csapó István ura, minthogy eladáskor még nem kínálatott, mint atyafiát, ezért ellenzi és jövőendőben kínáltatni igyekezik."

"Nemes Viza Pál a Kertmegettt azminemü szőlőt eladott, megkínálván mindkét szodszédságot, mivel városunkstatutuma szerint az első praeemptio /elővétél/ legelsőben is az két szomszédságot illeti, mindkét szomszéd a megvevésnek ellen mondottanak. A protocollatio taxájának letételével" jegyzőkönyvbe vették az ellenzést. ¹³⁴.

A földosztás adminisztrálása is az előljáróság teendői közé tartozott. Az évente kiosztott városi közföldek részben a város határába, részben Encs pustán feküdtek, apró parcellákra osztva. 1726-ban " a földosztás rendeltetett prodei 2. Maii /május 2. napjára/. Mely iránt determináltatott, hogy a kiáltó által ma 12 órakor megkiáltassék /kidoboltassék/, hogy minden embernek légyen tudtára és annakutánna ne fussa azaváros biráját, hogy hol az én földem. "Hozzáfogván a földosztáshoz, forintszám után adóösszeg arányában/ méretett kötéllel, ki-nek-kinek fog juttatni az házaknak rendi szerint. Mely osztás tekintetes Almásy János itilőmester uram földé mellett az kálomisták temetőjökön kívül, néhai Soóky Sigmond uram házán, az Solymosi utcán felfelé fog kezdődni.

1715-ben: Minden 8 rávás /dica/ után méretessék egy kötél föld. Aki a jutott földet Szent István napig nemszántja s a város protocollumába bé nemiratja, szabad légyen másnak megszántani. "Minden tiz pénz /dénár/ taxa után egy egész kötél mérés osztassék, mely kötél husz közönséges lépést téssen."

Tehéát pinden pénzre 2-2 lépés föld essék, melynek rendes elosztására nyilat vetvén, az Csapó utca kezdi, azután Bene, Tót és Solymos utca. "Földosztáskor" veszekedések, visszavonyások és izetlenségek" szoktak előfordulni, a művelet irányítására kirendelt tanács-tagokkal szemben. Ezt "in flagranti" megbüntették. ¹³⁵.

A városi előljáróság a földesurakkal egyetértésben állapította meg a szüret időpontját. Mint tudjuk, a leszüretlt szőlőtermésből a városkapuknál felállított dézsmaszékeknél a városi előljáróság kirendlt emberei az egyháztól bérelt királydézsam fejében minden tizedik köből, a földesur megbizottai a borkilenced /később a nyolcad, heted, ötöd/ fejében a megfelelő számú köből termést vették el.

Hogy a szüret előtti behordást és a termésnek a dézsmálás alól való kivonását megakadályozzák, s hogy a lakókat adófizetésre kényszerítsék, a szüret előtti napokon a helybeliek szekereit nem engedték ki a kapukon. De a korán érő szőlő szüret előtti, tiltott behordását és leszürését, az így nyert "gohér"-borral üzött dézsma-csalást alig lehetett megakadályozni.

E tárgyban a város előljárósága a szintén érdekelt földesurakkal együtt évről évre hozott tiltó és megtoroló rendelkezéseket. 1723-ban "a szüretnek rendtartása: okt. 2.-ánugymint kedden foglenni az szedés az Alsókert megett, okt. 4.-én és 5.-én pedig Felsőkert megett.

Azután a Sárhegyalja szabadittatik fel.

Mindazonáltal város czédulája nélkül, mindekeőtte az impositárul adólerovásról/ eleget nem tenne, ki nem bocsáttatik a kapun. Egyéberánt ah tapasztaltatnék olyan ember, aki szölleje hasznoskáját előbb titkon behordotta volna, vagy behordván, minekelőtte mindenkrül eleget nem tenni, vagy a dézmárul is elvenné magát, az olyanon az Becsöletes Tanács 12 forintot vehessen. Vannak extrneusok, kik sorozatosan kívül lévn, szőlőket birnak, azok se maradjanak az adótól üresen, hanem birák uraimék azoktul is mustot vegyenek. 13.6

1734-ben: "Földes Uraság ellenezvén a gohér bor szüretelését, melyet ediglen közönsiges szüret előtt a Földes Uraságnak nem kevés kárásával szoktak városi lakos uraimék practálni, azttovább meg nem engedtetik azon szőlőnek confiscatioja alatt.

Mindazonáltal Földes Uraság az kötnivalót, ugymint szagos, kecskececsü és kemény, elállani való szőlőt haza hordani szőlősgazda uraiméknak kegyelmesen megengedte. 137.

"Ezen szüret alkalmával az kapun mostani birák szokott pecsétjén kívül más város pecsétje találtatott, mely mellett az Solymos utcai kapun némely ember szedni kiment és bejött.

Aki rajta tapasztaltatik, ha tanácsbeli és paraszt ember, bűnét kiáltják,

majd erősen háromizben mások példájára megcsapattassék." 138.

"Determináltatik, hogy a dézsmaszék az egész földesuraság részéről mindenkor egy kapu előtt legyen, ne úgy, mint eddig, minden uraság részéről külön-külön kapukon és helyeken. Az gohérbort dézsmálás előtt az földesuraság hire nélkül szűrni senkinek sem engedtetik, hasonlóképpen az olyanültetéseket is, melyek már három vagy négy esztendőseknek mondatnak, dézsmálás előtt senki megszédni ne merészellyen . 139.

1757-ben: "A portioszedés iránt a legjobb módot így találja föl a tanács /mivel a Földes Uraság fölböntotta a Szent György napi determinatiót, hogy tudniillik a dézsmálás mind egy kapu előtt legyen /: minden dézmszékre bíró ura, perceptor és notarius uraimék mellé tanácsbéli uraimék közül is amennyiben kívántatnak, kiküldetvén és úgy az portiot minden dézmszéken keményen beszédvén, senkit addig el ne bocsássanak, méglen az portioját kiki meg nem füzeti. Hasonlóképpen az Cinpositabort is egyuttal minden egy forint portio után 1-1 icze mustot, aki pedig azt nem adatná, egy garast szédvén, exigálják. 140:

1758.-ban: "A jövőendőbeli szüret iránt határozatati, hogy köteles lészen a terminust a tanács a Földes Uraknak két héttel előtte hirül adni mind a fehér, mind a török szőlő szüretelése iránt, mivel ezeknek szüretelése egyszerre nemlehet a török szőlőnek hamarább való érése és veszendőbb volta miatt. Mely terminust azok is, akiknek még szabad szölleik vannak, megtartani köteleztetnek. Valaki a szőlőgyépün való rést be nem csinálja, azonnal 1 Ft-ra büntetessék" 141.

1774-ben: "Mivel időnek előtte már sokan is szédtek és szüreteltek vagy szabados, vagy ültetés szőlőket,.....determináltatott, hogy senki se merészeljen szüretelni, hanem a derék szüret előtt egy héttel, különben bora confiscáltasson, vagy szekere vagattasson le. 142.

1734-ben: "Az szürethez köblök és iczék egyenlő mértékben polgár uraiméknak kezekbe adódgyanak. Ezért itt az váras házánál földesuraság polgárjai urainak jelenléttékben mind köblök és iczék megmérettetnek és a város billogja /pecsétje/ alatt őkegyelmeknek szüreti alkalmas-

ságra kiadatnak. 143.

A gabonadézsmanak a kepekből való kiszedése és elszállítása előtt a gabonatermést sem volt szabad behordani, a gabonadézmálásnak és a mezők felszabadításának időpontját is az előljáróság állapította meg:

1725: "Minekelőtte a Böcsületes Tanács meg nem szabaditaná az tal-
lót, avagy az Dézmához nem kezdene, s enkinék ne légyen szabad sem
maga, sem más buzáját hordani.

Ha pedig valaki az hordást megkezdené az dézmálás előtt, az olyantól
Biró Uram az hozott gabonáját confiscállya." 144.

A céhesipari művelői a XVIII. században aránylag kevés
gondot okoztak a város előljáróságának. A céhek élet a céhszabályzat-
ban lefektetett előírások szerint a városi előljáróságtól függetlenül
folyt s egy-két esteben középkori, többségükben XVII. századi hagyo-
mányokra épült. Például a mészárosok 1498-ban kapták a céhszabályzatot.
A szabó céh is működött a XV. században, a bnei malomipari ugyancsak
a középkorban fejlődött ki. 145.

A gyöngyösi céhek szervezkedése a XVII. században vett
erős lendületet. A mészároscéh kiváltságait a nádor 1651-ben megerő-
sítette. 1650-ben a molnárok tömörültek külön céhbe, a Kispatak ne-
vű malomárokra a hódoltság ideje alatt 24 kőmalmot építettek a régi
favázás malmok helyett.

A kőművesek az ácsokkal és kőfargókkal együtt 1650-ben alapítottak
céhet.

A XVII. század elején 30-40 fekete és fehér timár lakott
a városban, utóbbiak színes bőrök és irha készítésével foglalkoztak.

A kádár és kéményseprő céh A XVII. század elejétől, a laka-
tos, asztalos, és borbély céh 1650. körül már céhszabályok alapján mű-
ködött.

A szűrszabók, gombkötők és kötélgyártók 1650 körül tömörültek társulatba. A szabók és szűcsök céhszabályzata 1637-ben nyert újabb királyi megerősítést.

A gyöngyösi kézművesek árutermelése a XVII. században, a hódoltság viszonyai között azért virágzott fel nagy mértékben, mert Gyönyös török részről szultáni khász-város-, magyar részről is kiváltságos város lévén, az iparosok által előállított áruk az észak-magyarországi peremvidéknek ezen szakaszán szinte konkurrens nélkül találta-
tik vásárlóra.

A céhek életét az ellenformáció törekvései zaklatták. Ha a reformátuscéhek törölték szabályzatukból a katolikus istentiszteleten való részvétel előírásait, akkor a hatóság eltiltotta őket iparuk gyakorlásától. ^{146.}

Az 1709-1711. évi pestis a gyöngyösi kézművesek körében erősen pusztított: "Az pestis által az czéhben lévő mester emberek közül sokan kiszóltattak ez világbul.....Ha mesterember városunkban megmaradni kívánna, mesterségének próbáját mutatván, alkalmasnak ítél-
tessék, midőn magát beiratja. Tíz tallérokat tartozik letenni az be-
álláskor. ^{147.}

1714-ben: "Az kovács mester emberek városunk Benei praediu-
mán /pusztáján/ termő és makkhozó eleven fákból szenet égetnek úgy
annyira, hogy már makktermő fi is nehezen találta az sok szénnek
való praedálás és égetés miatt. Az városházánál éjjel, nappal szolgáló lovakra pedig csak egy párt patkót sem ütnek fel és egy darab va-
sat az kocsikra pénz nélkül fel nem vernek."

Ezután a kovácsmestereknek tilos lesz a benei határban faszenet éget-
ni, makktermő fákat kivágni, különben a város csőszimegfogják őket s
a város birájától megérdemlett büntetésüket elnyerik. A benei makk-
termést sem szabad lopni, mert ezt elkobozzák és "a város hizlaló
sertéseinek adják." ^{148.}

1733-ban: Az Böcsületes Tanács nem kevés nehezteléssel vevén mindenkorig az Benei vizen lévő csapók malma taxa nélkül való birtokát, mely nélkül nemcsak városi csapó mesterek, hanem még külső vidéki csapó mester emberek sem lehetnek el. Determinálta, hogy ezután esztendőnkint az többi malomhoz hasonlóan az egy tallért, ha birni akarják, tegyék le." Máskülönben a tanácsa a malomépítés jogát elveszi és másnak juttatja. ^{149.} /U.O.V.kötet.140.lap./

1828-ban a város négy fehérvárosban 1818 házas zsellért, 505 házatlan zsellért, 535 iparost, 77 kereskedőt, 1917 adóköteles házat irtak össze. Ezek szerint a mezőváros társadalmában az iparosok és kereskedők a nemnemes népeességnek mindössze egynegyedét alkották, a kézművesség száma, jelentősége a bortermelő taksás zsellérekhez viszonyítva erre az időre csökkent. Ennek ellenére a gyöngyösi kézművesek elvitték termékeiket a hátfvani, jászberényi, árokszállási, verpeléti, vásárookra, szóval a város piackörzete a Mátraaljának agrárius területére terjedt ki.

A XVIII. században is még legfontosabb iparág volt Gyöngyösön a kisüzemi vízierővel, kallókkal dolgozó textilipar, főleg a posztógyártás, mely a század legkeresettebb ruházati nyersanyagát, az abaposztót állította elő.

Messze vidékek számára dolgoztak a posztós céh kézművesei, meg a vargák céhei is. A ferencrendiek krónikásának 1769.évi feljegyzése szerint a környékbeliak ezt a helyet már nem is Cammeppolisnak, gyöngyös városnak, hanem Vargopolisnak, vargavárosnak csufolják. A ruházati iparágak mellett virágzott az élelmiszer- és építőipar is.

A gyöngyösi piacon hetenkint kétszer - hétfőn és pénteken - tartottak hetivásárt, évente négyszer igen népes országás vásárt.

Az 1334. évi kiváltságlevél külön nem említi a vásártartás jogát, de Buda város kiváltságai közé ez is belatarozott, ennek jogán a gyöngyösiek is a XVIII. században évente három országos vásárt szoktak tartani, és pedig május 25-én az Orbán-napi, aug. 24.-én a Bertalan-napi, nov. 19.-én az Erzsébet-napi vásárt, míg a február 2-iki gyertyaszentelői országos vásárt III. Károly király 1714.évi privilégiuma engedélyezte számukra.

A városi előljáróság a vásárokon kettős feladatot látott el: egyrészt beszédte a vásári helypénzt, másrészt biztosította ott a rendőri felügyeletet. A vásári helypénz képezte a XVIII. században a város legfontosabb bevételi forrását. Például 1729-ben a város összes évi bevétele 1.592 Ft, ebből ^{150.}

Orbán-napi vásár jövedelme.....	556 Ft
Bertalan-napi " jövedelme.....	165 Ft
Erzsébet napi " "	238 Ft
gyertyaszentelői " "	245 Ft

1733-ban: "az vásári szolgálat felől végeztetett, hogy baromvásárba helypénz szedésére rendeltetett három tanácsbéli, vásárbíró mellé egy tanácsbéli, sáormestereknek kettő, szekés állás /pénz/ szedésre kívül kettő, belől kettő." ^{151.}

Az idegen helyekről jött kézművesek, árusok termékeit a helybeli céhmesterek megbírálták s ezért látópénzt szedtek. 1734: "Némely mesteremberek czéhei idegen helyekről való mesteremberek műveit meglátván, bizonyos penzumot, melyet látópénznek hínak, vagy sok tudgyák, minek nevezzék, szép, vagy erőszakos szín alatt azoktul kivenni mérészelik." A vármegye betiltotta a vásári látópénz szedését. ^{152.}

1715-ben "determináltatott, hogy valakik az itten leendő sokadalmakra külső helyekről aladni való marhákat behajtanak, minden marhátul elsőben is álláspénzt, 4-4 pénzeket /dénár birák uraimék kezéhez letegyének s amaguk pedig czédulát váltván birák uraiméktul,

azután marhájokat szabadon árulhatják. Aki nem fizetett s czédulája nem lészen, marhája confiscáltatik.

A belső vásárban az derék kereskedőktől, azkik egész sátorral vannak, posztó, egyéb jó portékával kereskednek úgy a vasárosok és síkók is, minden sátortul egy rhénes forintot fizessenek.

Török portékával kereskedő görög, arnót és egyebek egy-egy sátortul három máriást. Egyéb kereskedők mennyit adgyanak, bírák uraimék istenes itilletire bizattatik. " 153.

1739-ben: "az árosok iránt, kik holmi vas, deszka, sindel, vászony és akármely olyan portékával azoknak eladások okáért az városba bėjönnek, mely afféle portékákat eddig az görögök szoktak hirtelen elkapkodni, determináltatott, hogy bėjövetelk után az olyantén úrosok legalább is egy napot várakozzanak, miglen az lakosok között irántok kimegyen az hir. Annakutánna hahogy az lakosok között el nem kelhetett, lészen szabad akkor akárkinek nyereségre megvenni. " 154.

Az árucserét nemcsak vásárokon bonyolították le, hanem boltokban, vagy vándorkereskedés utáján is végbemehetett. A boltosok, vándorkereskedők nagyobbrészt görögök, zsidók voltak.

A török hódoltság kezdetén megjelentek Gyönyösön is a görögkeleti vállásu, görögöknek nevezett rác, örmény, albán, avgy görög nemzetiségű kereskedők, akik a török védelme alatt az egész ozmán birodalom területén szabadon közlekedtek, kereskedtek.

A török kiverése után is ittmaradtak, a török birodalommal ők bonyolították le a kereskedelmet, az onnét behozott árukat boltokban, országos és hetivásárokon árusították. Az arnótok albán nemzetiségűek voltak, a XVIII. század első évtizedében telepedtek be a magyarországi rácok, görögök közé.

A görög, arnót, zsidó terménykereskedők különösen a mezőgazdasági árukészletekkel rendelkező földbirtokos nemesekkel álltak üzleti kapcsolatban, felvásárolták az urak gabonakészleteit, hitelt nyújtottak nekik, az urak meg rendszerint terményekben törlesztették. 155.

A gyöngyösi görögök 1710-ben az u.n. Arnót Compániába tömörültek, törökországi eredetű áruik eladásáról, annak feltételeiről és korlátairól a városi előljárással egyezséget, transactiot kötöttek, saját bírójuk alatt éltek a maguk zárt életét. De alig mult el egy év, máris kiderült róluk, hogy a transactio előírásait kijátssza, árdrágítást követtek el. 1711: "Helységünkben lévő arnótok azmidőn az Compániát hírünkkel erigálták/beleegyezésünkkel felállították---/ az nekik kiadott Punctumokból nyilván kitetszik, hogy magok árujával semminémő drágaságot nem szereznek, sőt ha abban találtnak, azonnal jószágok egészen confiscáltassék.

.....Azonban mindennémő portékát, eleséget beszédvén, /holott az Török Portékán kívül egyébre engedelmek nem volt,/ azt is kétannyi áron árulják,.....más külső arnótokat városunkba hírünk nélkül behozni merészlettek, azokat megtaxálván, az város praejudiciumára /kárára/ recipiálják /beveszik/,.....az magok rendén való exercitiumot /görögkeleti vállasgyakorlatot/ az kereszténységnek botrányozására elkövették, azért azon kiadott punctumit az város egészen semmivé tesz.

Az arnótoknak másodszor kiadott punctomi: egy Compánia tartás megengedtetik, kik a boltokban most árulnak. Egy bírójok legyen." 156.

De a gyöngyösi görögök ezen második, szigorubb "punctumok" megállapodási pontok ellenére is a XVIII. század első évtizedeiben megszédtek magukat, ezért a városi előljárásság egyre súlyosabb taksákat vetett ki rájuk, tovább korlátozta az általuk forgalmazott áruk körét: 1737-ben: "A görögök minthogy már igen megszaaporodtak, külömb-külobbféle portékákkal kereskednek, ezért is taxájok 50 forinttal augeáltatott /növeltetett/, ugy hogy ezután a városnak 200 forintokkal fognak tartozni.

Vásári alkalmatossággal vasat, vagy más egyéb portékát 2-3 nappal /előbb/ ne vásároljanak, hanem az gyalogvásárnak második napján szabad lészen vásárolniuk. Kereskedésre deszkát, sindelt, gyapjut, viaszot és báránybőröket ne vegyenek, 12 Ft büntetés alatt, melyekre a sidók is köteleztetnek." 157.

A közbiztonság, közrend fenntartására irányuló sokféle feladat a városi tanács nem közvetlenül, hanem rendészeti alkalmazottai útján látta el, a tanácsot csak a felügyelet illette.

Ilyen rendészeti alkalmazott volt a városi hadnagy, a tizedes, a "polgárok", vagyis városi hajduk, végrehajtók, belrendőrök.

1715-ben a városi tisztujitást követő napon "városunk birái mellé polgársági szolgálatra választottak meg 4 embert, kik annak rendi szerint az város házánál az hitet letették." 1716-ban: "Minthogy istentelen fajtalanságok hallatnak, lopások, és tolvajságok esnek, kiváltképpen éjtszakának idején, ugyanynyira, hogy majd egész éjtszakákon ujongatásokat s dorbézolásokat követnek, melyből származnak a gonosz cselekedetek is. Annakokáért régi bevett szokás lévén, egy város hadnagya rendeltessék, mellé vévén városunkon lévő egy szolgáló embert sorjával és éjtszakának idein oly serély és szorgalmatos vigyázással legyenek, hogy azáltal félelem ne legyen az városban s kiváltképpen az tüzre szükségképpen vigyázzanak." 1727-ben "... Az utcákat tisztán tartván, emberséges embert irtóztató rut ocsmányságoktól tisztíttassák az olyakat megintvén, a Böcsületes Tanács meg is büntethesse.

Leginkább intetnek az mészárosok, kik az marhát az utcán levágni szokták, úgy az vargák is, kik az cserhet az utcára hordják és az vizet is, melyből az egész város él, felzavarják és elmocskítják." 1733-ban: "Az cigányok, azmely helységekben találtatnak, azonnal megfogatván, jó, kemény 50 pálczákkal kiűzettessenek.

Hasonlóképpen az vándorló koldusok is...kiigazittassnak, parancsoltatik". 1756-ban: "Baró uram parancsolja meg minden seriesnek, hogy az kapukra strázsát állítsanak, az város körül lévő régi árkok kitisztíttassanak, fölárkoltassanak, minden kapura levonó serte nevű fák állíttassanak"/-"sertekapu"/.!" 158.

1814-ben a helytartótanács elrendelte, hogy az elszaporodott gonosztevők üldözésére a vármegye u.n. mezei biztosokat és minden mezei biztos mellé 6 katonát állítson, fizetés ellenében.

"Főszolgabírák jelentik, hogy a mezei biztosok mellé a vármegye végzése szerint 6-6 hadnagyok már ki legyenek nevezve. Gyöngyös városában ezideig egy hadnagy 50 Ft fizetéssel tartatott.

Esedeznek, hogy tekintvén Gyöngyös városának népességét és számtalan nemes emberek számát, akiket csupán egy nemes hadnagy által lehet zabólában tartani, azon fizetés meghagyni méltóztasson, mivel a helységbéli hadnagyok fizetés nélkül is elég javakkal élnek, mert ők sem porciót nem fizetnek, sem forspontra nem mennek, sem katonát nem állítanak. 159.

1730-ban: "Minthogy naponkint tapasztaltatik a tűznek gyakorisága, az utca tizedesi mellé embereket rendelvén, házról házra a tanács instructioja szerint szorgalmatos vigyázzással legyenek.

Senki, se nemes, se közrendű uraimék közül ne merészelje, hogy a jövevény és idegen kóborló embereknek harmadnapnál tovább szállást adjon, város bírájának hire nélkül. Hanem eltérően harmadnap, azennal a bírónak hírré tegye, hogy ilyen vagy amolyan ember vagyon nála, ki is lakóul kíván a városunkban megmaradni. Így beirván a nevet a város lajstromába és letévéen 3 forintokat, annak utánna város lakosságának vagy polgárának fog tartatni." 160.

Az ispotály - nemház- a város szociális intézménye volt, 1648 körül már fennállott. Koháry István földesur 1725.évi alapítványához újabb pénzadományok járultak, ezeknek kamataiból 12 koldust tartottak itt, az ispotálydékán igazgatása alatt.

A koldusokat szombatonként kiküldték a városba koldulni, a begyűjtött könyöradományokat vasárnap valamennyi gondozott között felosztották. 1731-ben: "Szegény megnyomorodott Báthori Kiss Annát az Böcsületes Tanács, tekintvén siralmas állapottyát, másodszor is az Ispitályba bevette, de ha az ott lévő isten-szegényeivel békességben nem fog maradni ki fog téteődni és többé bé sem fog véte ődni. "1734-ben Szalay János isten-szegénye az Ispitályba bévétetetett, minthogy elholtak a koldusok közül, melyek egiszlen 12-en fognak lenni." 161.

/U.o.V. kötet 26. 188.lap./

A Rákóczi szabadságharc elbukása és Magyarországon az államhatalom határozott iskolapolitikát még nem alakított ki, az oktatásügyet a katolikus egyház tartotta kezében. Ez a népoktatással azt a célt kívánta elérni, hogy buzgó híveket neveljen az egyháznak, engedelmes alattvalókat a földesurnak, jó adófizetőket az államnak. ^{162.}

A katolikus egyház másik törekvése, mellyel az állam is teljes mértékben egyetértett, a protestánsok visszaszorítása volt. Erdődy egri püspök az 1730-as években az országot inkább szegénynek, mintsem gazdagnak, de protestánsnak kívánta látni. ^{163.}

A népoktatásban, népiskolákban az egyház legfőbb gondja a hittan elemeinek oktatása volt, ezenkívül 1767 körül tanították már az olvasást és írást. is. A számtan elemeinek tanításáról a XVIII. század közepéről még nincs megbízható adat. Nem volt iskolakötelezettség. Azok a gyermekek jártak iskolába, akiket a szülők e célból el tudtak látni lábbelivel, ruhával, télen a tanterem fűtésére naponta néhány darab tűzifával, vagy akinek a tanításáért a tanító fizeti tudták.

A tanítót a falvakban a község, vagy a földesuri tiszt meghallgatása után a plébános, Gyöngösön a városi előljáróság mint iskola fenntartót alkalmazta.

1733-ban : "Minthogy az iskolák is naponkint majd beállanak, melyeknek tanítására szükséges valami alkalmas ifjúról gondoskodni, mivel ugyanis Bojda Ferencz iskola mesterünk maga szándékját megváltoztatván, az Praemonstratensis /prémontrei/ urak s atyák között állott, gondolkozott a Böcsületes Tanács, helyette kit venne fel az ifjuak közül, kik magokat erre a hivatalra már praevie insinuálták /előbb bejelentették/. Annakokáért Csepreghy György ifjuavétetett fel arra az conventiora, azmelyre ekkoráig előtte való ifjuk szolgálhattak." ^{164.}

1734-ben: "Iskola mesterünk, Csepregi György elbucsuzván keveses hibáirul a Becsületes Tanácsot megkövette, maga helyett Vranovics Ferenczet ezen hivatalra ajánlotta. Ki is ha Plébános Urnak fog

az Becsületes Tanácstul ~~acceptáltatik~~.^{165.}

1767-ben Gyöngyösön a magyar katolikus népiskolába, Dóka József tanító keze alá 131 fiu és 26 leánytanuló járt, külön tanult 49 gyermek. A német tanítóhoz összesen 35 fiu és leánytanuló járt.^{166.}

1770-ben nemes Dóka József iskolamester hittant, olvasást, írást, ragozást, fokozást tanított. Fizetése a várostól 12 kila buza buza és 12 Ft készpénz egy évre. Lakása saját házában volt, a tanítás pedig a város által a tanulók részére adott külön tanteremben folyt.^{167.}

1780-ban a város népiskola céjára Palócz Imre házat vette bérbe.^{168.} Végre 1801-ben a népiskola beköltözhetett saját házában, amennyiben ekkor a város az Almásy-ház szomszédságában egyemeletes iskolaépületet építtetett. Ebben a felsővárosi normaiskolában az eredeten két nagy tantere, a földszinten az orgonista és két magyar kántor lakása volt.

150 tanuló járt ide, továbbá egy német hitoktató is. Az épület utcai homlokzatán "Formandae pietati" kezdetű évszámjelző felirat hirdette az építés évét.^{169.}

A leányoknak külön iskolában való tanítása céljából 179-ben a 2.200 Ft-os Ptesuk-alapítvány tete meg a döntő lépést, ennek kamataiból fizették azt a két tanítónőt, akik 1794-től a leányok tanítását végezték. 1842-ben Bordács Ferencné 800 Ft-t hagyományozott a hóstyai -külvárosi- népiskola létesítésére. E pénzből 1855-ben megvásárolták a külvárosi népiskola épületét.

Az 1852. évi iskolaösszeírás^{170.} szerint Gyöngyösfelsővárosban működik egy felsőelemi /korábbi elnevezéssel: normalis, norma szerint működő/ iskola háromosztállyal, osztályonként 20-38 tanulóval. Az épület a város építtette, az is tartja fenn.

Ugyanitt van egy alsóelemi leányiskola, egyosztállyal, télen 50, nyáron 70 tanulóval. A külvárosban működik egy alsóelemi vegyes népiskola, egy osztályában 70-110 tanulóval.

Alsóvárosban egyosztályos alsóelemi fiú és egyosztályos leányiskola van. Tananyag a felsőelemi I. osztályában: kiskatekizmus, számtan, erkölcstan, magyar nyelvtan, helyesírás, imádság. Óraszám hetenkint: 22.5. Ugyanezen iskola III. osztályának tananyaga: közép Katekizmus, vallástörténet, erkölcstan, helyes- és ékesírás, magyar nyelvtan, számtan, fogalmazás, magyar és latin olvasás, heti 22.5. órában.

Az 1634-ben megnyílt jezsuita gimnáziumot a rend eltörlése /1773/ után a ferencrendiek vették át és előbb 3, majd 4, illetve 6 osztályúvá fejlesztették.

J e g y z e t e k

- 1./ Forrás a középkorra nézve: Dezséri Bachó László: Gyöngyös város 1526-ig Gyönyös, 1943.
Forrás a török hódoltság korára nézve: Dezséri Bachó László
Gyöngyös város a török hódoltság idejében. Gyöngyös 1941.
- 2./ Szántó Imre Eger- a Rákóczi -szabadságharc korában. Az Egri Múzeum Évkönyve, I. 1963. 264. lap
Dezséri Bachó László: Gyöngyös város Rákóczi idejében. Gyöngyös 1938. 4. lap.
- 3./ Bachó: Gy.v. Rákóczi idejében, 9-10, 63. lap
- 4./ " " " " 6- 7. lap
- 5./ " " " " 11. lap
- 6./ " " " " 4- 5. lap
- 7./ Orosz Ernő: Heves vm. nemes családjai. Eger, 1906. 3-5. lap
- 8./ Borovszky: Heves vm. M. o. vármegyei és városai, Bp./1908/ 562. lap
- 9./ Bachó: Gy.v. a Rákóczi idejében, 20-24 lap
- 10./ " " " " 29-30. lap a békepontok szövegével
- 11./ " " " " 60-61. lap
- 12./ " " " " 61-63. lap
- 13./ " " " " 63-66. lap
- 14./ Országos Levéltár, U. et. C. 25:49
- 15./ Bachó: Gy.v. a török hódoltság id. 165. lap
- 16./ Bachó: Gy.v. a török hódoltság id. 263. lap
- 17./ " " " " " 265. lap
- 18./ HmL. Gyöngyösi ferences rendház Historia Dumusa, 8. §.
- 19./ HmL. Vegyes összeírások 10. sz.
- 20./ Soós Imre A hódoltság szolgabíró és hódoltság esküdt Heves megyében a XVII. században. Archivum 2. sz. Eger, 1974. 22-24 lap.
- 21./ Bachó: Gy.v. a török hódoltság id. 264. lap
- 22./ HmL. Gyöngyös város tanácsjegyzőkönyve III. köt. 353. lap
- 23./ HmL. Megyei Közgyl. jkv. 1710:574. lap
- 24./ HmL. Gyöngyös város tanácsjegyzőkönyve V. köt. 176. lap
- 25./ HmL. Megyei közgyl. iratok 1791:155. sz.
- 26./ Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól

a tanácsrendszer létrejöttéig Bp.1976. 55.lap

27./ HmL. Gyöngyös város tanácsának iratai: Városi szabadalmak nyilván-
tartó könyve

28./ O.L. Heves megye 1696. évi portaösszeírása. A kapás szőlőn helyen-
kint és időnkint különböző nagyságu területet értettek. Gyöngyösön
200-400 négyszögöles területet értettek rajta.

29./ Gy.v.tanácsjktve. III.köt.353.lap

30./ HmL. Megyei Közgyűl.ir.1701:103.sz.-Egy kila: 60-70 kg.

31./ HmL. Jobbágyösszeírások 1723:1737.

32./ Gy.v. tanácsjktve. IV.köt.321.lap

33./ Kovácsics: A történeti statisztika forrásai. Bp.1957.222.lap.A
600 holdnyi újraosztásos föld jogi helyzetéről nem ad teljes ma-
gyarázatot.

34./ O.L. Helytartótanács, Hevesm.urbéri tabellái, gyöngyösi csomó.

35./ Gy.v. tanácsjktve.1827.XII. kötet, 407-408-lap

36./ " " 1698 III.kötet 22.lap

37./ O.L.U.et.C.5:11

38./ O.L.U. et.C. 25.:42,91:19,25:49

39./ HmL. Urbérrendezési iratok, adatszolgáltatás

40./ Spira Gy. szerk.Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyaror-
szágon 1711-1790.354. lap

Soós I. A jobbágyföld sorsa H.m.-ben a XVIII.sz.ban.102.lap

41./ Etheti Sebők László: Gyöngyös és vidéke története Gyöngyös 1880.

42./ HmL. Megyei Közgyűl.jkv. 1786:985.lap

43./ HmL. II. József-féle közig.ir.Urbar 1787:29.sz.

44./ HmL. Országos összeírások, 1828.Gyöngyös

45./ HmL. Gyöngyös v.tanácsának ir.Városi szabadalmak nyilván.könyve

46./ Szederkényi Nándor Heves vármegye története Eger, 1893. IV.

kötet 164, 168.lap H. és Külső-Szolnok m.1772-1849.évi rovásó összei.

47./ Gyv. tanácsjegyzőkönyve III.köt.766,774.lap

48./ " " III.köt.769-770.lap

49./ " " IV.köt.242.lap

50./ " " V.köt.145-146.lap

51./ Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez,B.csaba1971
III.köt. 123-134.lap.

- 52./ Soós Imre: Hm. községei 1867-ig 537.lap
- 53./ " " " " 542,540.lap
- 54./ HmL.Megyei Közgyül.ir.1719:31.sz.
- 55./ Gy.v.tanácsjkve.V.köt.202.lap
- 56./ " " VI.köt.11,137,186,346.lap-Megyei Közgyül.jkv.
1748:252,1771:105.lap
- 57./ HmL. Megyei Közgyül.ir.1786:261/A.sz.
- 58./ " " " jkv.1823:1601.alp
- 59./ Szederkényi N: Hm.tört.IV;köt.189-191.lap
- 60./ Gy.v.tanácsjkve. IV.köt. 107.lap
- 61./ " " Iv.köt.47,5-53,107.lap
- 62./ " " V.köt. 59.lap
- 63./ Bachó L: A gyönyösi templomok története 1944.154-155.lap
- 64./ Gy.v.tanácsjkve.V.köt.418.lap
- 65./ Gy.v.tanácsjkve,V.köt. 576-7.lap
- 66./ " " VII.köt. 336.lap
- 67./ Bachó L: A gyönyösi templomok tört. 73.lap
- 68./ Gy.v.tanácsának iratai 1795,52/2.sz.
- 69./ Bachó L: A gyönyösi templomok tört. 110-112.lap
- 70./ Gy.v.tanácsjkv.e III.köt.659-660.lap
- 71./ Thirring Gusztáv: Magyarországi népessége II. József korában.Bp.
1938.118.lap.
- 72./ Csizmadia: i.m.54.lap
- 73./ " i.m.55.lap
- 74./ Bachó: Gy.v.tört.1526.-ig 68-70.lap.
" " "a török hódolt.id. 132,91-99,165.lap
- 75./ " " " " 93-99.lap
- 76./ Csizmadia: i.m.56-57.lap
Szántó Imre: Eger város urbéri és felszabad.perei I-II.rész. Az Eg-
ri Tanárképző Főisk. Tudományos Közleményei, II-III.évf./1964-65.3
- 77./ Hegyi Klára: Egy világbirodalom végvidékén Magyar Historia.1976.
119,123-131.lap
- 78./ Szabó István: Tanulmányok a magyar parasztság ~~éke~~ történetéből.
BP. 1948. 278-288.lap
- 79./ Szántó: Eger v.urb.és felszab.pere.1964.évf.364.lap
- 80./ HmL' Gy.v.Tanácsjkve.: V.kötet. 51,206.lap
- 81./ " " " V.köt. 2.lp.
- 82 ./ Gy.v.tanácsának iratai XX/75.sz.

- 83./ Gy.v. tanácsjkve.IV.köt.398.lap
- 84./ HmL. Megyei Közgyül.ir.1766:270.K.sz.-U.ott gyöngyösi ferences
rendház Historia Domusa 8.§.
- 85./ Gy.v.tanácsjkve.VIII.köt.756-766.lap
- 86./ HmL. Megyei Közgyüljvk. 1837:343-346.lap
- 87./ " " " 1844:536,659, 1215.cikkszám
- ~~88xx~~ " " " 1844:164.lap
- 88./ Kállay István előadás: Az uriszéken kívüli bíraskodás Bp.1975.
- 89./ Gy.v. tanácsjkve. III.köt. 827.lap
- 90./ " " IV.köt. 447.lap
- 91./ " " V.köt. 710.lap
- 92./ " " VI.köt 58.lap
- 93./ " " VI.köt.585.lap
- 94./ " " VI.köt. 19.lap
- 95.~ HmL; Gyöngyösi ferences rendház Historia Domusa 8.§.
- 96./ Gy.v. tanácsának iratai XX/75.sz.
- ~~97xxx~~ " tanácsjkve.~~XX~~ VI.köt. 58.585, VII.19,305.lap
Megyei közgyül.jkv.1775:90.lpa
- 97./ Soós Imre: A jobbágyföld sorsa 80.lap
- 98./ Gy.v.tanácsának iratai XX/75.sz.
- 99./ " " " XX/75.sz.
- 100./ " " " XX/75.sz.
- 101/ Soósol. Heves m.községei 12,539 lap
- 102./ Bachó : Gy.v. tört. a török hódolt.id. 264.lap
- 103./ " " " " 214--215.lap
- 104./ " " " " 215-126.sz.lap
- 105./ Gy.vtanácsjkve. III.köt. 648.lap
- 106./ " " III.köt. 656 lap
- 107./ " " III. köt.800.lap
- 108./ " " III.köt. 874-5,800 lap
- 109./ " " IV.köt. 32.lap
- 110./ " " IV. köt. 197.lap
- 111./ " " IV. köt. 381-2.lap
- 112./ " " V. köt. 259.lap
- 113./ " " V. köt. 274.lap
- 114./ 2
Üsizmadia i.m.561.lap

115./	G. ^y .v. tanácsjke.	III.köt. 94,520 lap.
116./	" "	III.köt 94,520 lap
117./	" "	V.köt. 246.lap
118./	" "	III.köt. 759.lap
119./	" "	VII.köt. 19 lap
120./	" "	IV.köt. 22.lap
121./	" "	V.köt. 75.lap
122./	" "	V.köt 76.lap
123./	" "	IV.köt 30-31; 91.lap
124./	" "	VII.köt 386.lap
125./	" "	VIII.köt 756-766.lap
126./	" "	VIII.köt. 312.lap
127./	" "	IV.köt. 228.lap
128./	" "	VI.köt. 635,796.lap
129./	" "	IV.köt. 472.lap
130./	" "	III.köt. 761.lap
131./	" "	III.köt. 756-760.lap
132./	" "	IV.köt. 82.lap
133./	" "	III.köt. 642.lap
134./	" "	III.köt. 696,747,IV.köt.72-73.lap
135./	" "	III.köt. 710,848,IV.köt.303,37.lap
136./	" "	IV.köt. 123.lap
137./	" "	V.köt. 218.lap
138./	" "	III.köt. 876.lap
139./	" "	VI.köt. 456.lap
140./	" "	VI.köt. 470-471.lap
141./	" "	VI.köt. 501.lap
142./	" "	VII.köt. 369.lap
143./	" "	V.köt. 247.lap
144./	" "	IV.köt. 226.lap
145./	<u>Báchó</u> : Gy.v."tört. 1526-ig	121.lap
146./	" " a török hódolt.id.	135-137.lap
147./	Gy.v.tanácsjke.	III.köt.639.lap
148./	Gy.v.tanácsjke.e	III.köt. 686.lap
149./	Gy.v.tanácsjke.	V.köt.140.lap V.köt.140.lap
150./	" "	IV.köt.522-523lap
151./	" "	V.köt 120.lap
152./	" "	V.köt.192.lap

- 153./ Gy.v.tanácsjkve. III.köt. ~~192.lap~~ 708.lap
154./ " " V.köt. 404 lap
155./ Bachó: Gy.v.tört. a török hódolts.id. 222-223.lap
156./ Gy.v.tanácsjkve.III.köt.620-621,624-627.lap
157./ " " V.köt.336-337.lap
158./ " " III.köt.706,767,V.köt.138,304.VI;422.lap
159./ HmL. Megyei Közgyül.jkv.1814:979.lap
160./ Gy.v.tanácsjkve 1727 IV.köt. 355.lap
161./ " " V.köt. 26,188.lap
162./ Szántó Imre: A katolikus népoktatás helyzete Hm.-ben a canonica
visitationok tükrében 1750-1850. Az Egeri Pédagógóai
Főiskola Évkönyve III./1957/ 151-196.lap
163./ Szántó: A kat.népokt.155.lap
164./ Gy.v.tanácsjkve.V.köt.151.lap
165./ " " V.köt. 244.lap
166./ Egri Érsekség Egyház Levéltára Archivum Vetus 1187.sz.
167./ HmL. Megyei Közgyül.ir.1771:65.sz.
168./ Etheti Sebők: i.m.233.lap
169./ EgriÉrs.Egyh.lt.Gyöngyös 1810.évi canon.visit.
170./ " " Egyházm.Tanfelügy.ir.2.sz.

T a r t a l o m j e g y z é k

<u>I. fejezet:</u>	Gyöngyös mezőváros történetének áttekintése 1711-ig	1-13.
<u>II. fejezet:</u>	A mezőváros társadalma és birtokviszonyai a XVIII. században.	13-45
	a./ a n e m e s s é g	13-21
	b./ a j o b b á g y s á g	22-40
	c./ a n e m z e t i s é g e k , l é l e k s z á m	41-44
<u>III. fejezet:</u>	A mezőváros jogállása és kiváltságai	45-51
<u>IV. fejezet:</u>	A mezőváros harca kiváltságainak megtartásáért	52-75
	a./ az előljáróság választásának kérdésében	52-59
	b./ hatásköri összeütközések a városi és földesuri előljárók között	59-63
	c./ a városi közföldek elsajátítása a földesurak által	63-69
	d./ küzdelmek a bormérés jogáért	69-75
<u>V. fejezet:</u>	Az előljáróság és teendői	76-97
<u>VI. fejezet:</u>	J e g y z e t e k	97-103.

15-65/1978. bksz.

Tárgy: Göcző Géza
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.Szántó Imre elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve . Göcző Géza: Gyöngyös város története a XVIII. században,
különös tekintettel a városi tanács jegyzőkönyveire

című doktori értekezését tisztelettel felkértem, hogy azt megbírálni sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét felhívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a bírálathoz elkészítése után szíveskedjék átadni tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

Szeged, 1978.okt.1.

dékán

A kiadmány hitoles:

főelőadé

Kapták: Dr. Szántó Imre prof.

Dr. Gaál Endre docens társbiráló